

İSLAMDA ƏDƏB QAYDALARI II

**İSLAMDA
ƏDƏB QAYDALARI
(2)**

İSLAMDA ELM VƏ ALİMİN FƏZİLƏTİ

İslam dini həyatın bütün sahələrində olduğu kimi tə'lim və təhsil sahəsində də bə'zi qayda-qanunlar müəyyən etmişdir. Onlardan bə'zisi müəllimin tədrisinə, bə'zisi şagirdin əxlaq və davranışına, bə'zisi də şagirdlə müəllimin qarşılıqlı münasibətinə aiddir.

Növbəti dərslərimizdə bu haqda ətraflı söhbət açacağıq. Lakin hər şeydən öncə diqqətinizi islamın elm sahiblərinə verdiyi qiymətə cəlb edirik.

QUR'ANIN ELM VƏ ALİMLƏRƏ VERDİYİ QIYMƏT

1. Peyğəmbərə (s) nazil olan ilk ayələrdə Allah-taala yaradılışın necəliyi haqda xəbər verdikdən sonra, bəşəriyyətə bəxş olunan ilk ne'mətin məhz elm olmasını buyurur.

«*[Ya Peyğəmbər! Qur'ani-kərimi bütün məxluqatı] yoxdan yaradan Rəbbinin adı ilə [Bismillah deyərək] oxu!*

O, insanı laxtalanmış qandan yaratdı.

[Ya Peyğəmbər!] Oxu! Sənin Rəbbin ən böyük Kərəm sahibidir!

O Rəbbin ki, qələmlə [yazmağı] öyrətdi.

O Rəbbin ki, insana bilmədiklərini öyrətdi».¹

2. Allah-taala elm sahiblərini başqalarından üstün tutur.

«*...Allah da sizdən iman gətirənlərin və [xüsusilə] elm bəxş edilmiş kimsələrin dərəcələrini ucaltsın...»²*

3. Hikmət sahiblərinə böyük ne'mət nəsib olmuşdur.

«*...Kimə hikmət bəxş edilmişsə, ona çoxlu xeyir (əbədi səadət) verilmişdir...»³*

Hikmətə nail olmaq üçün vasitələrdən biri də elm və agahlıq əldə etməkdir.

4. Qur'an nöqtəyi-nəzərindən elm sahibləri beş xüsusiyyətə malikdirlər:

a) İman; «*...Elmdə qüvvətli olanlar isə: Biz onlara iman gətirdik, onların hamısı Rəbbimiz tərəfindəndir...»⁴*

b) Tövhid; «*Allah Özündən başqa heç bir tanrı olmadığına şahiddir...»⁵*

v) Allah qorxusundan qəm-qüssə; «*Ondan əvvəl elmə çatmış kəslər yanlarında Qur'an oxunduğu zaman üzü üstə səcdəyə qapanırlar...»⁶*

q) Təvazökarlıq; yuxarıdakı ayələrdə bu haqda qeyd olundu.

d) Qorxu. «*...Allahdan Öz bəndələri içərisində ancaq alimlər qorxar...»⁷*

PEYĞƏMBƏR(S) KƏLAMINDA ELM VƏ ALİMİN DƏYƏRİ

1. «Allah-taala xeyir və səadətini istədiyi şəxsləri öz dinində idrak və düşüncə sahibi edər.»⁸

2. «Ümmətimin alimləri Bəni-İsrail peyğəmbərləri ilə bərabərdirlər.»⁹

3. «Alimlər peyğəmbərlərin varisləridir.»¹⁰

4. «Göylərdə və yerdə olanların hamısı alimlərin bağışlanmasını istəyər.»¹¹

5. «Alimlər insanları peyğəmbərlərin gətirdikləri şəriətlə hidayət etdikləri, mücahidlər isə peyğəmbərlərin gətirdiklərinin tə'lim olunmasının keşiyində durduqları üçün peyğəmbərlik məqamına ən yaxın olan kəslərdir.»¹²

6. «Qiyamət günü alimlərin mürəkkəbi şəhidlərin qanı ilə ölçülər.»¹³

7. «Həqiqətən, yer üzünün alimləri göydəki ulduzlara bənzərlər. Onların gecənin qaranlığında dəniz və quruda saçdığı işıqla insanlar öz yollarına davam edər, söndükdə isə yolu azmaq təhlükəsi ilə qarşılaşarlar.»¹⁴

¹ Ələq-1-5.

² Mücadilə-11.

³ Bəqərə-269.

⁴ Ali-İmran-7.

⁵ Ali-İmran-18.

⁶ İsra-107-109.

⁷ Fətir-28.

⁸ Səhih Buxari, elm fəsl-70.

⁹ Biharül-ənvər, 2-ci cild, Elm kitabı.

¹⁰ Sünəni-ibnMəcə, 1-ci cild, 17-ci bab, 223-cü hədis.

¹¹ Sünəni-ibni Davud, 2-ci cild, səh-285.

¹² Ehyäül-ülum, Gəzzali, elm kitabı.

¹³ Yene orada

¹⁴ Kənzül-ümmal, 28769-cü hədis.

8. «Allah-taala İbrahimə (ə) vəhy edərək buyurdu: «Ey İbrahim! Həqiqətən, Mən Özüm aliməm, alimləri də sevirəm».¹⁵
9. «Bir alimin ölümü bir qəbilənin ölümündən daha ağırdır».¹⁶
10. «Alimlərin məqamı abid və pərhizkarların məqamından yetmiş dəfə ucadır. Onlar arasındakı məsafə o qədər böyükdür ki, çapar atlar bu iki məqamın arasını yetmiş ilə qət edirlər. Alimlərin onlardan üstün olması bundan irəli gəlir ki, abidlər ibadətə məşğul olduqları bir halda Şeytan bid'ətçilik məqsədilə onları haqq yoldan azdırmaq istərkən, yayılmaqda olan bid'ətin qarşısını məhz alimlər alırlar».¹⁷
11. «Min abidin mövcud olmasına dözmək, Şeytan üçün bir alimin mövcud olmasına dözməkdən daha asandır».¹⁸
12. «Allah-taala dinini öyrənmək üçün sə'y edən şəxslərə güman etmədiyi yerdən ruzi verib ehtiyacsız edər».¹⁹
13. «Qiyamət günü üç dəstə şəfaət edər: Peyğəmbərlər, alimlər və şəhidlər».²⁰
14. «Ən gözəl sədəqə odur ki, insan elm öyrənib onu müsəlman bacı-qardaşlarına da təlim etsin».²¹
15. «Mələklər, hətta qarışqa və dənizdəki balıqlar da insanlara elm öyrədib haqq yolu göstərənləri alqışlayırlar».²²
16. «Alimin üzünə nəzər salmaq ibadətdir».²³
17. «Alimin dünyadan köçməsi islam dinində elə bir boşluq yaradır ki, gecə və gündüzün bir-birinin yerini dəyişməsi bu boşluğu doldurmur».²⁴

PEYĞƏMBƏR (S) KƏLAMINDA TƏLƏBƏYƏ VERİLƏN QIYMƏT

1. «Elm öyrənmək hər bir müsəlmana vacibdir».²⁵
2. «Elm Çində olsa belə öyrənin. Çünki elm öyrənmək hər bir müsəlmana vacibdir».²⁶
3. «Allah-taala elm dalınca gedib onu əldə edən şəxslərə iki mükafat, elm dalınca gedib onu əldə edibilməyənlərə isə bir mükafat bəxş edər».²⁷
4. «Cəhənnəm odundan nicat tapmış şəxsləri görmək istəyənlər tələbələrə nəzər salsın. And olsun canım əlində olan Allaha! Tələbənin elm əldə etmək üçün atdığı hər bir addım bir illik ibadətin savabı qədərdir. Onun hər bir qədəmi müqabilində Cənnətdə onun üçün bir ev tikilər. Üzünə ayaq basdığı yer belə Allah-taaladan onun bağışlanmasını istər. Gününü başa vurmaqla Allah-taala onun bütün günahlarını bağışlayıb əfv edər. Mələklər şəhadət verərlər ki, onlar cəhənnəm odundan nicat verən kəslərdir».²⁸
5. «Elmə yiyələnənlər sanki gündüzləri oruc tutub gecələri ibadətə keçirirlər. Elmdən nəisə öyrənmək onun üçün Əbu Qubeys dağı boyda qızıl əhsan etməkdən daha xeyirlidir».²⁹
6. «Elm məqsədilə evindən xaric olan şəxs qayıdanadək Allah yolunda olar».³⁰
7. «Nadanlar arasında olan tələbə, ölümlər arasında olan diriyyə bənzər».³¹
8. «Elm öyrənərkən dünyasını dəyişən tələbə şəhadətə nail olmuş olar».³²
9. «İslamın dirçəlişinə səbəb olan və elmə yiyələnən şəxslərlə Cənnətdə peyğəmbərlər arasında yalnız bir dərəcə fasilə olar».³³
10. «Mələklər tələbələrin əldə etdikləri elmə razılıq əlaməti olaraq qanadlarını onların ayaqları altına salırlar».³⁴
11. «Elm öyrənmək məqsədilə səfərə çıxan şəxsləri Allah-taala cənnətin yollarından birinə hidayət edər».³⁵
12. Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: Bir gün Peyğəmbər (s) məscidə daxil olub orada bəzilərinin ibadət, bəzilərinin də elm öyrənməklə məşğul olduğunu görüb buyurur: «Onlar ibadət edib Allahı çağırırlar, bunlar isə elm öyrənməklə nadan və cahilləri həqiqətdən agah edirlər. Mən də Allah tərəfindən elm öyrədib həqiqəti agah etmək üçün göndərilmişəm». Peyğəmbər (s) sözlərini bitirib elm öyrənənlərə tərəf gedir».³⁶

¹⁵ Ehyül-ülüm, Gəzzali, elm kitabı. Əsqəlanidən nəql olunur.

¹⁶ Ehyül-ülüm, Gəzzali, elm kitabı, Təbəranidən nəql olunur.

¹⁷ Əttərgib-vəttərhib, 1-ci cild, səh-102, 36-cı hədis.

¹⁸ Sünəni-Termezi, elm kitabı, 11-ci bab, 2681-ci hədis.

¹⁹ Ehyül-ülüm, Gəzzali, elm kitabı, Xətibdən nəql olunur.

²⁰ Sünəni-ibn Macə, 1209-cu hədis.

²¹ Sünəni-ibn Macə, 20-ci bab, 243-cü hədis.

²² Kənzül-ümmal, 28736-cı hədis.

²³ Bihərül-ənvar, 1-ci cild, elm kitabı.

²⁴ Kənzül-ümmal, 28761-ci hədis.

²⁵ Sünəni-ibn Macə, 1-ci cild, 17-ci bab, 224-cü hədis.

²⁶ Kənzül-ümmal, 28697-ci hədis, Bihərül-ənvar, 1-ci cild, elm kitabı.

²⁷ Əttərgib-vəttərhib, 1-ci cild, səh-96.

²⁸ Fəxr Razinin təfsiri, 2-ci cild, səh-180.

²⁹ Fəxr Razinin təfsiri, 2-ci cild, səh-180.

³⁰ Sünəni-Termezi, 1647-ci hədis.

³¹ Kənzül-ümmal, 28726-cı hədis. Bihərül-ənvar, 1-ci cild, elm kitabı.

³² Əttərgib-vəttərhib, 1-ci cild, səh-97.

³³ Kənzül-ümmal, 28833-cü hədis.

³⁴ Kənzül-ümmal, 28725-ci hədis.

³⁵ Yəne orada

³⁶ Sünəni-ibn Macə, Kənzül-ümmal, 28701 və 28873.

İSLAMDA ELM VƏ ALİMİN DƏYƏRİ

1. Əli (ə) buyurur: «Ey camaat! Ağah olun ki, dininizi yalnız elmə yiyələnməklə kamil edə bilərsiniz. Elmə yiyələnmək, sizin üçün var-dövlət əldə etməkdən daha vacibdir. Çünki, var-dövlət sizin üçün bölünmüş və hər birinizin qisməti əvvəlcədən müəyyənləşdirilmişdir. Allah onu sizin aranızda ədalətlə bölmüş və siz ona vəfalsınız. Lakin elm öz sahiblərinin yanında qorunub saxlanılır və sizlərə əmr olunmuşdur ki, onu elm sahiblərindən əldə edəsiniz. Elə isə elm əldə etməyə çalışın».³⁷

2. Başqa bir hədisdə buyurur: «Elmin var-dövlətdən yeddi üstünlüyü vardır:

- a) Elm peyğəmbərlərin, var-dövlət isə fir'onların mirasıdır.
- b) Elm verməklə azalmaz, var-dövlət isə azalıb qurtarar.
- v) Var-dövləti qorumaq lazımdır, elm isə öz sahibinin qoruyucusudur.
- q) Elm insanla birlikdə kəfənlənir (yə'ni insanla birlikdə Allahın məhzərinə çağırılır), var-dövlət isə bu dünyada qalır.
- d) Var-dövləti həm kafir, həm də mö'minlər əldə edərlər, həqiqi elmə isə yalnız mö'minlər yiyələnelər.

ğ) Dini məsələlərdə insanlar var-dövlətə deyil, alimlərə ehtiyac duyar.

e) Elm insana sirat körpüsünü keçməkdə kömək edər, var-dövlət isə buna mane olar (yə'ni, var-dövlət sahibi əldə etdiyi sərvət üçün məhşərdə Allah-taalaya hesab verməli olduğuna görə dayanmalı olur).³⁸

3. «Bütün yaxşılıq və fəzilətlərin mənşəyi elmdir və elm ən yüksək fəzilətdir».³⁹

4. «Elm ən gözəl mirasdır».⁴⁰

«Elm mö'minlərin itirdiyi şeydir».⁴¹

5. İmam Zeynəlabidin (ə) buyurur: «Əgər camaat elmə yiyələnməyin nə olduğunu bilsəydi, bütün cəfa və çətinliklərə razı olub onun ardınca gedərdi. Allah-taala Danyal peyğəmbərə vəhy edərək buyurmuşdur:

«Mənim nəzərimdə insanların ən pisi o kəsdir ki, alimlərə qarşı e'tinasızlıq edib onların tutduğu yolu getmir. Bəndələrimdən ən sevimlisi isə böyük savaba nail olmaq istəyən alimlərin davamçıları olan pərhizkarlardır. Onların ünsiyyətdə olduğu şəxslər alim və hikmət sahibləridir».⁴²

6. İmam Baqir (ə) buyurur: «Kim insanların hidayət olması üçün elminin yalnız bir fəslini təlim edərsə, ona əməl etmiş şəxslərin savabını qazanar. Onların haqdan uzaq üçün azacıq fəaliyyət göstərənlər isə həmin şəxslər qədər günaha batmış olarlar».⁴³

7. «Sizlərdən elmə yiyələnenlərin hər biri elm ardınca gedən tələbələrin savabına nail olar. Elə isə elmi onun həqiqi sahiblərindən öyrənin, alimlər sizlərə təlim etdikləri kimi, siz də müsəlman bacı və qardaşlarınıza təlim edin».⁴⁴

8. Əbu Nəsir İmam Sadiqdən (ə) bu hədisi nəql edir: «Başqasına xeyrixah işləri öyrədən şəxs həmin işə əməl etmiş kəslərin savabını qazanmış olar». Əbu Nəsir deyir: «İmam Sadiqdən (ə) soruşdum: «Əgər bir başqasına öyrətsə, yenə də savab qazanmış olur?» Buyurdu: «Əgər bütün insanları öyrətsə, yenə də həmin savabı qazanmış olur». Soruşdum: «Dünyasını dəyişsə də?» Buyurdu: «Bəli, dünyasını dəyişsə də».⁴⁵

ALİMİN ABİDDƏN ÜSTÜNLÜYÜ

Peyğəmbər (s) və Mə'sum imamlar (ə) tərəfindən nəql olunmuş rəvayətlərin bir qismində elmin ibadətdən, alimlərinə abidlərdən üstün olduqları buyurulur.

1. Peyğəmbər (s) buyurur:

«Elm ibadətdən daha üstündür».⁴⁶

³⁷ Üsuli-kafi, elmin fəziləti.

³⁸ Bihərül-əнвар, 1-ci cild, elm kitabı.

³⁹ Gürerül-hikəm.

⁴⁰ Yenə orada

⁴¹ Bihərül-əнвар, 1-ci cild, elm kitabı.

⁴² Üsuli-kafi, 1-ci cild, elmin fəziləti.

⁴³ Üsuli-kafi, elmin fəziləti.

⁴⁴ Yenə orada

⁴⁵ Yenə orada

⁴⁶ Kənzül-ümmal, xəbər, 2857.

2. «Elm məqsədilə el-obasını tərk edən və əldə etdiyi həmin elmlə batili haqq, zəlaləti hidayət ilə əvəz edən şəxsin gördüyü iş abidin qırx illik ibadətinə bərabərdir».⁴⁷
3. «Elm və ağıllıq ilə yatmaq, cəhl və nadanlıqla namaz qılmaqdan daha yaxşıdır».⁴⁸
4. «Allah-taala elmə yiyələnməyi namaz, oruc, həcc və Onun yolunda cihad etməkdən daha üstün tutur».⁴⁹
5. «Gecənin qaranlığında ay öz nuru ilə ulduzlardan işıqlı olduğu kimi, alim də öz elmi ilə başqalarından çox fərqlənir».⁵⁰
6. «Allahı tanıyan şəxsin bir rük'ət namazı nadan insanın min rük'ət namazından daha üstündür».⁵¹
7. Əli (ə) buyurur: «Bir şəxsin həkimanə söz eşidib ona əməl etməsi və ya başqalarına danışması bir illik ibadətdən daha yaxşıdır».⁵²
8. İmam Baqir (ə) buyurur: «Bir saat elm ilə məşğul olmaq, gecəni sübhədək ibadətlə keçirməkdən daha yaxşıdır».⁵³
9. «Öz elmindən bəhrələnən alim yetmiş min abiddən daha üstündür».⁵⁴

MƏ'SUM İMAMLARIN(Ə) ELMƏ YİYƏLƏNMƏYƏ DAİR MÜNASİBƏTLƏRİ

Əvvəlki iki dərsimizdə Peyğəmbər (s) və Mə'sum imamlardan (ə) elmin əhəmiyyət və fəzilətinə dair nəql olunmuş bir çox hədis və rəvayətlərin, həmçinin onların alimlərə necə böyük qiymət verdiklərinin şahidi olduq. Lakin belə bir sual meydana gələ bilər ki, görsən Əhli-beyt (ə) bütün alim və elmə meyl göstərən şəxslər barəsində eyni fikirdədirmi? Həmçinin onların hamısını böyük bir fəzilət və tərifə layiq bilmişlərimi? Başqa sözlə desək, elmin hər hansı sahəsində olursa olsun, təhsil alan bütün tələbələr və ya şəxslər rəvayətlərdə qeyd olunan fəzilətlərə yiyələne bilirlərimi?

Cavabında deyirik:

Elmin bütün sahələri olduqca zəruri və vacib məsələlərdəndir. Lakin elmin bütün sahələrinə yiyələnmək hər bir müsəlmanın üzərinə düşən ən ümdə vəzifələrdən olsa da, alimlərin fəziləti haqda nəql olunmuş rəvayətlərdə yalnız din alimləri nəzərdə tutulur.

Bu haqda nəql olunmuş rəvayətlərə diqqət yetirin:

1. «Alimlərin ölümü islam dininə elə bir xəsarət vurur ki, aylar-illər ötüb keçməsinə baxmayaraq, onların yeri həmişə boş görünür».⁵⁵

2. «And olsun Allaha! Bir alimə [elmə] dözmək İblis üçün min abidə [ibadətinə] dözməkdən daha ağırdır. Çünki abidlər yalnız özlərini, alimlər isə başqalarını düşünərlər».⁵⁶

3. Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: Bir gün Peyğəmbər (s) məscidə daxil olub adamların bir nəfərin ətrafına toplaşdığını görür. Peyğəmbər (s) onun kim olduğunu soruşduqda: Əllamədir - deyərək cavab verirlər. Soruşdu: «Hansı elmlərə yiyələnib?» Deyirlər: «Cahiliyyət dövründə yazılmış şe'r və baş vermiş əhvalatları, habelə ərəb qəbilələrinin ulu əcdadları haqda dərin mə'lumatlara malikdir». Buyurur: «Onun bildikləri nə kimsəyə xeyir verir, nə də ki, onun bilmədikləri kimsəyə zərər vurmur. Elm üç şeydən ibarətdir: Əqidə əsasları, əxlaq və şəriət».⁵⁷

4. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Həqiqətən, də alimlər peyğəmbərlərin varisləridir. Peyğəmbərlər özlərindən sonra irs olaraq dirhəm və dinar qoymamışlar. Onların miras qoyduqları şeylər hikmətamiz hədislərdir. Bu hədislərdən birini öyrənən şəxs böyük mənəfəət əldə etmiş olur. Bunun üçün də kimlərdən təhsil aldığınıza diqqət yetirin. Çünki hər bir zəmanədə biz Əhli-beytin (ə) adil alimləri olur ki, onlar hədislərimizi təhrif edən və tam fərqli olaraq mə'nalandıran nadan və cahillərlə mübarizə edərlər».⁵⁸

⁴⁷ Kənzül-ümmal, xəbər, 28835.

⁴⁸ Yəne orada

⁴⁹ Yəne orada

⁵⁰ Bihərül-ənvar, 1-ci cild, elm kitabı.

⁵¹ Kənzül-ümmal, xəbər, 28786.

⁵² Nəhcül-bəlağə.

⁵³ Bihərül-ənvar, 1-ci cild, elm kitabı.

⁵⁴ Bihərül-ənvar, 2-ci cild, elm kitabı.

⁵⁵ Kənzül-ümmal, xəbər, 28761.

⁵⁶ Yəne orada

⁵⁷ Üsuli-kafi, 1-ci cild, elmin fəziləti.

⁵⁸ Yəne orada

MÜƏLLİMLƏ TƏLƏBƏ ARASINDA QARŞILIQLI MÜNASİBƏTLƏR

Elm və elmə yiyələnməyin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu bildikdən sonra təhsil və tədris zamanı müəllimlə tələbə arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin hansı səviyyədə olması haqda söhbət açmağı daha məqsədə uyğun hesab edirik. İslamın görkəmli alimlərindən olan Şəhid Sani (Allah ona rəhmət etsin) bu münasibətləri üç hissəyə bölür:

1. Müəllimlə tələbə arasındakı qarşılıqlı vəzifələr
2. Müəllimə xas olan vəzifələr.
3. Tələbəyə xas olan vəzifələr.

Şəhid Saninin bu məsələyə olan baxışından istifadə edərək bu və növbəti dərslərimizdə müəllimlə tələbə arasında vəzifələr haqda söhbət açacağıq.

MÜƏLLİMLƏ TƏLƏBƏ ARASINDA QARŞILIQLI VƏZİFƏLƏR

İstər müəllim, istərsə də tələbə təhsil və tədris zamanı bu altı məsələyə xüsusi diqqət yetirməlidir:

1. Niyət saflığı.

İslam müsəlmanlara gördükləri bütün işlərin Allah dərgahında qəbul olunması üçün niyyətlərinin saf olmasını və Allaha xatir görmələrini tövsiyə edir. Çünki görülən işlərin puçluğu və ya özünün həqiqi dəyərini tapması niyyətin saf olub-olmamasından asılıdır. Əgər niyyət saf və görülən işlər Allaha xatir və Onun razılığını qazanmaq üçün olarsa, Nəhl surəsinin 96-cı ayəsində deyildiyi kimi qoyduğu təsir əbədi olaraq qalacaqdır:

«Sizdə olan [dünya malı] tükənər, Allah dərgahında olan [axirət ne'mətləri] isə əbədidir...»

Bu səbəbdən də ilahi [saf] niyyət dedikdə verdiyi nəticə və dəyərinin Allahdan istənilməsi nəzərdə tutulur. Çünki biz özümüz fani bir varlıq olduğumuz kimi gördüyümüz işlərin də verdiyi nəticələr müvəqqəti və fani olacaqdır.

Qur'ani-kərim Kəhf surəsinin 103-104-cü ayələrində gördükləri işlərdən pis məqsəd daşıyan şəxsləri insanların ən fəsid və ziyana uğrayanı adlandırır:

«[Ya Məhəmməd!] De ki: Sizə əməlləri baxımından [axirətdə] ən çox ziyana uğrayanlar barəsində xəbər verimmi?»

O kəslər ki, onların dünyadakı zəhməti boşa getmişdir. Halbuki onlar yaxşı işlər gördüklərini [və bunun müqabilində mükafata nail olacaqlarını] zənn edirlər».

Başqa bir ayədə həyatlarında axirət dünyasının ne'mətlərini əldə etmək istəyənlər bol-bol ne'mətlər əldə edəcəklərinə, lakin dünyapərəst şəxslərin axirət dünyasında heç nə əldə edə bilməyəcəklərinə işarə olunur:

«Biz axirət qazancını [savabını] istəyənin qazancını artırır, dünya mənfəətini istəyəne də ondan verərik. Onun axirətdə heç bir payı yoxdur».⁵⁹

«Hər kəs fani dünyanı istəsə dilədiyimiz şəxsə istədiyimiz ne'məti orada tezliklə verərik. Sonra isə [axirətdə] ona Cəhənnəmi məskən edərik. O, Cəhənnəmə qınanmış və [Allahın mərhəmətindən] qovulmuş bir vəziyyətdə daxil olar».⁶⁰

Peyğəmbər (s) insanın əməl və rəftarında niyyətin oynadığı rol haqda buyurur:

«Bütün işlərin e'tibar və dəyəri onun niyyətindən asılıdır. Hər bir şəxs əldə etdiyi şeyə hər hansı bir niyyətlə nail olur. Allah və Peyğəmbərin (s) razılığını əldə etmək məqsədilə görülən hər bir iş Allah və Onun Peyğəmbəri tərəfindən qəbul olunur və nəticədə Allaha və Onun Peyğəmbərinə qovuşar. Dünyaya meyl edən şəxslər isə ya dünya malına nail olar və ya onlara nəsim olan şey yalnız həyat yoldaşları olar. Demək, hər bir şəxs nəyi nəzərdə tutmuşsa, ona doğru gedib həmin şeyə nail olar».

Bu səbəbdən də saf niyyətə nail olmaq üçün bütün işlərdə, o cümlədən elmə yiyələndikdə də hər şeydən əvvəl Allahın və Onun Peyğəmbərinin razılığını qazanmağı nəzərdə tutmalıyıq ki, gördüyümüz işlərin verdiyi nəticə uzun müddət öz səmərəsini vermiş olsun.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur:

«Mö'minlərin niyyət əməllərindən daha yaxşıdır [çünki mö'min bir insan hər şeydən əvvəl Allahın və Onun Peyğəmbərinin razılığını qazanmaq niyyətində olar].

⁵⁹ Şura-19.

⁶⁰ İsra-19.

NİYYƏT SAFLIĞINA APARAN YOL

Niyyət saflığına nail olmaq üçün hər şeydən əvvəl batini paklığa diqqət yetirmək lazımdır. Allahdan qeyrisinə meyl etməməlilik və bu da yalnız Allaha xalis bəndəlik və ibadət etməklə mümkündür. Zümər surəsinin 2-ci və 3-cü ayələrində bu haqda buyurulur:

«...Buna görə sən də dini məhz Allaha aid edərək yalnız Ona ibadət et...!

Bil ki, xalis din [sırf ibadət, təmiz itaət] ancaq Allaha məxsusdur...»

Başqa bir ayədə buyurulur:

«Kitab əhli yalnız özlərinə açıq-aydın dəlil [Peyğəmbər və Qur'an] gəldikdən sonra [dində] ayrılığa düşdülər [onlardan kimisi Peyğəmbərə iman gətirdi, kimisi onu inkar etdi, kimisi də şəkk-şübhə içində qaldı].»⁶¹

Başqa bir ayədə Allaha yaxınlaşmağın və əbədi səadətə nail olmağın ən başlıca şərti ibadətdə tövhid və saf niyyətli olmaqdır. Saf niyyətli ibadətin sayəsində isə əməli-saleh insanların əbədi Cənnətlə mükafatlandırılacaqları göstərilir. Kəhf surəsinin 110-cu ayəsində buyurulur:

«...Kim Rəbbi ilə qarşılaşacağına ümid bəsləyirsə yaxşı iş görsün və Rəbbinə etdiyi ibadətə heç kəsi şərik qoşmasın».

Bunun üçün də təhsildə hər şeydən əvvəl ən başlıca məqsəd Allahın razılığını qazanmaq və dinin inkişafına xidmət etmək olmalıdır. Əks təqdirdə, əldə olunan elmin nəinki heç bir dəyəri olmayacaq, əksinə, insanı əbədi Cəhənnəm əzabına da düşür edəcəkdir.

Peyğəmbər (s) bu mətləbə işarə edərək buyurur: «Allahın razılığına səbəb olan elmlərdən birini dünyəvi hədəf və məqsədlər üçün öyrənən şəxslər qiyamət günü Cənnətin heç ətrini də duymazlar».⁶²

Başqa bir hədisdə buyurur:

«Allahdan qeyrisi üçün və Ondan başqasının istək və razılığına xatir elm öyrənən şəxslər Cəhənnəm oduna düşür olurlar».⁶³

Həmçinin buyurur: «Alimlərlə mübahisə aparıb nadan və cahillərin qarşısında öyünmək və ya camaatın nəzərini özünə cəlb etmək məqsədilə elm öyrənən şəxsləri Allah-taala cəhənnəm oduna daxil edər».⁶⁴

«Alimlərlə mübahisə aparıb nadan və cahillərin qarşısında öyünmək və camaatın nəzərini özünə cəlb etmək məqsədilə elm öyrənməyin. Elm öyrənməklə Allahın dərğahında olan ne'mətlərə nail olmağa çalışın. Çünki Allah dərğahında olanlar sonsuz və əbədidir. Sadə geyinib gecələri ibadətlə keçirin. Belə etsəniz dünya sakinləri sizləri unutsa da, evlərin zinət və hidayət çırağına çevrilib Allah dərğahında əbədi olaraq şöhrət tapacaqsınız».⁶⁵

«Bu dörd şeyə görə elm öyrənən şəxslər cəhənnəm əzabına düşür olurlar:

1. Alimlərlə mübahisə aparmaq.
2. Nadan və cahillərin qarşısında öyünmək.
3. Camaatın nəzərini özünə cəlb etmək.
4. Yiyələndiyi elmin vasitəsilə hakim və əmirlərdən (dövlət başçılarından) pul və var-dövlət əldə etmək».⁶⁶

«Elm artdıqca dünya malına meyl edən şəxslər Allahdan bir o qədər uzaq düşürlər».⁶⁷

Əli (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur:

«Elm və var-dövlət əldə etmək istəyənlər doymağın nə olduğunu bilməzlər. Allahın bəxş etdiyi ruziyə qane olanlar daim əmin-amanlıq içində olar, tövbə etməyib daim haram yeyənlər isə özlərini həlak edirlər. Elmi, həqiqi elm sahiblərindən öyrənib ona əməl edənlər uğur qazanar, elmi yalnız dünya məqsədi ilə öyrənənlər isə ondan yalnız dünyada bəhrələnelər».⁶⁸

İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur:«Bilin ki, dünya malına meyl edən alimlər dinlərində süstlüyə yol vermişlər. Çünki insan adətən, onu əhatə edən şeyə məhəbbət göstərir». Sonra sözlərinə davam edərək buyurur:

«Allah-taala həzrət Davuda (ə) belə vəhy etdi: «Dünya malına aldanan alimlərə meyl etmə. Belə olduqda səni Məndən uzaq salarlar. Dünyapərəst alimlər əməli-saleh bəndələrimin var-dövlətlərini qarət etmiş oğrudurlar. Onlara verdiyim cəzaların ən yüngülü Mənimlə etdikləri münacatların (duaların) şirinliyini qəlblərindən çıxarmağım olacaqdır».

Həmçinin İmam Sadiq (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur:«Alimlər dünya malına aludə olmayınca, peyğəmbərlərin əmin olduqları şəxslər hesab olunurlar».⁶⁹

Səhabələr Peyğəmbərdən (s) soruşur: Ya Rəsuləllah! Dünya malına aludə olmaq dedikdə, nəyi nəzərdə tutursunuz? Buyurur: «Padşah və sultanların getdikləri yolu davam etdirmək. Əgər belə edərlərsə, dininizi qoruyub saxlayasınız deyər, onlardan uzaq olun.

Allahın tükənməz rəhmət və mərhəmətindən bəhrələnmək üçün təhsilin ən başlıca şərtlərindən biri Allahın razılığını əldə etməkdir».

⁶¹ Bəyyinə-4.

⁶² Kənzül-ümmal, xəbər, 29020.

⁶³ Sünəni-Termezi, 5-ci cild, elm kitabı, bab-6.

⁶⁴ Kənzül-ümmal, xəbər, 29036.

⁶⁵ Sünəni-Darmi, 1-ci cild.

⁶⁶ Yəne orada

⁶⁷ Yəne orada

⁶⁸ Üsulü-kafi, 1-ci cild, elmin fəziləti.

⁶⁹ Yəne orada.

MÜƏLLİMLƏ TƏLƏBƏ ARASINDAKI QARŞILIQLI VƏZİFƏ VƏ MÜNASİBƏTLƏR

Bundan əvvəlki bəhsdə müəllimlə tələbə arasındakı qarşılıqlı vəzifə və münasibətlərdən biri ilə, yə'ni niyyət saflığı ilə tanış olduq. Bu dərsimizdə isə bununla əlaqəli olan digər məsələlər haqda söhbət açacağıq.

ELMƏ ƏMƏL ETMƏK

Müəllim və tələbənin üzərinə düşən ən ümdə vəzifələrdən biri də tədris etdikləri və ya təhsil aldıkları elmə gündəlik həyatda əməl etməkdir.

Bilməliyik ki, təhsil və elm öyrənməkdə ən başlıca məqsəd, rəftar və davranışların islah olunması və gözəl əxlaqi xüsusiyyətlərə yiyələnməkdir. Şübhəsiz hər bir insan özünün gündəlik ictimai həyatında bir sıra rəftar və davranış tərzini nümayiş etdirməli olur. Onlar elm və aqallıq üzündən olmadıqda isə insanların haqq yoldan uzaq düşüb tənəzzülə uğramasına səbəb olur.

Əli (ə) bu haqda buyurur:

«Elminə əməl etməyənlər düz yolda hərəkət etməyən müsafirlərə bənzər. Onlar nə qədər çox yol qət etsələr, çatmaq istədikləri son mənzildən bir o qədər uzaq düşürlər. Elmə əməl edənlər isə doğru yolda hərəkət edən müsafirlərə bənzər. Elə isə hər bir şüurlu insan getdiyi yolun onu hədəfə yaxınlaşdırıb və ya uzaqlaşdırmasına diqqət yetirsin».⁷⁰

Əli (ə) buyurur: «Hər bir insan özünün və başqalarının həyatına nəzər salmaqla tutduğu yolun düz olub olmadığını dərk etmiş olur».

Peyğəmbər (s) buyurur: «Dini məsələlərdə anlayışı olmadan ibadət edən şəxslər, gecələr ev tikib səhər açıldıqda onu xarab edən şəxslərə bənzər».

Mə'lum məsələdir ki, gecələri ibadətlə keçirən şəxs gündəlik həyatda haramla halalın fərqinə varmadıqda şər'i hökmləri tapdalayıb əldə etdiyi savabdan məhrum olur.

Əli (ə) buyurur: «Dini məsələlərdə anlayışı olmayan şəxs gözü bağlı dəyirman atına bənzər. O, yerində dövr etsə də, irəli getdiyini güman edir».⁷¹

Belə şəxslər nə qədər zəhmətə qatlaşırsalar da, heç bir mə'nəvi irəliləyişə nail olmurlar və nəticədə gördükləri işlər heç bir müsbət nəticə vermir. Çünki onlar öz səhv hərəkətləri ilə gördükləri bütün xeyirxah işlərin dəyərini aradan aparmış olurlar. Məsələn, aclıq və susuzluğa tab gətirib Ramazan ayını oruc tutan şəxslər şər'i məsələlərdən kifayət qədər anlayışlı olmadıqları üçün orucu batil edən şeylərdən birinə düşər olmaqla bir aylıq ibadətini puça çıxarmış olurlar. Belə olduqda onlara qalan yalnız savab deyil, əzab-eziyyət olur. Bunun üçün də Əli (ə) bu kimi şəxsləri səhərdən axşamədək yerində fırlanan və heç bir irəliləyişə nail olmayan dəyirman atına bənzədir. Demək, əməl yalnız o zaman öz həqiqi dəyərini tapır ki, onu gören şəxs həmin işdən agah olsun. Əgər elm və aqallıq görülən işlərin mənşəyi olmazsa, onun əldə olunması üçün böyük zəhmət tələb olunacaqdır. Aşağıdakı mətləblərə diqqət yetirin:

1. Həyatda maddi-mə'nəvi olmasından asılı olmayaraq fayda və tə'siri olmayan elmlərə yiyələnməməli;

Peyğəmbər (s) və Mə'sum imamların (ə) dualarından biri də bu olmuşdur:

«İlahi! Heç bir xeyiri olmayan elmdən, təvazökarlığın nə olduğunu bilməyən qəlblərdən, qəbul olunmayan dualardan və azğın nəfəsdən Sənə sığınırım».⁷²

Əli (ə) buyurur:

«Allah eşqindən kövrəlməyən qəlblərdə, aqıllı olmayan gözlərdə və heç bir mənfəəti olmayan elmlərdə xeyir olmaz».⁷³

«Xeyiri olmayan elmlər, şəfa verməyən dərmanlar kimidir».⁷⁴

Demək, heç bir xeyiri olmayan elmlərə yiyələnmək üçün sərf olunan vaxt və istə'dad olduqca əbəs və əhəmiyyətsizdir.

2. Əldə olunan elm əməli olaraq həyata keçirilməlidir. Allah-taala Qur'ani-kərimdə deyilən sözlərə əməl etməməyi məzəmmət edərək buyurur:

«Ey iman gətirənlər! Etməyəcəyiniz bir şeyi niyə deyirsiniz?»

⁷⁰ Nəhcül-bəlağə, 154-cü xütbə.

⁷¹ Biharül-ənvar, 1-ci cild, elm kitabı.

⁷² Kənzül-ümmal, xəbər, 3609.

⁷³ Gürerül-hikəm.

⁷⁴ Yəne orada

Etməyəcəyiniz bir şeyi demək Allah yanında böyük qəzəbə səbəb olar.⁷⁵

Başqa bir yerdə yəhudi alimlərini onlara nazil olmuş səmavi kitaba (Tövrata) əməl etmədikləri üçün uzunqulağa oxşadaraq buyurur:

«Tövrata əməl etməyə mükəlləf olduqdan sonra ona əməl etməyənlər [Tövrata iman gətirdikdən, onu oxuyub öyrəndikdən sonra hökmlərini lazımınca yerinə yetirməyənlər] belində çoxlu kitab daşıyan [lakin onların içində nə yazıldığını bilməyən, onlardan faydalanmağı bacarmayan] uluğa bənzərlər...»⁷⁶

Peyğəmbər (s) və Mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş hədislərdə dəfələrlə bu mətləbə toxunulmuş və elminə əməl etməyənləri nadan adlandırmaqla bərabər, onların cəhənnəm əzabı ilə də cəzalanacaqları buyurulmuşdur.

Əli (s) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur:

«Alimlər iki dəstədən ibarətdir: Onlardan bir qismi bildiklərinə əməl edib uğur qazanar, digər qismi isə əməl etmədikləri üçün özlərini həlak edərlər. Cəhənnəm əhli elminə əməl etməyən alimlərin dözülməz üfunətli iyindən zara gələrlər. Cəhənnəm əhli arasında hamıdan daha çox o kəsler həsrət çəkər ki, başqalarını haqq yola hidayət edib özü isə nəfsinə uyaraq bildiklərinə əməl etməmişdir.

Çünki insan öz nəfsani istəklərinə uyduqda həqiqətdən uzaq düşdüyü üçün arzuları çoxalır və axirəti unutmuş olur».⁷⁷

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş başqa bir hədisdə elminə əməl edən şəxslərin yalnız alimlər olduğu göstərilir: «Alim o kəsdir ki, bildiyi az olsa belə, ona əməl etmiş olsun».⁷⁸

Əli (ə) buyurur: «Elm əməldən asılıdır».

Başqa bir hədisdə buyurur: «Elminə əməl etməyən kəs həqiqi alim deyildir».

Həzrət İsa Məsihdən (ə) nəql olunmuş rəvayətdə deyilir:

«Əməl etmədiyiniz elmlərin sizlərə heç bir xeyri olmayacaq. Bildiklərinizdən bir çoxuna əməl etmədikdə artıracağınız şey yalnız cəhəlet və nadanlılığınız olacaqdır».⁷⁹

İmam Sadiq (ə) buyurur:

«Alimlər üçün ən böyük əzab onların öz elmlərindən bəhrələnməməsidir».⁸⁰

Başqa bir hədisdə buyurur:

«Yağış suyu qayalardan axıb töküldüyü kimi, elminə əməl etməyən alimlərin də verdikləri nəsihətlər qəlblərdə özünə yer tapmır».⁸¹

Əli (ə) xütbələrinin birində buyurur:

«Ey camaat! Hidayət ümidi ilə bildiklərinizə əməl edin. Əməlsiz alimlər cəhələtdən yaxa qurtarmağa ümidi olmayan nadan kəslərdir. Cahil insanların və əməlsiz alimlərin ömrü hədəre getsə də, alimlərin daha çox peşmançılıq çəkəcəklərini görürəm. Özünüzdə şəkk-şübhəyə yol verməyin, belə etsəniz küfr etmiş olarsınız. Süstləşməyəsiz deyə, nəfsinizə qarşı səhlənkar olmayın. Həqiqəti asan hesab etməyin. Belə etsəniz nəticədə özünü zərər çəkənlərdən olacaqsınız. Həqiqət dedikdə alim olmağınız, elm və agahlıq dedikdə isə məğrur olmamağınız nəzərdə tutulur. Sizin aranızda özünə qarşı xeyirxahınız Allaha hamıdan daha çox itaət edənləriniz, özünə qarşı ən xain olanınız isə Allaha hamıdan daha çox itaətsizlik göstərənələrinizdir. Allaha itaət edən şəxslər səadət və xoşbəxtliyə nail olar. Ona qarşı itaətsizlik göstərənlər isə ümitsiz olub peşmançılıq çəkər».⁸²

Müfəzzəl ibn Əmrədən nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir: İmam Sadiqdən (ə) soruşdum: Cəhənnəm əzabından nicat tapanları hansı əlamət və nişanlarla tanımaq olar? Buyurdu: «Dedikləri ilə əməlləri müvafiq olarsa, cəhənnəm odundan nicat tapacağına şəhadət ver, müvafiq olmazsa artıq onun haqda bir söz demək çətindir (Onlar əməllərinin islah olunmasına cəhd edərlər)».⁸³

Peyğəmbər (s) və Mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş bir çox hədis və rəvayətlərdə elmlə əməlin birgə olmasına xüsusi diqqət yetirilir. Belə ki, elm yalnız əməli olaraq həyata keçirildikdə öz səmərəsini verə bilər, əks təqdirdə onun heç bir dəyəri olmayacaqdır.

Peyğəmbər (s) buyurur:

«Əməli ucaldıb dəyərləndirən şey varsa, o da elmdir. Yerinə yetirildikdə qalır, yetirilmədikdə isə öz dəyərini itirir».⁸⁴

Bir sözlə, elm ilə əməl bir-birini tamamlamalıdır. Əgər gördüyü işlər onun elmi ilə müvafiq olarsa, elm uzun müddət öz təsirini göstərir, müvafiq olmazsa tez bir zamanda öz əhəmiyyətini itirir.

⁷⁵ Səff 2-3.

⁷⁶ Cümə-5.

⁷⁷ Üsuli-kafi, 1-ci cild, elmin fəziləti.

⁷⁸ Biharül-ənvər, 76-cı cild, bab-67.

⁷⁹ Mizanül-hikmət, bab-2888.

⁸⁰ Biharül-ənvər, 2-ci cild, elm kitabı.

⁸¹ Üsuli-kafi, 1-ci cild, elmin fəziləti.

⁸² Üsuli-kafi, 1-ci cild, elmin fəziləti.

⁸³ Yene orada

⁸⁴ Biharül-ənvər, 2-ci cild, elm kitabı.

MÜƏLLİMLƏ TƏLƏBƏ ARASINDA QARŞILIQLI VƏZİFƏ VƏ MÜNASİBƏTLƏR

ELMƏ YİYƏLƏNDİKDƏ TƏKƏBBÜRLÜ OLMAMAQ

Müəllim və tələbə saf niyyətlə, Allah Rzası üçün elmin sirlərinə yiyələndikdə, onu əməli olaraq həyata keçirməklə yanaşı təkəbbür hissini onlara nüfuz etməsinə yol verməməlidir. İnsan daim kamala çatmaq arzusunda olan bir varlıq olduğu üçün əldə etdiyi hər bir şeydən, o cümlədən elm və təhsildən xüsusi zövq alır və əldə etdiyindən mümkün qədər daha artığına nail olmaq istəyir. Lakin diqqət yetirmək lazımdır ki, bütün bunlar həqiqi kamala çatmaq üçün sözün əsl mənasında bir vasitədir. Həqiqi kamala çatmaq isə Allaha yaxınlaşmaq deməkdir. Bunun üçün də elm və təhsil, əxlaqi və mə'nəvi dəyərlərə yiyələnmək və Allah Rzası üçün olmalıdır. Lakin bu hiss bə'zən bizi böyük təhlükə ilə üzləşdirir. Yə'ni, kamala çatmaq hissi bizi o qədər özünə cəlb edir ki, üzərimizə düşən vəzifəni kənara qoyub tədriclə qarşımıza qoyduğumuz məqsəddən uzaqlaşırıq. İslam əxlaq elmində insanı Allahdan uzaqlaşdıran və Onun razılığını qazanmaq əvəzinə özünə cəlb edən şeylərə «hicab» (manə) deyilir. Elm və bir çox elmi məşğuliyətlər insanı özünə cəlb edərək bu müqəddəs hədəfə çatmağa daha çox maneçilik törədir. Bunun isə ən başlıca səbəbləri aşağıdakılardır:

1. Elm insanın qüdrət və bacarığını artırır və ona varlıq aləminə hakim olan həqiqətdən agah olmağa köməklik edərək onu öz ixtiyarına keçirməyə imkan verir;

2. Elm mə'nəvi təkəbbürlə hər bir şeydən tə'sirlidir. Bu səbəbdən də elmə yiyələnən şəxslər hətta ilk addımlarda elmin dərinliklərinə yol tapdıqlarını güman edərək özlərində qürur hissi keçirirlər. Bunun üçün də Peyğəmbər (s) elmi böyük hicab adlandırır:

«Elm böyük bir hicabdır».

Diqqət yetirilməsi zəruri olan digər məsələlərdən biri də bundan ibarətdir ki, bütün elmlərə yiyələnməkdə ən başlıca məqsəd insanın özünü, yaradılış aləmini, bir sözlə Allahı tanımaq olmalıdır. Yalnız bundan sonra insan öz nəfsini paklaşdırıb ilahi hədəfə nail ola bilər. Belə ki, elm və təhsildən məqsədimiz qürur və təkəbbür olarsa və yiyələndiyimiz elmlə Allahın qarşısında təvazökarlıq etmərikə, bu nəinki bizi kamal və səadətə çatdırmayacaq, əksinə, bütün insani dəyərlərdən məhrum edəcəkdir. Bunun üçün də elm sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslər yiyələndikləri elmdən kamal və səadətə çatmaq üçün bir vasitə kimi istifadə etməlidirlər. Lakin bununla yanaşı mə'nəvi saflığa da diqqət yetirməli, elmlə mə'nəviyyat arasında sıx əlaqə yaratmalıdırlar.

TƏVƏKKÜL

Elmin istər tə'lim və tədris, istər tədqiqat və araşdırma, istərsə də digər sahələrində fəaliyyət göstərən şəxslər özlərinə e'timad etməklə yanaşı, Allaha təvəkkül edib bunu özləri üçün şüar etməlidirlər. Çünki elmə yiyələnmək olduqca ağır və zəhmət tələb edən işlərdəndir və bu iş heç də asanlıqla əldə olunmur. Bunun üçün yüksək cəhd göstərməli və qarşıya çıxan maneələrə əzmlə sinə gərməlidir.

Demək, bütün işlərdə olduğu kimi, elmə yiyələnməkdə də Allaha təvəkkül etməli və yalnız Ondən kömək dilənməlidir. Çünki Allahdan böyük qüdrət sahibi yoxdur.

Digər tərəfdən də elm sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslər əksər hallarda öz xərclərini kifayət qədər ödəyə bilmirlər. Odur ki, bə'zən ehtiyac hissi onlarda ümitsizliyə, bə'zən də başqalarına ehtiyac içində olduqlarını bildirmələrinə səbəb olur. Halbuki Peyğəmbərin (s) buyurduğu hədisə əsasən, Allah-taala elm aşıqlərinin ruzisini Özü tə'min etmişdir:

«Allah-taala elmi təhsil alan şəxslərin ruzisini başqalarından fərqli olaraq Öz öhdəsinə götürmüşdür».⁸⁵

Bunun üçün də təhsil alan şəxslər başqalarından daha çox Allaha təvəkkül etməli və Ondən ruzilərinin artırılmasını diləməlidirlər. Lakin bunu da bilmək lazımdır ki, elmi nailiyyətlər əldə etmək heç də asan deyildir və bu sönməz nuru Allah-taala yalnız Öz sevimli bəndələrinə bəxş edir. O, yalnız istədiyi şəxsi hidayət və elmin sirlərinə yiyələnməyə sövq edir. İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur:

⁸⁵ Kənzül-ümmal, xəbər, 28701.

«Elm öyrənməklə əldə olunmur. O, Allahın hidayət etdiyi şəxslərin qəlbində saçıq bir nurdur».⁸⁶
Odur ki, elmin sirlərinə yiyələnmək üçün Allah-taaladan bizi hidayət etməsini diləməli və yalnız Ona təvəkkül etməliyik. Çünki O, verdiyi və'dəyə daim sadıq qalır.

TƏQVA VƏ MƏ'NƏVİ SAFLIQ

Bir qədər əvvəl qeyd etdik ki, müəllim və tələbənin üzərinə düşən üçüncü müştərək vəzifələrdən biri də qürur hissənin onların qəlbinə yol tapmaması və Şeytani vəsvəyələrə uymamasıdır. Bunun üçün də təhsil alan şəxslər hamıdan daha çox mə'nəvi saflığa diqqət yetirməli və bu yolda qarşılarına çıxan maneələri dəf etməyi bacarmalıdırlar. Yalnız bu yolla elmin sirlərinə yiyələnilib Allaha yaxınlaşmaq olar. Elm və təhsilin digər şərtlərindən biri də təqvadır. Bəqərə surəsinin 2-ci ayəsində Allah-taala bəşəriyyətin hidayət olunmasında təqvanın əsas şərt olduğunu bildirir:

«Bu, [Allah tərəfindən nazil edilməsində, haqdan gəlməsində] heç bir şəkk-şübhə olmayan və müttəqilərə [Allahdan qorxanlara, pis əməllərdən çəkinənlərə] doğru yol göstərən Kitabdır».

Odur ki, Qur'anın səadətə qovuşduran hidayət nurundan yalnız təqva sahibləri bəhrələne bilər. Həmin surənin 282-ci ayəsində insanlara təqvanı hər şeydən üstün tutmaqla aqallığa nail olacaqlarını və'də verir:

«Təqvalı və pərhizkar olun ki, Allah-taala da sizə bilmədiklərinizi öyrətsin...»

Ənfal surəsinin 29-cu ayəsində isə buyurur:

«Ey iman gətirən şəxslər, əgər təqvalı olsanız, Allah-taala sizlərə «fırqan» [haqla batili ayırd etmək iste'dadı] verir.»

Fırqan bəsirətin elə bir aqallıq həddidir ki, insan bu iste'dada yiyələndikdə haqla batili ayırmaqda heç bir çətinliklərlə qarşılaşmır. İmam Sadiqdən (ə) nəql olunmuş hədisdə deyildiyi kimi elm, Allahın hidayət etdiyi şəxslərin qəlblərində saçıdığı bir nurdur. Həqiqi elm Allahdan istənilməli və buna nail olmaq üçün təqvanı hər şeydən üstün tutmaq lazımdır. İnsan öz qəlb və ruhunu o qədər saflaşdırmalıdır ki, bu ilahi nur onun qəlbində saçımağa başlasın.

Bütün bunlarla yanaşı alimlərin rəftar və davranışları da daim diqqət mərkəzində olur. Çünki hamı onlara nümunə gözü ilə baxır və özlərinə bir növ örnək hesab edir. Dahilərdən biri demişdir: «Camaat mə'nəvi dəyərlər baxımından alimlərdən bir dərəcə aşağıda yerləşir. Əgər alimlər təqvalı və pərhizkar olarlarsa, camaat öyünməyi özünə rəva bilməz. Əgər alimlər halala üz tutarlarsa, camaat səhvə yol verməz, alimlər səhvə yol verdikdə isə camaat harama üz tutar və nəhayət camaat alimlərin harama yol verdiklərini gördükdə küfr edər».

GÖZƏL ƏXLAQ

Alimlər insanların hidayət olunmasını öz üzərlərinə götürdükləri üçün öz rəftar və davranışları ilə onlara örnək və nümunə olmalıdırlar ki, rəhbərlik etdikləri kütləni özlərinə cəlb edə bilsinlər. Bunun üçün isə ən başlıca şərt təvazökarlıq, səmimiyyət kimi gözəl xüsusiyyətlərə yiyələnmələridir. İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur:

«Elm öyrənin və onu daha da zinetləndirməyə çalışın. Elm öyrəndiyiniz və ya tədris etdiyiniz şəxslərə qarşı təvazökar olun. Məğrur və təkəbbürlü alimlər kimi olmayın, əks təqdirdə batil əməlləriniz haqq kəlmənizi məhv etmiş olar».⁸⁷

Ali-İmran surəsinin 159-cu ayəsində buyurur:

«[Ya Məhəmməd!] Allahın mərhəməti səbəbinə sən onlarla yumşaq rəftar etdin. Əgər qaba, sərt ürəkli olsaydın, əlbəttə onlar sənə ətrafından dağılıb gedərdilər...»

İFFƏT VƏ MƏTİNLİK

Rəhbərliyi öz üzərinə götürmüş alimlər tə'minatlarının ödənilməsində özlərini başqalarından ehtiyacsız hiss etməlidirlər. Onlar ünsiyyətdə olduğu şəxslərlə elə rəftar etməlidirlər ki, maddi rifahlarının aşağı səviyyədə olduğunu hiss etməsinlər. Əks təqdirdə camaat onlara həqarət və ürək yanğısı hissi ilə nəzər salacaq və onları özündən asılı hesab edəcəkdir. Eyni zamanda alimlər də özlərini borclu hesab edərək camaatın istək və iradəsinə doğru meyl edəcəklər. Allah-taala onların

⁸⁶ Bihārül-ənvār, 1-ci cild, elm kitabı.

⁸⁷ Üsuli-kafi, elmin fəziləti, alimlərin xüsusiyyətləri babı.

ruzilərinin tə'min olunmasını Öz üzərinə götürdüyü bir halda asılılıq hissi onları camaatın istək və iradəsinə müvafiq olaraq hər hansı bir fikir irəli sürüb ona əməl etməyə vadar edəcəkdir. Maddi rifahın tə'min olunması üçün alimlərin camaatın yardımına göz dikməsi olduqca mənfə xüsusiyyətdir. Bundan da acınacaqlısı var-dövlət əldə etmək məqsədilə onların hakim təbəqəyə üz tutmalarıdır. Onlar öz məqsədlərinə çatıb-çatmamalarından asılı olmayaraq dünya və axirətdə ziyana uğramış olurlar. Nəticədə həm camaat onlardan üz çevirmiş olur, həm də bir alim kimi üzərlərinə düşən ilahi vəzifənin öhdəsindən gələ bilməyib axirət dünyasının əzabına düşər olurlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, alimlərin var-dövlət məqsədilə hakim təbəqəyə meyl etməsi onların şəxsiyyətinə xələl gətirsə də müsəlmanların hüquqlarının qorunması üçün onların belə bir işi qəbul etməsi nəinki haram deyil, əksinə, zəruri məsələlərdən biridir.

Tarixə nəzər saldıqda bu həqiqətin şahidi oluruq ki, Əli ibn Yəqtin, Məhəmməd ibn İsmayıl ibn Bəzi və Nuh ibn Dərrac və başqaları zalım xilafətdə mühüm vəzifə sahibi olmuş və bu yolla bir çox zülm və haqsızlıqların qarşısını ala bilməmişlər. Hərçənd, belə olduqda da məqam və var-dövlət istəyi insanı zalım hakimlərə meyl etməyə sövq edə bilər.

ŞƏR'İ MƏSƏLƏLƏRƏ RİAYƏT ETMƏK

Müəllim və tələbələr şər'i hökmlərin icrasına xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Vaxtılı-vaxtında camaat namazında iştirak etməli, gündəlik vacib namazları tə'xirə salmadan qılmalı, müsəlman bacı və qardaşlarla səmimi münasibətdə olmalı, başqalarının hüququna riayət etməli, yoxsul və imkansızlara maddi yardım göstərməli, xəstələrin görüşünə getməli, öz din qardaşlarına qarşı təvazökar olmalı və s.

Bütün bunlarla yanaşı təmizliyə xüsusi diqqət yetirməli və mö'minlərə xas olan xüsusiyyəti daim yaşatmağa çalışmalıdırlar. Təhsil alan şəxslər geyimlərinin təmizliyinə, cəmiyyət arasında rəğbətə qarşılanan geyim tərzinə də xüsusi diqqət yetirməli və onlara xas olmayan geyimlərdən imkan daxilində çəkinməyə çalışmalıdırlar.

Bir sözlə, elm sahiblərinin geyim və davranışları eyni tərzdə olmalıdır ki, hamı tərəfindən rəğbətə qarşılanıb islam adət-ən'ənələrini özündə təcəlli etdirmiş olsun. Yalnız belə bir şəraitdə onlar özlərinə sadıq davamçı qazana bilərlər.

ALTINCI DƏRS

Müəllimlə (tələbənin) müştərək vəzifələri ilə tanış olduqdan sonra bu və növbəti dərslərimizdə onların üzərinə düşən vəzifələr haqda da ayrı-ayrılıqda söhbət açacağıq.

İslam dünyasının tanınmış müəllim və alimlərindən biri olan Şəhid Sani müəllimlə şagirdin üzərinə düşən vəzifələri üç hissəyə bölmüşdür:

1. Müəllimin özünə aid olan vəzifələr;
2. Müəllimin şagirdlərə qarşı olan vəzifəsi;
3. Müəllimin sinifdə üzərinə düşən vəzifələr.

MÜƏLLİMİN ÖZÜNƏ AID OLAN VƏZİFƏLƏR

1. Elm sahəsində addımlayan hər bir şəxs tədris etməzdən əvvəl özünün belə bir məs'uliyətli işə hazır olub-olmadığına xüsusi diqqət yetirməli, təhsilini başa vurduqdan sonra müəllimlərinin qarşısında sınaq imtahanı verməli və yalnız onların icazəsini aldıqdan sonra tədris etməyə başlamalıdır. Əks təqdirdə üzərinə düşən məs'uliyətin öhdəsindən gələ bilməyərək özünü gülünc vəziyyətə salmış olar. Peyğəmbər (s) onları əyinlərinə böyük paltar geymiş şəxslərə bənzədir:

«Qisməti olmaya-olmaya, zorla özünü doymağa və ya ehtiyacını ödəməyə çalışan şəxslər, əyinlərinə böyük paltar geymiş şəxslərə bənzəyər».⁸⁸

2. Müəllim yiyələndiyi elmi ona qiymət verməyi bacaran və eyni zamanda elmə yiyələnməyə istə'dad və marağı olan şəxslərə öyrətməlidir. Əks təqdirdə elm öz e'tibarını itirib dəyərsizləşəcəkdir.

Keçmiş dövrün alimləri tədris üçün tələbələrə evinə getməyi elmə qarşı hörmətsizlik saydılar. Burada diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də elm aşıqlarının elm və təhsil yolunda öz doğma yurd-yuvalarını tərk edib uzaq ölkələrə mühacirət etməsidir. Bir çox çətinliklərə sinə gərən elm aşıqları illər boyu qürbət ellərdə yaşayıb elmin açılmayan sirlərinə yol tapmağa cəhd etmişlər. Bu da bir daha elm və alimlərin tutduğu yüksək mövqeyə dəlalət edir.

3. Müəllimlə tələbənin müştərək vəzifələri haqda söhbət açdıqda qeyd etdik ki, istər müəllim, istərsə də tələbə elmə Allaha xatir və saf niyyətlə yiyələnməli və ya tədris etməlidir. Lakin bunu da bilməliyik ki, müəllim öz elminə əməl etməkdə tələbədən daha diqqətli olmalıdır. Bu işdə səhlənkarlığa yol verdikdə o, öz müəllimlik vəzifəsini layiqincə yerinə yetirməmiş olur. Belə bir şəraitdə tələbələrdə müəllimə qarşı e'tinasızlıq yaranacaq və onun tədris etdiyi elm heç bir nəticə verməyəcəkdir. Tələbələrdə belə bir fikir yaranır ki, əgər onun dedikləri haqdırsa, nə üçün özü bu məsələyə diqqət yetirmir. Bəqərə surəsinin 44-cü ayəsində bu haqda deyilir:

«Siz insanlara yaxşı işlər görmələrinə əmr etdiyiniz halda, özünüz unudursunuz?....»

İmam Cə'fər Sadiq (ə) - **«Allahdan Öz bəndələri içərisində ancaq alimlər qorxar»** - ayəsinin izahında buyurur: «Alim o kəsdir ki, öz əməli ilə dediklərini təsdiq etmiş olsun. Allahdan qorxan da məhz o kəslərdir».

Başqa bir yerdə buyurur: «Əməlsiz alimləri və cahil insanları görməyə taqətim yoxdur. Əməlsiz alimləri öz elmlərinə e'tinasız olub insanları elmdən uzaqlaşdırdıqları, cahil və nadanları isə nadanlıqları üzündən insanları din və ibadətdən ayrı saldıqları üçün».⁸⁹

Müəllimlər öz tələbələrinə bə'zi göstərişlər verdikləri zaman ilk növbədə özləri buna əməl etməlidirlər. Məsələn, müəllim öz tələbələrinə camaat namazlarında, müsəlmanların dəfn mərasimlərində və təşkil etdikləri məclislərdə iştirak etmək və ya xəstələrə baş çəkməyi tövsiyə edirsə, özü də bütün bunları tə'xirə salmadan həyata keçirməlidir. Həmçinin onlara bə'zi qadağalar qoyduqları zaman özləri də həmin qadağalara tabe olaraq, ömürlərini eys-işrət içində keçirməməlidirlər. Lakin bir çox hallarda müəllim üzürlü səbəblərə görə üzərinə düşən [şər'i] vəzifəni lazımınca yerinə yetirə bilmir. Belə olduqda o, bunu başqalarına, xüsusilə tədris etdiyi şəxslərin qarşısında bürüzə verməməlidir. Çünki bu kimi hallarda şeytani vəsvəşələr müsəlmanların bir-birinə qarşı şəkksübhə ilə yanaşmalarına səbəb olur. Məsələn, Ramazan ayında orucluğun müqəddəsliyinin qorunub saxlanması üçün bir şəxsin ümumi kütlə qarşısında yeyib-içməsi və bu müqəddəs ayda yasaq olan hər hansı bir işi görməsi haram hesab olunur. Bunun üçün də üzürlü hesab olunsa da, bu kimi hallarda bəhanə gətirərək ümumi kütlə qarşısında özünün oruc tutmadığını bürüzə verməməlidir. Çünki belə olduqda zəif və iradəsiz şəxslər şeytani vəsvəşəyə uyaraq bu ayın müqəddəsliyinə e'tinasızlıqla yanaşar və çox asanlıqla öz oruclarını poza bilirlər. Müəllim, tərbiyəçi və başqalarına nümunə olan bu kimi şəxslər bu məsələyə başqalarından daha çox diqqət yetirməli və daha ciddi yanaşmalıdırlar. Bunun üçün də müəllimlər üzürlü olsalar belə, öz tələbələrinin qarşısında mövqe və şəxsiyyətlərinə xələl gətirən şeylərdən uzaq olmağa çalışmalıdırlar.

Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: Bir gün Peyğəmbər (s) zövcələrinin biri ilə evə qayıdarkən yolda səhabələrdən biri ilə qarşılaşır. Səhabənin yanlış fikrə düşməsinin qarşısını almaq məqsədilə buyurur: «Bu mənim [adını çəkərək] zövcəmdir».

⁸⁸ Sünəni ibn Davud, ədəb kitabı, 4997-ci hədis.

⁸⁹ Biharül-ənvar, 1-ci cild, elm kitabı.

4. Müəllim nümunə olaraq öz tələbələrindən və başqalarından daha gözəl əxlaqi xüsusiyyətlərə yiyələnməlidir. Sözsüz ki, müəllimin rəftar və davranışı dediklərindən daha çox təsir göstərir. Bunun üçün də səmimiyyət, təvazökarlıq, əxlaq və bu kimi müsbət xüsusiyyətlər müəllimlərdə eyni həddə olmalıdır ki, başqaları onların bu gözəl xüsusiyyətlərinə qibtə edərək özlərinə örnək və nümunə hesab etmiş olsunlar. Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: Bir gün İsa (ə) öz həvarilərinə deyir: «Sizlərdən bir xahişim var və çox istərdim ki, onu yerinə yetirəsiniz». Həvarilər dedilər: Hər nə istəsəniz, yerinə yetirməyə hazırıq. İsa (ə) ayağa qalxıb bir-bir onların ayaqlarını yumağa başlayır. Həvarilər xəcalətli halda İsa (ə)-ı bu işdən çəkəndirmək istəyirlər. Lakin söz verdikləri üçün xəcalət çəksələr də buna dözməli olurlar. İsa (ə) onların ayaqlarını yuyub qurtardıqdan sonra deyirlər: Bu işi biz görsəydik, daha yaxşı olardı. İsa (ə) üzünü onlara tutub buyurur: «Xidmət etmək üçün alimlər insanların ən yaxşısidir. Sizin qarşınızda təvazökarlıq etdim ki, siz də məndən sonra camaatla təvazökarlıqla davranasınız. Toxum qayalıqda yox, torpaqda bitdiyi kimi, evlər də təkəbbürlüklə deyil, təvazökarlıqla abad olur».

5. Müəllimlər zalım və sitəmkarlara tədris etməkdən çəkinməli və buna qətiyyən yol verməməlidirlər. Çünki bə'zi mənfi ünsürlər yiyələndikləri elmdən sui-istifadə edərək öz mövqelərini daha da gücləndirməyə çalışırlar.

Bə'zən də elmə yiyələnmək istəyən şəxslərin məqsədi heç də cəmiyyətdə fitnə-fəsad törətmək, pozğunluğa yol vermək deyil, sadəcə olaraq mümkün qədər çox var-dövlət əldə etmək olur. Bir çox tanınmış islam alimləri bu fikirdə olmuşlar ki, müəllimlər gerek bu kimi şəxsləri öz elm və təcrübələrindən məhrum etməsinlər. Belə ki, bir çox hallarda qeyri-ilahi niyyətlə elm və təhsil alan şəxslər təhsil zamanı öz səhvlərini başa düşmüş və düzgün nəticə çıxararaq islah olunmuşlar. Qeyd etmək lazımdır ki, alimlərin bir çoxu tələbələrini elmə qədəm qoyduqları ilk gündən mə'nəvi saflığa xüsusi diqqət yetirmiş və onlara bu işdə dəyərli məsləhətlər vermişlər. Mə'nəvi cəhətdən saflaşmış əxlaqi dəyərlərə yiyələndikdən sonra elmin qapılarını onların üzünə açardılar. Bütün bunlar tələbələrin əvvəldən düz yola qədəm qoymalarına, təhsillərini saf ilahi niyyətlə davam etdirmələrinə və nəhayət, elmə böyük əhəmiyyət vermələrinə səbəb olur. Bunun üçün də müəllimlər tədris etdikləri şəxslərin kimliyinə diqqət yetirməli və bə'zilərini elmdən sui-istifadə edərək cəmiyyətdə fitnə-fəsad törətmələrinə yol verməməlidirlər.

6. Alimlər öz elm və bacarıqlarını elmi qiymətləndirməyi bacaran şəxslərin ixtiyarına qoymalı və bu işdə heç nəyi onlardan əsirgəməməlidirlər. Allah-taala, Qur'ani-kərimdə bir neçə yerdə alimlərdən bildiklərini başqalarından gizlətməyəcəklərinə dair əhd-peyman alır.

Ali-İmran surəsinin 187-ci ayəsində buyurulur:

«Allah kitab əhlindən: Siz onu [kitabda olanları] gizlətməyib, insanlar üçün aydınlaşdırmalısınız!-deyə əhd aldığınız zaman.....».)

Başqa bir ayədə buyurulur:

«Kitabda [Tövrətdə] insanlara aşkar etdiyimiz dəlillərdən sonra göndərdiyimiz nişanələri və doğru yol göstərən ayələrimizi gizlədən şəxslər Allahın lə'nətinə düşər olar və bütün lə'nət edə bilənlər də onlara lə'nət oxuyar!»⁹⁰

İmam Məhəmməd Baqir (ə) bu haqda buyurur: «Elmin zəkati onun Allah bəndələrinə öyrədilməsidir».⁹¹

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Əli (ə)-in kitabında deyilirdi: Allah-taala alimlərin nadanları öz elmlərilə bəhrələndirmədən, onlardan [nadanlardan] elmə yiyələnmələri üçün əhd-peyman almır. Çünki elm cəhalət və nadanlıqdan əvvəl yaranmışdır».

7. Alimlərin üzərinə düşən digər vəzifələrdən biri də həqiqəti gizlətməmələridir. Camaat - «biz bu həqiqəti bilmədik və bizi bundan agah edən şəxs də olmadı» - deməsin deyər, müəllim və alimlər həqiqəti olduğu kimi onlara çatdırmalı və üzərlərinə düşən vəzifəsini layiqincə yerinə yetirməlidirlər.

İslam dininin vacib etdiyi «Xeyirli işlərə də'vət, pisləklərdən çəkəndirmək» (əmr be mə'ruf və nəhy əz-munkər) kimi mühüm vəzifələrdən biri də məhz alimlərin üzərinə düşür. Hər bir mö'min şəxs ixtiyarında olan elmi mə'lumatlarla bu məsələyə xüsusi diqqət yetirməli və bununla bid'ətçilərin nüfuzunun qarşısını almalıdır.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Ümmətimin arasında bid'ət baş alıb getdikdə alimlər öz elmlərini aşkara çıxarıb həqiqəti kimsədən gizlətməməlidirlər. Belə etməyənlər Allahın lə'nətinə gələrler».⁹²

Elm və tədris alimlərin işi olduğu üçün yaranmış bid'ətlərin qarşısını almaq da məhz onların üzərinə düşür.

Onlar haqq-ədələtin qorunub saxlanılmasında kimsəyə güzəştə getməməli, həqiqətin aşkara çıxarılmasında heç nədən çəkinməməlidirlər.

⁹⁰ Bəqərə-159.

⁹¹ Elmin fəziləti.

⁹² Biharül-ənvər, 2-ci cild, Elm kitabı.

MÜƏLLİMİN VƏZİFƏLƏRİ

1. Müəllimin üzərinə düşən ən başlıca vəzifə öz tələbələrini təcridən dini və əxlaqi təlimlərlə tanış edib onların elmi səviyyələrini artırmaqdan ibarətdir. Hər bir maddə öz xüsusiyyətinə uyğun olan qabda yerləşdiyi kimi, ilahi elmlər də sağlam əql və qəlblərdə yerləşər. Bunun üçün də müəllimlər öz tələbələrinə tədris etməzdən əvvəl, onları həqiqəti qəbul etməyə hazır etməlidirlər ki, elmin həqiqəti qarşısında təslim və təvazökar olsunlar. Yalnız belə bir şəraitdə tələbələr insani yüksəlişə nail ola bilərlər.

Bunun isə ən başlıca şərti tələbələrin niyyətlərinin saflaşdırılmasına köməklik göstərmələri və bu yolda onlara lazımı məsləhətlər vermələridir. Onlar çalışmalıdırlar ki, tərbiyə etdikləri tələbələrin niyyətləri saf və xalis olsun, onlar ilahi elm və mərifət dəryasında qərq olsunlar. Bunun üçün də müəllimlər hər şeydən əvvəl tələbələrinin mə'nəviyyatına xüsusi diqqət yetirməli, fani dünyaya bel bağlamalarına yol verməməlidirlər. Hidayət yoluna qədəm qoymaları üçün onlarda elmə qarşı rəğbət hissi oyatmalı və elmin sirlərinə yol tapmaqda onlara kömək etməlidirlər.

2. Müəllimlər tələbələrdə rəğbət hissi oyatdıqdan sonra elmə yiyələnməyin fəzilətini və elmin həqiqi dəyərlərini onlara çatdırmalıdırlar. Onlara xatırlatmalıdırlar ki, yaradılış aləminin əzəmət və böyüklüyünü yalnız elm və təqva ilə birlikdə nail olduqdan sonra dərk edə bilərlər. Böyük elmi nailiyyətlər əldə etmiş, təqva və pərhizkarlıqla mə'nəvi saflığa nail olmuş bir çox dahi alimlərin həyatı tələbələri maraqlandırmada ən başlıca amil hesab oluna bilər.

3. Müəllim-tələbə münasibətləri islam qardaşlıq tərzi-təfəkkürü əsasında formalaşmalıdır. Müəllim öz doğma övladına qarşı necə mehriban olursa, tələbələrinə qarşı da bir o qədər qayğıkeş olmalıdır. Özü üçün istədiklərini onlara da arzu etməli, özünə rəva bilmədiyi şeyləri onlara da rəva bilməməlidir.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Sevdiyiniz şeyləri müsəlman qardaşlarınıza arzu etməyincə, qəlblərinizə iman yol tapmayacaqdır».⁹³

Deməli, müəllim öz tələbələrini sevdiyi şeylərə sövq etməli və özünə rəva bilmədiyi şeylərdən çəkəndirməyə çalışmalıdır.

4. Müəllim öz tələbələrini haram şeylərdən və xoşagəlməz xüsusiyyətlərdən çəkəndirməyə çalışmalıdır. Onlara olunan tövsiyələr ilk mərhələdə olduqca mülayim və məntiqi olmalıdır. Çünki sərt davranış onları nəinki günahdan çəkəndirməyəcək, əksinə, günah və harama meyli etmələrinə səbəb olacaqdır.

Allah-taala Musa (ə)-la Harun (ə)-ı Fir'onun yanına göndərərkən onunla mülayim danışmağı əmr edir:

«Onunla yumşaq danışın. Bəlkə öyüd-nəsihət qəbul etsin, yaxud [Rəbbindən] qorxsun!»⁹⁴

Mülayim rəftarla tələbələrin günaha düşməsinin qarşısını almaq mümkün olmadıqda, şübhəsiz ki, ciddi tədbirlərə əl atmalı və lazım gəldikdə cəzalandırmaqdan belə çəkinməməlidir. Bu da bir nəticə vermədikdə, başqalarına mənfəət təsir göstərməsinlər deyər, onları təhsil mühitindən uzaqlaşdırılmalıdırlar.

5. Müəllimlər şagirdlərin qarşısında qürur və təkəbbürlüyə yol vermədən son dərəcə təvazökar olmalıdırlar. Yalnız belə bir şəraitdə müəllimlə tələbələr arasında səmimi münasibətlər yaranar və tələbələr müəllimlərin onlara etdikləri tövsiyələrdən faydalana bilərlər. Eyni zamanda müəllimlər şagirdlərin zəif xüsusiyyətlərindən agah olub onların aradan qaldırılmasında müvafiq tədbirlərə əl ata bilərlər. Şüəra surəsinin 215-ci ayəsində Allah-taala Peyğəmbərə (s) əmr edərək buyurur:

«Sənə tabe olan mö'minləri qanadın altına al! [Onlarla yumşaq davran, nəzakətlə rəftar et, köməklərinə çat!]

Deməli, müəllim öz tələbələri ilə səmimi münasibətdə olub onlarla gözəl davranmalıdır. Tələbələr müəllimlərin onlara qarşı səmimi münasibət bəslədiyini görüb onun məcburiyyət üzündən deyil, elmə olan meyli və marağı üzündən tədris etdiyinin şahidi olacaqlar.

Müəllim tələbələrinə qarşı son dərəcə qayğıkeş və mehriban olmalıdır. Onların hər birinin adını yadında saxlamalı, dərstdə iştirak etməyənlərdən hal-əhval tutub çətinliklərinin aradan qaldırılmasında kömək etməlidir. Beləliklə, müəllimlə tələbələr arasındakı münasibətlər daha da yaxşılaşır və nəticədə

⁹³ Səhih Buxari, 1-ci cild, İman kitabı.

⁹⁴ Ta-ha-44.

müəllim, üzərinə düşən vəzifələrin öhdəsindən gəlməkdə daha müvəffəq olur. Eyni zamanda elm və müəllimə olan hörmət daha da güclənir və tələbələr müəllimlərinin qədrini daha çox bilməyə başlayırlar.

6. Müəllim izah etdiyi mövzuları tələbələrin istə'dad və bacarıqlarına müvafiq olaraq anlatmağa çalışmalıdır. Müqəddimə və sadə mətləblər haqda ilkin mə'lumatlar vermədən, dərk olunması ağır olan mövzular haqda söhbət açmaq şagirdlərin biliklərinin artmasına deyil, əksinə, onların elm və təhsildən uzaq düşmələrinə səbəb olur. Müəllim tələbələrin suallarına cavab verdikdə də bu məsələyə diqqət yetirməlidir. Suallara verilən cavablarda da müqəddiməyə ehtiyac duyduqda belə, dərhal cavab verməməli, onlarda ibtidai mə'lumatların əsasını qoymağa çalışmalıdır. Çünki başa düşülməsi ağır olan mətləblər bir çox hallarda sual verən şagirdi daha da ağır şəraitə salır.

Müəllim tədris etdiyi mətləblərin tərtib və ardıcılığına riayət etməlidir. Bu məsələni onlara etdiyi əxlaqi tövsiyələrində də nəzərə almalıdır. O, hər şeydən əvvəl tələbələri vacib və zəruri (istər şər'i olsun, istərsə də ictimai) məsələlərə sövq etməli, daha sonra bir o qədər də zəruri olmayan məsələlər haqda lazımı mə'lumatlar verməlidir.

7. Müəllim tələbələrin əhval-ruhiyyələrinin artmasına çalışmalı və onların həyatın bütün sahələrində, o cümlədən elm və təhsildə uğur qazancaqlarına ümidvar etməlidir. Eyni zamanda onların ruhdan düşmələrinə və mə'nəvi sarsıntı keçirmələrinə səbəb olacaq heç bir şey deməməlidir. Məsələn, tələbə dərslər zamanı hər hansı bir mətləbi düzgün bəyan edə bilmədikdə müəllim səbr və təmkinlə onun səhvini düzəltməli, danlaq və yersiz xəbərdarlıqlarla tələbə yoldaşlarının qarşısında alçaltmamalıdır.

8. Müəllim tələbələri elmi mübahisələrə, sual-cavaba, sinifdə daha fəal olan qabaqcıl tələbələrə qarşı ehtiramla yanaşmağa sövq etməlidir. Həmçinin tələbələrin mübahisə zamanı yeni fikirlər irəli sürmələrini və məntiqi iradlarını nəzərə alıb onları bu işdə daha da fəal olmağa həvəsləndirməlidir. Tələbələrin mə'lumat dairələrini daha da genişləndirmək üçün onlara əlavə mə'lumatlar verməli və bu işdə onların özlərinin də fəaliyyət göstərmələrinə lazımı şərait yaratmalıdır.

9. Müəllim tələbələr arasında bərabərliyə xüsusi diqqət yetirməlidir. Dərs zamanı sorğu-sual etdikdə onların arasında fərq qoymamalıdır. Onlara istə'dad və bacarıqlarını bürüzə verməyə və elmi səviyyələrini artırmağa köməklik göstərməlidir. Tələbə eyni səviyyədə davranmalı, lakin daha fəal və zirək tələbələrin zəhmətini isə lazımınca qiymətləndirməyi bacarmalıdır. Müəllim fəal tələbələrə xüsusi diqqət yetirməli və onları başqalarından daha çox sevməlidir və bunu nə üçün belə etdiyini şagirdlərə anlatmağı bacarmalıdır. Əks təqdirdə, fəal tələbələrin dərslərə olan meyli zəifləyəcək, tənbel tələbələrin isə ədəbsizliklərinin daha da artmasına səbəb olacaqdır.

10. Müəllim yalnız öz ixtisasına uyğun olan fənləri tədris etməlidir. Əks təqdirdə, həm müəllim öz mövqeyini itirər, həm də tələbələr yanlış mə'lumatlar əldə etmiş olurlar.

Eyni zamanda müəllim yalnız öz ixtisasının əhəmiyyət kəsb etdiyini söyləməklə, digər fənlərə təhqir gözü ilə baxmamalıdır. Əlbəttə, bu məsələ islamın yasaq etdiyi fənlərə şamil olunmur.

11. Müəllim tələbələrin istə'dad və bacarıqları ilə tanış olduqdan sonra onları daha çox uğur qazana biləcəkləri fənlərə istiqamətləndirməli və kimlərdən dərslər almalı olduqlarını da tövsiyə etməlidir.

12. Tədris dövrü başa çatdıqdan sonra müəllim yeni tələbələrin tə'lim-tərbiyəsi ilə məşğul olmalı və öz təhsilini başa vurmuş tələbələrin tədris etmələrinə lazımı şərait yaratmalıdır. Öz fəal tələbələrini tanıtdırmalı, elm sahiblərində onlara qarşı xoş fikir yaratmalıdır.

MÜƏLLİMİN SİNİFDƏ ÜZƏRİNƏ DÜŞƏN VƏZİFƏLƏR

1. Müəllim dərsə gəldiyi zaman tam hazırlıqlı olmalıdır. Paltarlarının və bədəninin təmizliyinə xüsusi diqqət yetirməlidir. Geyindiği paltarlar sadə və səliqəli olmalıdır. Lakin bu, heç də o demək deyil ki, olduqca bahalı paltarlar geyinib başqalarını özünə cəlb etmiş olsun. Müəllim hər şeydən əvvəl öz şəxsiyyətini qoruyub saxlamağı bacarmalı və tələbələrində örnək və nümunə olmalıdır.

2. Yaxşı olar ki, mənzildən çıxan zaman Peyğəmbərin (s) tövsiyə etdiyi bu duanı oxusun: «İlahi, kimsəni [haqq] yoldan azdırmaqdan, yolumu azmaqdan, bürəyib-bürətməkdən, kimsənin haqqını tapdayıb və kimsənin mənim haqqımı taptamasından, kimsəni nadanlığa sövq etməkdən və özümün nadanlığa düşər olmağımdan Sənə pənah gətirirəm. İlahi! Sənə yaxın olan bəndələrin əziz olarlar. Sənə sitayiş etmək olduqca böyük və əzəmətlidir və Səndən başqa ibadət olunması varlıq yoxdur».⁹⁵

Sonra bunları demək daha yaxşı olar: «Allahın adı ilə! Allah mənə kifayət edər. Ona təvəkkül etdim. Ondan böyük və əzəmətli qüdrət sahibi yoxdur. O, böyük və uca olan Allahdır. İlahi! Qəlbimi imanla doldur və haqqı dilimə gətir».⁹⁶

3. Müəllim sinifə girdiyi zaman tələbələrə salam verib, gülər üzle onlarla hal-əhval tutmalıdır. O, özünün müəllimlik əxlaq və davranışını dərslərindən əvvəlcədən sonunadək qoruyub saxlamağa çalışmalıdır. Dərs boyu tələbələrin diqqətini özünə cəlb etməli, tələbələrin dərslərindən yayınmalarına yol verməməlidir. Dərsin gedişatını tam ələ almalı, tələbələri diqqət mərkəzində saxlamaq üçün sinifdə özünə münasib bir yer seçməlidir.

4. Dərsi Allahın adı ilə başlayıb Ona həmd və səna etməklə başa vurmalıdır ki, bu xüsusiyyət tələbələrdə də adət halına çevrilsin. Əxlaq alimləri müəllimlərə tövsiyə etmişlər ki, dərsə başlamazdan əvvəl hətta iki rük'ət namaz qılıb Allah-taaladan bu işdə onlara kömək etməsini diləsinlər. Bütün bunlar tələbələrin dərsə olan əlaqələrini daha da artırır və təhsilə daha böyük əhəmiyyət verib, niyyət saflığı və Allah Rzasına nail olmağa böyük köməklik göstərir.

5. Müəllimin tədris üsulu elə olmalıdır ki, tələbələr onun öz dediklərini qəbul etdiyinə yəqinlik hasil etsinlər. Əks təqdirdə, müəllimin dediklərinə nəinki əməl olunmayacaq, tələbələrə heç bir müsbət təsir də göstərməyəcəkdir. Bunun üçün də müəllim dərslərin gedişatına ciddi yanaşmalı, yersiz zarafat və əyləncələrə yol verməməlidir. Lakin ciddilik dedikdə heç də müəllimin şagirdlərə soyuq münasibət bəsləyib onlara qarşı amansız olması nəzərdə tutulmur. Müəllim daim dərslərin gedişatına nəzarət etməli və şagirdlərin dərslərindən yayınmalarına yol verməməlidir. Onlarda yorğunluq hiss etdikdə əhval-ruhiyyələrinin yüksəldilməsi üçün qısa və mənalı zarafatla yorğunluqlarının aradan qaldırılmasına çalışmalıdır. Lakin zarafat etdikdə də ifrata varıb dərslərin pozulmasına yol verməməlidir. Əks təqdirdə, müəllim sinfi idarə etməyə qadir olmayacaqdır.

6. Müəllimin özünəməxsus tədris üsulu olmalı, tələbələrə, tədris edəcəyi kitablar haqda əvvəlcədən mə'lumat verməlidir.

Nəzərdə tutduğu mövzunu izah etməzdən əvvəl tələbələrin istə'dad və bacarıqlarını, həmçinin onların elmi səviyyələrini nəzərə almalıdır. Birinci dərs günü ilk tanışlıqdan sonra öz tədris üsulu, həmçinin tədris etdiyi fənnin müsbət cəhətləri haqda tələbələrə ümumi mə'lumat verməlidir.

7. Müəllim, haqqında söhbət açdığı mövzunu çox uzatmamalı və dərslərin gedişatını yorucu etməməlidir. Dərsi izah edərkən mətləbin təkrarına və uzadılmasına yol verməməli və tələbələr özlərini iclasda deyil, dərslərdə hiss etməlidirlər. Eyni zamanda mətləbi o qədər də ixtisara salmamalıdır ki, tələbələr dərsi qavramaqda çətinlik çəkmiş olsunlar. Bir sözlə, mətləbi nə həddindən artıq uzatmalı, nə də ixtisara salmalıdır. Lakin bəzən əxlaqi və tərbiyəvi məsələlərin ətraflı izah olunmasına ehtiyac duyulur. Şagirdlərin dərsi yaxşı qavraması üçün belə mövzular bir neçə dəfə təkrar olunmalı və ya əlavə olaraq xatırlanmalıdır.

8. Müəllim öz dərs üslubunda, dərslərin vaxt və keçirilməsində tələbələrin istək və təkliflərini nəzərə almalıdır. Ən qısa müddət ərzində tələbələr dərslərdən mümkün qədər çox bəhrələnməlidirlər. Müəllim dərs zamanı nə səsini həddindən artıq ucaltmalı, nə də tələbələrin eşidə bilməyəcəkləri qədər asta danışmalıdır.

⁹⁵ Sünəni Əbi-Davud, 4-cü cild, 5094-cü hədis.

⁹⁶ Yəne orada, 5095-ci hədis.

9. Müəllim tələbələrin səs-küyünün qarşısını almalı və dərsin öz axarından çıxmasına, özünün və digər fəal tələbələrin narahatçılığına yol verməməlidir. Əks təqdirdə, sinfin nizam-intizamı pozulacaq və sinfə nəzarət etmək mümkün olmayacaqdır.

10. Sinfin nizam-intizamını qoruduğu zaman tələbələri inzibati qayda-qanunlara riayət etməyə, bir-birinə qarşı hörmətlə yanaşmağa sövq etməlidir. Həmçinin onlarda ictimai-əxlaqi məs'uliyət hisslərini gücləndirməyə və ictimai həyata hazır olmağa kömək etməlidir.

11. Müəllim tələbələrin verdikləri suallara təmkinlə cavab verməli və onları qane etməyə çalışmalıdır. Çünki suallar bə'zən tələbələr tərəfindən şəxsiqərəzlik və ya müxtəlif səbəblər üzündən verilir. Bə'ziləri müəllimin elmi səviyyəsini yoxlamaq, bə'ziləri də dərsin gedişatına mane olmaq məqsədilə qeyri-məntiqi suallara əl atırlar. Lakin bir çox hallarda suallar maraq və ya şübhəni aradan qaldırmaq məqsədilə verilir. Bə'zi hallarda tələbələr öz fikirlərini çatdırmağa qadir olmadıqları üçün verdikləri sualları lazımı qaydada açıqlaya bilmirlər. Bunun üçün də şübhəli ifadələrdən istifadə edirlər. Bu kimi hallarda müəllim tam soyuqqanlıqla tələbələrin verdikləri bütün suallara məntiqi cavab verib qərəzli sualların qarşısını almalı, eyni zamanda öz müəllimlik şəxsiyyətini qorumağa çalışmalıdır.

12. Müəllim verilən sualların cavabını bilmədikdə, müxtəlif fikirlər irəli sürmədən cəsərlə - «bilmirəm» - deməlidir.

Əli (ə) bu haqda buyurur: «Sizdən bilmədiyiniz şeylər haqda soruşduqda qaçmağa çalışın». Səhabə - «Necə qaçaq?» - soruşduqda, buyurur: «Deyin ki, Allah hər şeydən agahdır».⁹⁷

İmam Məhəmməd Baqir (ə) buyurur: «Bildiyiniz şey haqda danışın, bilmədiyiniz şeylər haqda - «Allah hər şeydən agahdır!» - deyin. Həqiqətən bir şəxs Qur'an ayələrinin birinin anlamını yanlış bəyan edərsə, yerlə göy arası qədər süquta uğrayar».⁹⁸

Bə'ziləri belə güman edirlər ki, «bilmirəm» deməklə onların elmi məqamına xələl gələcəkdir. Lakin həqiqət bunun tam əksinədir. Tələbələr müəllimin bilmədiyini e'tiraf etdiyini gördükdə tədris etdiyi fənnə daha arxayınqlıqla yanaşır və bunu müəllimin təqva və imanından irəli gəldiyini hesab edəcəklər. Bunu da nəzərdən qaçırmamalıyıq ki, bütün insanların elmi səviyyəsi məhdud və naqisdir. Belə ki, bütün elmlərə yiyələnən bir şəxs tapmaq sadəcə olaraq qeyri-mümkündür. Deməli, bizim bə'zi sualların cavabını bilmədiyimizi e'tiraf etməyimiz tamamilə təbii bir haldır. Verilən suallara heç bir məntiqə əsaslanmayan cavab verdikdə isə, tələbələrdə istər-istəməz müəllimə qarşı şübhə hissi yaranır. Alimlərdən biri bu haqda deyir: «Bilmirəm» deməyi öyrəndikdə başqalarının həmin mətləbdən agah etmələri sənə nəsis olacaqdır. Nəhayət elə bir həddə çatacaqsan ki, cəsərlə «bilmirəm!» deyəcəksən.

13. Müəllim dərsi qurtarmazdan əvvəl keçdiyi dərse bir daha qayıtmalı və onu xülasə və yığcam şəkildə yekunlaşdırmalıdır. Əgər hər hansı bir mətləbi unudub və ya ətraflı izah etməyibsə, yenidən həmin mətləbə qayıdıb təkmilləşdirməyə və tələbələri maraqlandıran suallara cavab verməlidir. İstər tələbələr, istərsə də müəllim özü səhvə yol verdikdə dərhal bunun aradan qaldırılmasına cəhd etməli və tələbələrdən təvazökarlıqla səhvə yol verdiyi üçün üzr istəməlidir. Bu, müəllimin nəinki tələbələrin gözündən düşməsinə, əksinə, onların nəzərində daha da ucalmasına səbəb olur.

14. İslam alimləri dərsin sonunda tələbələrə əxlaqi və tərbiyəvi tövsiyələr etməyə xüsusi diqqət yetirmişlər. Onların fikrincə, elm yalnız mə'nəvi saflıqla əldə oluna bilər.

15. Dərs başa çatdıqdan sonra müəllim tələbələrin fikirlərini irəli sürməyə və onları maraqlandıran bütün suallara cavab verməyə xüsusi vaxt ayırmalıdır. Bunun üçün də dərs otağını tərk etməyə tələsməməlidir. Eyni zamanda dərstdə iştirak etmək istəməyən tələbələrə də sinifdən xaric olmağa mane olmamalıdır.

16. Daha yaxşı olar ki, müəllim, dərsi Allaha şükr və sənə etməklə başa vursun. Peyğəmbər (s) səhabələri maraqlandıran suallara cavab verib qurtardıqdan sonra belə dua edərdi: «İlahi! Səhv və ya bilərəkdən düçar olduğumuz günahlarımızı bizlərə bağışla. Gizlətdiyimiz və ya aşkara çıxardığımız səhvlərimizi bağışla! İlahi! Hər şeyi tezləşdirən və ya tə'xirə salan Sənsən. Səndən başqa ibadət olunası bir varlıq yoxdur».

⁹⁷ Sünəni Darmi, 1-ci cild.

⁹⁸ Üsuli-kafi, 1-ci cild, Elmin fəziləti.

TƏLƏBƏLƏRİN ÜZƏRİNƏ DÜŞƏN VƏZİFƏLƏR

Ötən dərslərdən müəllimin üzərinə üç əsaslı vəzifə düşdüyü belli oldu. İndi isə tələbələrin üzərinə düşən üç əsaslı vəzifə haqda danışmaq istəyirik:

1. Tələbələrin özünə aid olan vəzifələr;
2. Tələbələrin müəllimə qarşı olan vəzifələri;
3. Tələbələrin sinifdə üzərinə düşən vəzifələr.

Bunu da qeyd edək ki, yataqxanalarda müvəqqəti məskunlaşmış tələbələrin də riayət etmələri zəruri olan bəzi vəzifələr vardır. Bu və növbəti dərslərimizdə bütün bu məsələlər haqda ətraflı söhbət açacağıq.

TƏLƏBƏLƏRİN ÖZÜNƏ AİD OLAN VƏZİFƏLƏR

1. Tələbələr təhsilə başlamazdan əvvəl özlərini müxtəlif elmlərə yiyələnməyə hazırlamaladırlar. Bunun üçün də onlar hər şeydən əvvəl mə'nəvi saflığa xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Əkindən əvvəl yerin şumlanması zəruri olduğu kimi, elm və təhsilə başlamazdan əvvəl də insanın mə'nəvi saflığa və əxlaq dəyərlərə yiyələnməsi ən ümdə məsələlərdən biri hesab olunur. Çünki islam maarifi yalnız pak qəlblərdə özünə yer tapır. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «İnsanın cismində elə bir üzv vardır ki, əgər sağlam olarsa, bütün bədən sağlam olar, korlanarsa, bütün bədəni zəiflədib aradan aparar. Bilin ki, həmin bədən üzvü qəlbdir».⁹⁹

Müsəlman əxlaq alimləri hafizə zəifliyinin aradan qaldırılması üçün pərhizkarlığı və günahdan çəkinməyi tövsiyə etmişlər. Çünki ruhi aludəlik islam elm və maarifinə yiyələnməyə böyük maneəçilik törədir. Bunun üçün də elmə yiyələnmək istəyən şəxslər təhsilə başlamazdan əvvəl mə'nəvi və ruhi saflığa böyük diqqət yetirməli və itaətsizlik üzündən günaha düşər olmalarına yol verməməlidirlər.

2. Tələbələr elm və təhsil üçün münasib olan gənclik illərini mə'nəsiz məşğuliyyətlə keçirməməlidirlər. Çünki insanın əhval-ruhiyyəsi onun gənclik dövründə daha da fəal olur. Həmçinin ictimai və şəxsi mə'suliyətlər adətən zehni məşğuliyyətlərə səbəb olacaq həddə olmur. Bunun üçün də gənclik illərində elm və təhsillə məşğul olmağa daha çox imkan yaranır.

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə deyilir: «Kiçik yaşlarında öyrənilən elm daş üzərinə yonulan yazıya, qocalıqda öyrənilən elm isə su üzərində yazılan yazıya bənzəyir».¹⁰⁰

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, insan yaşa dolduqca onun cismi və zehni qabiliyyəti zəifləyib azalmağa doğru gedir. Yasin surəsinin 68-ci ayəsində deyilir: **«Hər kəsə uzun ömür versək, onu xilqətcə dəyişib tərsinə çevirərik [qüvvəsini alar, gözünün nurunu aparar, hafizəsini zəiflədib bildiklərini unutturur, özünü də uşaq kimi edərək]...»**

İnsan yaşa dolduqca elm və təhsilə lazım olan şərait məhdudlaşır və elmə yiyələnmək olduqca çətinləşir. Kiçik yaşlarında elmə yiyələndikdə isə insanın əhval-ruhiyyəsi yaşa dolduqca da ona elmi fəaliyyətlərini davam etməyə imkan verir. Lakin kiçik yaşlarından elm və təhsildən uzaq düşdükdə, bir çox hallarda yaş həddi ötdükdə elmə yiyələnmək olduqca çətin olur. Hərçənd istənilən yaş həddində elmə yiyələnmək heç də qeyri-mümkün deyil. Belə ki, tarixə nəzər saldıqda orta yaşlarında elm və təhsilə başlayan və bu yolda ağır zəhmətlərə qatlaşan və nəticədə böyük nailiyyətlər əldə edən şəxslərin şahidi oluruq. İslam dünyasının dahi alimlərindən olan Səkkakini buna misal çəkmək olar.

3. Elm sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslər imkan daxilində onları elmi fəaliyyətlərdən uzaqlaşdıran məşğuliyyətlərdən uzaq olmağa çalışmalıdırlar. Çünki daim yemək, geyim, məskən, gəzinti, qazanc və bu kimi şeylər haqda düşündükdə elm və təhsil üçün düşünüb-daşınmağa onda nə vaxt qalır, nə də maraqlıdır. Elm rifah, naz-ne'mətlə dolu olan həyatla deyil, yalnız səbr və təmkinlik, müvəqqəti ləzzətlərə göz yummaqla əldə olunur.

4. Elm adamları onları elm və təhsildən uzaqlaşdırıb mə'nəsiz əyləncələrə sürükləyən şəxslərdən uzaq olmağa və elmi fəaliyyətlərə sövq edən və bu işdə onlara köməklik edən şəxslərlə ünsiyyətdə olmağa çalışmalıdırlar.

5. Elm sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslər öz məqsədlərinə çatmaq üçün mətin və vüqarlı olmalıdırlar. Yalnız belə olduqda insan yüksək elmi məqamlara nail ola bilər. Çünki kiçik elmi dərəcələrə qane olmaq insana elm və təhsildə böyük maneələr yaradır və insan adətən istəyindən azına nail olur. Onun arzuları isə əldə etdiklərindən daha çox olur. Bunun üçün də böyük elmi dərəcələrə nail olmaq istəyən hər bir şəxs

⁹⁹ Səhih Buxari, 1-ci cild, İman kitabı.

¹⁰⁰ Cameüs-səğir, 2-ci cild, mim hərfi.

bu yolda əzab-əziyyətlərə qatlaşmalı olur, lakin bə'zən məqsədinə çata bilmir. Məqsədi kiçik elmi dərəcələr olan şəxslər isə çox az hallarda buna nail ola bilirlər.

6. Elm sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslər elmi mətləblərə böyük həvəs və maraqla yanaşmalı, hər hansı bir şəraitdə yeni elmi mətləblərlə qarşılaşdıqda tənbellik etmədən onun öyrənilməsinə can atmalıdırlar.

7. Elm sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslər yiyələndikləri elmə ağıl və məntiqlə yanaşmalı, dərsin öyrənilməsində düzgün üsul seçməli və ibtidai məsələlərlə tanış olmadan çətin mövzulara girişməməlidirlər. Müqəddəimə ilə tanış olmadan yüksək səviyyəli mövzuları mütaliə etmək olduqca səhv və heç bir müsbət nəticə verməyən bir üsuldur. Lakin təəssüflər olsun ki, bə'ziləri başqalarının yanında iftixar hissi keçirsinlər deyə, belə bir yanlış üsula əl atırlar.

TƏLƏBƏ İLƏ MÜƏLLİM ARASINDA QARŞILIQLI MÜNASİBƏT

1. Bu barədə tələbələrin üzərinə düşən ən başlıca vəzifə özlərinə elm və əxlaqi səviyyəsi yüksək olan müəllim və mütəxəssisləri seçmələridir. Müəllimin tələbələrin təlim-təربiyəsində qoyduğu tə'sirə nəzər salsaq, bunun əhəmiyyətini daha yaxından dərk etmiş olacağıq. Təlim-təربiyəmizin və mə'nəviyyatımızın saflığını hər hansı bir müəllimin ixtiyarına qoyuruqsa, hər şeydən əvvəl təربiyə aldığımız müəllimin təqva və davranışına, elmi səviyyəsinin hansı dərəcədə olduğuna diqqət yetirməliyik. Çünki müəllim öz elmi mə'lumatlarını mö'təbər mənbələrdən əldə etməli və masa arxasında oturmağa xatir yalnız bir neçə kitab mütaliə etməklə kifayətlənməməlidir.

2. Tələbə müəllimini öz doğma atası, hətta ondan da üstün hesab etməlidir. Çünki ata adətən övladının cismi təربiyəsi ilə məşğul olur. Müəllim isə onun ruhi təربiyəsini öz öhdəsinə götürür. Bunun üçün də müəllimin hüququnu qorumaq hər bir tələbə üçün vacib və zəruridir.

İmam Zeynəlabidin (ə) bu haqda buyurur: «Təhsil aldığınız şəxslərə ehtiramla yanaşın. Onların dediklərini diqqətlə dinləyin, iştirak etdiyiniz məclislərdə onlara tə'zim edin. Səsinizi onların səsinə ucaltmayın, ona sual verildikdə qənaətbəxş cavab verməyincə qabaqlamağa can atmayın. Onun yanında kimsə ilə söhbət və kiminsə qeybətini etməyin. Sizin yanınızda onun haqda xoşagəlməz sözlər söylənilsə, onu müdafiə etməyə çalışın. Çatışmazlıqlarına göz yumub müsbət xüsusiyyətlərini üzə çıxarın. Onlarla düşmənçilik edən şəxslərlə ünsiyyətdə olmayın və onun dostları ilə düşmənçilik etməyin. Əgər bunlara riayət etsəniz, O böyük Allahın mələkləri şəhadət verəcəklər ki, onun haqqını ödəmiş və tədris etdiyi elmi camaata xatir deyil, Allaha xatir öyrənmisiniz».¹⁰¹

3. Tələbələr müəllimlərinin qarşısında təvazökar olmalıdırlar. Bu xüsusiyyət digər alimlərin qarşısında edilən təvazökarlıqdan daha artıq olmalıdır. Çünki o, öz elmi ilə yanaşı müəllimlik məqamına da yiyələnir. Tələbə müəlliminin qarşısında təvazökarlıq edərsə, onun haqqını ödəməklə yanaşı elmindən də kifayət qədər bəhrələnmiş olur.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Elmə yiyələnin və ona xatir vüqar və təmkinliyi öyrənin. Təhsil aldığınız şəxslərin qarşısında da təvazökar olun».¹⁰²

4. Tələbələrin üzərinə düşən vəzifələrdən biri də öz rə'yilərini müəllimin rə'yindən üstün tutub onun səhv və nəyisə bilməməsində ittiham etməməsidir. Tələbələr imkan daxilində öz rə'yilərinin səhv, müəllimin rə'yinin isə doğru və düzgün olduğunu hesab etməlidirlər. Belə bir rəftar həm müəllimə olan ehtiramına, həm də həqiqətin aşkara çıxmasına səbəb olur. Hətta müəllimin səhvə yol verdiyi tələbəyə mə'lum olduqda belə, bunu dərhal tələbələrin qarşısında aşkara çıxarmamalıdır. Alimlərin bir çoxu müxtəlif elmi məsələlərdə müəllimlərinin nəzərləri ilə müvafiq olmadıqda belə, onlar sağ olduqları son günədək öz fikirlərini bildirməkdən çəkinmişlər.

5. Tələbə müəlliminə qarşı hörmətlə yanaşmalı və onu şə'ninə layiq olan ad və təxəllüslərlə çağırmalıdır. Yazı və ya çıxışlarında müəlliminin adını çəkəndə onu hörmət və ehtiramla yad etməlidir.

6. Tələbələr müəllimi sağ ikən qədrini bilməli, etdiyi nəsihətlərə qulaq asıb gündəlik işlərində ona kömək əlini uzatmalıdır. Dünyasını dəyişdikdə isə onun adına xeyirxah işlər görüb, dualarında Allah-taaladan bağışlanmasını diləməlidir.

7. Tələbələr sinfin ən yaxşı yerində müəllimə yer təklif etməli, onunla ədəblə davranıb söhbət etməlidirlər. Müəllimə müraciət etdikdə ən gözəl ifadələrdən istifadə edib hörmət və ehtiramını saxlamağa çalışmalıdırlar.

8. Diqqət yetirmək lazımdır ki, müəllimin dərsə olan səy və çalışqanlığı tələbələrin təhsilə olan həvələrindən irəli gəlir. Bunun üçün də tələbələr təhsilə böyük həvəs göstərüb öz fəaliyyətləri ilə dərsin gedişatını canlandırmalıdırlar.

9. Müəllim səhvə yol verdikdə tələbələr sanki bunu hiss etməyib onun başqalarının yanında rüsvay olmasına yol verməməlidirlər. Müəllimin geyimində eyb və nöqsan olduqda (məsələn, düyməsi açıq olduqda), təklikdə müraciət edərək, ədəblə xəbərdarlıq etmək lazımdır.

10. Tələbələr müəllimin narahatçılığına səbəb olan şeylərə yol verməməlidirlər. Elmi fəaliyyətlərlə, şəxsi və ailə məsələləri ilə məşğul olarkən vaxtını almamalı və yalnız qəbul üçün ayırdığı vaxtlarda müraciət etməlidirlər.

¹⁰¹ Mən la yəhzərul fəqih, 2-ci cild, 1424-cü hədis.

¹⁰² Kenzül-ümmal, xəbər 28717.

ONUNCU DƏRS

TƏLƏBƏLƏRİN ÜZƏRİNƏ DÜŞƏN VƏZİFƏLƏR

TƏLƏBƏLƏRİN DƏRS ZAMANI ÜZƏRİNƏ DÜŞƏN VƏZİFƏLƏR

1. Müsəlman əxlaq alimləri Qur'anın iki böyük xüsusiyyətini nəzərə alaraq tələbələrə bu ilahi kəlamın oxunub hiifz olunmasını tövsiyə etmişlər. Əvvəla ona görə ki, Qur'an bütün elmlərin mənbə və məşəyidir. Bunun üçün də Qur'anla tanışlıq olmadan əldə olunan bütün elmlər naqisdir. Digər tərəfdən də Qur'an ömür və təhsilə bərəkət, qəlblərə saflıq, təravət bəxş edir və tələbələrdə elm və təhsilə rəğbət hissi yaradır.

2. Tələbələr öz iste'dad və bacarıqlarına uyğun elmlərə yiyələnməlidirlər. Əlbəttə, insan elm yolunda nə qədər fəal olarsa, elm dairəsi bir o qədər genişləner və daha çox elmi mə'lumatlara nail olar.

3. Tələbələr düzgün təhsil üsulu seçdikdən sonra elmi məşğələlərə can atmalı və bütün bunlarla yanaşı yiyələndikləri elmin nə dərəcədə əsaslı və mö'təbər olduğuna diqqət yetirməlidirlər. Çünki yanlış üsuldən istifadə etdikdə öyrənilən əsassız mətləblərin islah olunması olduqca çətin və bir çox hallarda isə qeyri-mümkün olur.

4. Tələbələr vaxtlarından səmərəli istifadə etmək üçün özlərinə müəyyən proqram tərtib etməlidirlər. Əks təqdirdə, üzərinə düşən vəzifənin mə'suliyətini unudacaq, həyatının nəzmi tamamilə pozulacaqdır. Bə'zən tələbələr özləri üçün müəyyən proqram tərtib etmədiklərinə görə gecə-gündüz işləyir, nəticədə işlərinin bir çoxunun yerinə yetirmədiklərindən ağah olurlar.

5. Yaxşı olar ki, tələbələr öz mütaliələrini səhər vaxtına salsınlar. Çünki buna həm havanın saflığı, həm də cismi hazırlıq imkan verir.

6. Dərsə girməzdən əvvəl tələbələr dərs üçün tam hazır vəziyyətdə olmalıdırlar. Əhval-ruhiyyənin yüksək olması üçün bir qədər idman edilməli, bədən və paltarının təmizliyinə diqqət yetirməli, əl-üzünü yumalı və kitab-dəftər, qələm və sair dərs ləvazimatını özü ilə gətirməlidir. Həmçinin dərsə girməzdən əvvəl keçdiyi dərsləri bir qədər mütailə etməyə çalışmalıdırlar.

7. Tələbələr müəllimin söylədiklərinə diqqətlə qulaq asmalı və başa düşmədiyi mətləbin bir daha açıqlanmasını xahiş etməlidirlər. Belə güman etməməlidirlər ki, eşitdiklərini tamamilə yadda saxlayıb heç vaxt unutmayacaqlar. Bunun üçün də müəllimin mühazirələrini qeyd edib, dəfələrlə təkrar etmək və lazım gəldikdə onu əzbərləmək lazımdır.

8. Tələbələr üzürlü səbəb olmadan dərsləri buraxmamalı və bütün dərslərdə iştirak etməyə çalışmalıdırlar. Mövzuların bir-birinə olan bağlılığı tələbələri dərsləri ardıcıl olaraq izləməyə vadar edir. Çünki dərslər arasında yaranan fasilələr onlara yetkin nəticə əldə etməkdə böyük çətinliklər yaradır.

9. Tələbələr sinfə daxil olarkən sinifdə olanlara salam verməlidirlər. Sinfə daxil olarkən əgər müəllim sinifdə olarsa, salam verib gülər üzlə hal-əhval tutmalıdırlar. Müəllim sinfə tələbələrdən sonra daxil olduqda isə hörmət əlaməti olaraq ayağa qalxıb salam verməli və yalnız icazə verdikdən sonra oturmalıdırlar.

10. Tələbələr dərs zamanı tamamilə bir-birinin hüquqlarına riayət etməlidirlər. Bunun üçün də onların müəllimi dinləmələrinə və ya yazı lövhəsindən istifadə etməyə mane olan bütün işlərdən çəkinmək lazımdır. Məsələn, boyu uca olan tələbələr qısa boylu tələbələrin yazı lövhəsini yaxşı görmələri üçün onlardan arxada oturmalı və onlara maneçilik törətməməlidirlər. Səsi alçaq tonda olan tələbələrə də bu kimi hallarda müəyyən güzəştlər olunmalıdır. Həmçinin müəllimin verdiyi suallara cavab verdikdə də bir-birinin növbələrini gözləyib sinifdə qalmaqala yol verməməlidirlər.

11. Tələbələr qarşılıqlı olaraq bir-birinə hörmətlə yanaşmalı, biri digərinin hüququnun tapdalanmasına yol verməməlidir. Onlar bir-birini təhqir edib xoşagəlməz ləqəblərlə çağırmağı qadağan etməlidirlər. Biri digərinin yerini tutub və ya yerini dar etməməli, əksinə, çətinliklərinin aradan qaldırılmasında bir-birinə yaxından kömək etməlidirlər. Hafizəsi güclü olan tələbələr digər yoldaşlarına köməklik edib dərslərin başa salınmasında əllərindən gələni əsirgəməməlidirlər.

YATAQXANA ŞƏRAİTI VƏ ORANIN QAYDA-QANUNLARI

Dərsin əvvəlində qeyd etdik ki, başqalarından fərqli olaraq, yataqxana şəraitində müvəqqəti sakin olan tələbələrin öhdəsinə bir neçə vəzifə düşür. Onların ən başlıcası aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Müxtəlif niyyət və məqsədlərlə tikilən məktəb və yataqxanalar tələbələrin ixtiyarına qoyulur. Onlardan bəziləri saf niyyətlə tələbələrin təlim-tərbiyəsi və dinə layiqincə xidmət göstərmək, bəziləri də dində bid'ətə yol vermək, ixtilaf və qarşıdurmaların yaranması üçün tikilir. Bunun üçün də tələbələr yataqxanalara ad yazdırmazdan əvvəl həmin yerlərin kimlər tərəfindən və hansı məqsədlər üçün tikildiyinə diqqət yetirməlidirlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, yataqxana və məktəb təsis edən bəzi xeyirxah insanlar, çəkdikləri zəhmətlərin müqabilində tələbələrin yalnız onların və dünyasını dəyişmiş ata-analarının Allah-taaladan bağışlanmalarını diləmələrini istəyirlər. Bunun üçün də yaxşı olar ki, tələbələr savab naminə öz namazlarında onları yad edib Allah-taaladan bağışlanmalarını diləsinlər.

2. Yataqxana mühitində nizam-intizamın qorunması üçün tələbələr hamılıqla məs'ul rəhbərlər tərəfindən təyin olunmuş inzibati qayda-qanunlara riayət etməlidirlər. Əlbəttə, hər bir tələbənin inzibati qanunlardan fərqli olan öz zövqünə uyğun yaşayış, istirahət, təhsil üsulu ola bilər və onlar həmin inzibati qanunları ixtiyarlarının məhdudlaşdırılması kimi hesab edə bilərlər. Əgər onların hər biri öz istək və iradəsinə uyğun olaraq həyat tərzi keçirərsə, bu kimi yerlərdə qalmaq təbii ki, qeyri-mümkün olacaqdır.

3. Yataqxana mühitində tələbələrin üzərinə düşən ən başlıca vəzifələrdən biri də təmizliyə riayət və bunun təmin olunmasına səy etmələridir. Cəmiyyətdəki qanun və qaydaların riayət olunmasında hamı bir nəfər kimi məs'uliyət daşıyır. Bunun üçün də kimse e'tinasızlıq və xudpəsəndlik üzündən üzərinə düşən məs'uliyətlərdən boyun qaçırmmalı və ya onu başqalarının üzərinə atmamalıdır. Tələbələr yataqxanada sağlam mühitin qorunub saxlanması üçün bir-biri ilə həmrəy olub təmizliyə hamılıqla riayət etməlidirlər. Eyni zamanda tələbələr şəxsi əşyalarının, otaqlarının, bədən və paltarlarının təmizliyinə xüsusi diqqət yetirməli və başqalarının narahatçılığına səbəb olmamalıdırlar.

4. Tələbələr bir-birinin hüquqlarına riayət etməli və biri digərinin haqqının tapdalanmasına yol verməməlidir. Mütaliə, istirahət və yatmaq vaxtlarında tələbələr bir-birini narahat etməməli, yataqxanada sağlam mühitin bərqərar olunmasına xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Tələbələrin bir-birinə olan münasibətləri elə səmimi olmalıdır ki, təhsil dövrü başa çatdıqdan sonra da onlar həmin illəri xoş xatirələrlə yad etsinlər.

5. Tələbələr başqalarına nümunə olmaq istərkən, o şəxslərlə ünsiyyətdə olmalıdırlar ki, onların təhsil və əxlaqına mənfi təsir göstərməsinlər. Təhsil və ünsiyyət qaydalarında edilən tövsiyələri burada da nəzərə almaq lazımdır.

6. Tələbələr vaxtaşırı bir-birinin otaqlarına baş vurub hal-əhval tutmalıdırlar, lakin bu gediş-gəlişlər onların istirahət və mütaliələrinə maneçilik törətməməlidir. Həmçinin qarşılaşdıqları çətinliklərdə bir-birinə köməklik göstərməli və bunu özlərinin yoldaşlıq borcu hesab etməlidirlər.

7. Bilmək lazımdır ki, tələbələr, xüsusilə ətraf şəhər və məntəqələrdən gəlmiş şəxslər müxtəlif əxlaq və xüsusiyyətlərə malik olurlar. Bunun üçün də onların bəzilərinin rəftar və davranışları kiminsə ürəyincə olmaya bilər. Bu kimi hallarda tələbələr bir-birindən bundan artığını gözləməməlidirlər. Çatışmamazlıqlarını bir-birinin üzünə vurmayıb, güzəşt etməyi bacarmalıdırlar. Kiminsə rəftar və davranışı islam əxlaq və qanunları ilə müvafiq olmadıqda isə, düzgün üsullardan istifadə edərək həmin şəxsin islah olunmasına çalışmalıdırlar.

Tələbələr nəzərə almalıdırlar ki, hər bir insanın müəyyən nöqsan və çatışmazlığı olur. Bunun üçün də yoldaşlarının hər bir çatışmazlıqlarına görə onlardan üz çevirməməlidirlər. Onların səhvlərinə göz yumub mümkün qədər güzəşt etməyi bacarmalıdırlar.

8. Yataqxana sakinləri yataqxanaya giriş, çıxış, yatmaq, istirahət, mütaliə vaxtlarına və bütün inzibati qanunlara riayət edib hörmətlə yanaşmalıdırlar.

Eyni zamanda gediş-gəliş yolunun tutulması, başqalarının şəxsi əşyalarından istifadə etmək və bu kimi digər narahatçılıqlara səbəb olan şeylərə qətiyyətlə yol verilməməlidir.

EVLƏNMƏ

Evlənmək tarix boyu bütün millətlər arasında müxtəlif adət-ənənələr çərçivəsində mövcud olmuş və olmaqdadır. Ərlə arvad, uşaqlarla valideyn arasında bərqərar olunan qarşılıqlı münasibətlərdə müəyyən hüquq və qanunlar təyin edilmiş və bu məsələyə xüsusi əhəmiyyət verilmişdir. Bu və növbəti dərslərimizdə islamın evlənməyə olan münasibəti və evlənmənin islam nöqtəyi-nəzərindən dəyər və əhəmiyyəti haqda söhbət açacağıq.

İSLAMIN EVLƏNMƏYƏ VERDİYİ DƏYƏR

Evlənməyin islam dinində xüsusi mövqeyi vardır. Belə ki, ailənin qurulması din və mə'nəviyyətin təkamülünə səbəb olan ən başlıca amil hesab olunur. Peyğəmbər (s) və onun sadıq davamçıları olan mə'sum imamlar (ə) və əməlisaleh mö'minlər daim müsəlmanları ruh və mə'nəviyyətə müsbət tə'sir göstərən bu gözəl adət-ənənəyə sövq etmişlər. Evlənmək islam nöqtəyi-nəzərindən müstəhəb və bə'zi hallarda zəruri məsələlərdən hesab olunur. Misal olaraq burada bir neçə ayəni gətiririk:

«Sizin üçün onlarla ünsiyyət edəsiniz deyə öz cinsinizdən zövcələr xəlq etməsi, aranızda dostluq, sevgi, mərhəmət yaratması da Onun qüdrət əlamətlərindəndir. Həqiqətən, bunda [bu yaradılışda] düşünən bir qövmlər üçün ibrətlər vardır».

Başqa bir ayədə Allah-taala mö'minləri evlənməyə əmr edir:

«[Ey mö'minlər!] Aranızda olan subay kişiləri və ərsiz qadınları, əməlisaleh [yaxud evlənməyə qabil] kölə və cariylərinizi evləndirin».¹⁰³

Peyğəmbər (s) buyurur: «Evlənmək mənim sünnəməndir. Kim mənim sünnəməndən üz çevirsə, məndən deyil».¹⁰⁴

Başqa bir hədisdə buyurur: «Mənim sünnəməndən üz çevirən şəxs məndən deyil. Bilin ki, mənim sünnəməndən biri də evlənməkdir. Elə isə məni sevən şəxslər sünnəmə əməl etsinlər.»¹⁰⁵

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə deyilir: «Yoxsulluqdan qorxaraq evlənməyən şəxslər bizdən deyillər».¹⁰⁶

«Yoxsulluqdan qorxaraq evlənməyən şəxslər Allaha qarşı bədgüman olmuşlar».¹⁰⁷

«Ümmətimin ən yaxşı şəxsləri o kəslərdir ki, evlənilib ailə qurmuş olsunlar. Bundan boyun qaçıran şəxslər isə ümmətimin ən pis kəsləridir».¹⁰⁸

«Sizin ən pisiniz subay olanınızdır. Evli adamın iki rük'ət namazı, subay şəxsin yetmiş rük'ət namazından daha yaxşıdır».¹⁰⁹

«Dünyasını dəyişənlər içərisində ən pis şəxslər evlənməyənlərinizdir».¹¹⁰

«Evli adamın yatması, Allah yanında subay bir şəxsin gecələri ibadətlə keçirməsindən daha yaxşıdır».

«Ailə quran şəxslər dinlərinin yarısını qorumuş olurlar. Elə isə dininizin qalan hissəsinin qorunması üçün pərhizkar və təqvalı olun».¹¹¹

«Hər bir şəxs gəcliyinin oğlan çağında ailə qurduqda Şeytan nalə çəkərək deyər: Vay halıma! O, dinin yarısını məndən qorumuşdur».¹¹²

«Hər kim ailə qurarsa, ibadətlərinin savabının yarısı ona verilmiş olur».

«Allahın hüzuruna pak və təmiz getmək istəyənlər, Onun görüşünə ailə qurduqdan sonra getsinlər».¹¹³

¹⁰³ Nur-32.

¹⁰⁴ Biharül-ənvər, 102-ci cild.

¹⁰⁵ Səhih Buxari, 7-ci cild, Ehyayi ülümiddin, Nikah ədəbi kitabı.

¹⁰⁶ Yəne orada.

¹⁰⁷ Üsuli-kafi, 5-ci cild.

¹⁰⁸ Biharül-ənvər, 103-cü cild.

¹⁰⁹ Kənzül-ümmal, 44448-ci xəbər.

¹¹⁰ Biharül-ənvər, 103-cü cild.

¹¹¹ Yəne orada.

¹¹² Kənzül-ümmal, 44441-ci xəbər.

¹¹³ Biharül-ənvər, 103-cü cild.

EVLƏNMƏYİN MÜSBƏT XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Qur'an və nəql olunmuş rəvayətlərdə evlənməyin dəyər və əhəmiyyəti ilə tanış olduqdan sonra söhbətimizi ailə qurmağın müsbət xüsusiyyətləri və insan həyatındakı təsirləri haqda davam etdiririk. İslam alimləri bunun bir çox müsbət nəticələrindən danışmışlar. Qur'an ayələrinə istinad edərək burada onlardan bir neçəsini gətiririk:

1. Evlənməyin ilkin və ən başlıca nəticələrindən biri nəslin artımı və davam etməsidir. Bəşəriyyətin yaşaması üçün Allah-taala bu batini qüvvəni kişi ilə qadının ixtiyarına qoymuşdur ki, onlar öz istək və iradəsi ilə bu təbiət qanununu həyata keçirsinlər.

Fürqan surəsinin 74-cü ayəsində Allah-taala, övladı insanın gözünün nuru adlandırır:

«...Ey Rəbbimiz, bizə zövcələrimizdən və uşaqlarımızdan [sənə itaət etməklə bizi sevindirib] gözümüzün işığı [bəbəyi] olacaq övladlar ehsan buyur...»

Yaşı ötmüş həzrət Zəkəriyyə nəslinin davamı üçün Allah-taaladan (ad və şərəfini qoruya biləcək) varis bəxş etməsini diləyir:

«[Ya Məhəmməd!] Zəkəriyyəni da yada sal! Bir vaxt o: Pərvərdigara! Məni tək [kimsəsiz, varissiz] buraxma. Sən varislərin ən yaxşısısan!-deyə yalvarıb Rəbbinə dua etmişdi.

Biz Zəkəriyyənin duasını qəbul buyurduq, ona Yəhyanı bəxş etdik...»¹¹⁴

Başqa bir ayədə buyurulur:

«[Ya Məhəmməd!] Bu, sənin Rəbbinin öz qulu Zəkəriyyəyə olan mərhəmətinin xatırlanmasıdır!

Zəkəriyyə, Rəbbinə gizlincə dua edib yalvardığı zaman

Belə demişdi: Pərvərdigara! Artıq sümüyüm sustamış, başım ağappaq ağarmışdır. Pərvərdigara! Sənə dua etməklə heç vaxt naümid olmamışam. [Nə dua etmişəmsə, qəbul olunmuşdur].

Mən özümdən sonra gələn qohum-əqrəbamdan [yerimə keçəcək əmioğlanlarımla və digər vərəsələrimin məsləkimə ləyaqətlə davam etdirməyəcəyindən] qorxuram. Zövcəm də ki, doğmur. Buna görə də mənə Öz dərgahından bir oğul bəxş et».¹¹⁵

Deməli, ailə qurmaqda ən başlıca məqsədlərdən biri də əməli-saleh övladlar dünyaya gətirməklə nəslin qorunub saxlanmasıdır.

2.Həya və iffətin qorunması

Təqva və pərhişkarlığa nail olmaq və Şeytani vəsvəşələrdən qorunmağı ailə qurmağın ikinci səmərəsi hesab etmək olar. Nəql olunmuş rəvayətlərdən belə qənaətə gəlmək olur ki, şeytani vəsvəşələr hər şeydən əvvəl qəzəb və şəhvət hisslərinə mənfi təsir göstərir. Əli (ə) bu haqda buyurur: «İblisin [insanları özünə çəkməkdə] qəzəb və qadından böyük ipi yoxdur».¹¹⁶

İmam Sadiq (ə) buyurur: «İblisin qəzəb və qadından qüdrətli ordusu yoxdur».¹¹⁷

Lakin bu iki şeydən daha güclüsü hər bir insanda az və çoxluğundan asılı olmayaraq və bürüzə verilməsi hər zaman mümkün olan şəhvət hissəsidir. Çünki zəif və gücsüz insanlar başqalarına qarşı çox az hallarda öz qəzəblərini bürüzə verə bilirlər. Bunun üçün də şəhvət, Şeytanın ən güclü cazibə qüvvəsi hesab olunur. O, bu yolla Allah bəndələrini haqq yoldan uzaqlaşdırıb uçuruma doğru sürükləyir. Bütün bunları nəzərə alaraq İslam, kişilərin onlara məhrəm olmayan qadınlarla təklikdə olmasını yasaq edir. Çünki belə bir şəraitdə şeytani vəsvəşələrə münasib fürsət yaranmış olur. Deməli, ailə qurduqda şeytani vəsvəşələrin qarşısına böyük sədd çəkilir. Çünki ailə qurmaqla Şeytanın insanları haqq yoldan uzaqlaşdırmağa heç bir macalı olmur. Bunun üçün də nəql olunmuş rəvayətlərdə ailə qurmuş gənclərin dinlərinin yarısını qoruduqları və Şeytanın nalə çəkərək «imanını məndən qoruya bildi!» dediyinə toxunulur.

3. Ailə qurmağın digər müsbət nəticələrindən biri də insanda mə'nəvi rahatlığın yaranmasıdır. Çünki təklik insan üçün yorucu və getdikcə dözülməz olur. Bunun üçün də o, özü ilə həmsöhbət və dərdlərini bölüşdürə biləcək həyat yoldaşı tapmağa can atır. Yorucu təklik həyatı eyni zamanda insanın ruhi sarsıntısına səbəb olduğu üçün ibadətlərinin lazımlıca yerinə yetirilməsinə mane olur. Bunun üçün də hər bir insan mə'nəviyyatının güclənməsi və ruhunun rahatlıq tapması üçün istirahət və aram həyata ehtiyac duyur. Ailə qurduqda isə insan bütün bunlara nail olur. Buna görə də Allah-taala Rum

¹¹⁴ Ənbiya 89-90.

¹¹⁵ Məryəm 2-5.

¹¹⁶ Gürürül-hikəm.

¹¹⁷ Biharül-ənvar, 78-ci cild.

surəsinin 21-ci ayəsində, bəşəriyyətin ailə qurmasını Öz əlamət və nişanələrindən olduğunu bildirir və insan üçün həyat yoldaşı yaratmasının səbəbini belə izah edir:

«Sizin üçün onlarla ünsiyyət edəsiniz deyə öz cinsindən zövcələr xəlf etməsi, aranızda dostluq, sevgi və mərhəmət yaratması da Onun qüdrət əlamətlərindəndir...»

4. Ailə qurmaqla hər iki tərəf yeni müştərək həyat tərzinə qədəm qoymuş olur. Fikir və düşüncələr, zehni məşğuliyyətlər azalır və insan özündə bir növ mə'nəvi rahatlıq hiss etməyə başlayır. Çünki subay şəxs özünün həm ev, həm də evdən xaric işlərinin öhdəsindən gəlmək məcburiyyətində qalır. Ailə qurduqda isə bütün bu işlər ər-lə-arvadın arasında bölünür və hər birinin həyat tərzində müəyyən rahatlıq yaranır. Diqqət yetirmək lazımdır ki, Allah-taala evlilərin ehtiyaclarını tə'min edəcəyinə dair verdiyi və'dəni subay şəxslərə verməmişdir. Deməli, belə bir şəraitdə onlar mə'nəvi saflığa və gündəlik ibadətlərinə daha çox diqqət yetirirlər.

5. Evlənmək yüksək əxlaqi xüsusiyyətlərə yiyələnməkdə və nəfsani istəklərlə mübarizədə ən başlıca yollardan biri hesab olunur. Nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə ailənin maddi ehtiyaclarının tə'min olunması, övlad və həyat yoldaşının hüququnu qorumaq, təsadüfi hallarda onların xoşagəlməz rəftar və davranışlarına səbr etmək və s. nəfs ilə mübarizə olduğu xatırladılır və bütün bunların müqabilində təqva sahiblərinin böyük savaba nail olacaqlarına və'də verilir.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Ailəsinin maddi ehtiyaclarını tə'min edən şəxslər sanki Allah yolunda cihad etmiş olurlar».¹¹⁸

Bununla yanaşı, müsəlman əxlaq alimləri belə bir fikirdədirlər ki, ailə qurmaqla istər kişi, istərsə də qadın ruhi təkamülə və bunun da nəticəsi olaraq əbədi səadətə nail ola bilərlər. Başqa sözlə desək, Allah-taala kişi ilə qadını kamil yaratmamış, kişidə olan müsbət xüsusiyyətləri qadında, qadında olan müsbət xüsusiyyətləri isə kişidə qərar verməmişdir. Onları kamilliyə aparan və kamil insan olmalarına səbəb olacaq şey varsa, o da onların ailə qurmalarıdır.

¹¹⁸ Üsuli-kafi, 5-ci cild.

KİŞİ İLƏ QADININ HÜQUQLARI

İstər kişinin, istərsə də qadının üzərinə müəyyən hüquq və vəzifələr düşür. Müştərək həyata qədəm qoymuş hər bir insan bu vəzifələrlə tanış olduqdan sonra ona riayət etməyə çalışmalı və heç bir səhlənkarlığa yol verməməlidir.

Qarşılıqlı vəzifələrlə tanışlıq kişi ilə qadının səmimi müştərək həyatının daha da sağlam əhval-ruhiyyədə olmasına səbəb olur.

QADININ KİŞİYƏ QARŞI OLAN VƏZİFƏLƏRİ

1. İmam Baqir (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Bir qadın Peyğəmbərin (s) yanına gəlib deyir: Ya Rəsuləllah! Qadının üzərində kişinin nə kimi hüququ vardır? Peyğəmbər (s) buyurur: «Qadın ərinə itaət edib onun sözündən çıxmamalıdır, ərinin icazəsi olmadan kimsəyə evindən bir şey verməməli və ərinin icazəsi olmadan müstəhəb oruc tutmamalıdır». Ərinin icazəsi olmadan evindən xaric olmamalı və əgər xaric olarsa, evə qayıdanədək yerin və göyün qəzəb və rəhmət mələkləri ona lə'nət oxuyurlar». Sonra qadın soruşdu: Ya Rəsuləllah! Kişinin üzərində hamıdan çox kimin haqqı vardır? Buyurdu:

Ata və anasının.

Daha sonra kimin?-deyərək, qadın sualını davam etdirdi.

Buyurdu:

Həyat yoldaşının...».¹¹⁹

2. Qadının üzərinə düşən digər vəzifələrdən biri də həyat yoldaşı ilə müəyyən oxşarlıqlara malik olmasıdır. Bu isə iki halda lazımdır:

a) Əxlaqi xüsusiyyətlərdə;

Çünki iki nəfər şəxs ailə qurmazdan əvvəl bir-birindən fərqli xüsusiyyətlərə malik olurlar. Təbii ki, bir-birinin bə'zi xasiyyətlərinə mənfi baxırlar. Bunu da bilir ki, həyat yoldaşını seçərkən onun bütün xüsusiyyətlərinə göz yumub güzəştə getməyi bacarmaq lazımdır. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Allah-taala, ərinin xoşagəlməz əxlaq və davranışına səbr edən qadına, Muzahim qızı Asiyaya (Fir'onun arvadına) bəxş etdiyi savabı əta edər».¹²⁰

İmam Məhəmməd Baqir (ə) buyurur: «Həqiqətən Allah-taala kişilərə bir cür cihad, qadınlara isə başqa bir cihad növünü vacib etmişdir. Kişilərin cihadı qan və canlarını Allah yolunda fəda etməkdən, qadınların cihadı isə ərlərinin qeyrət və əziyyətlərinin müqabilində səbr etmələrindən ibarətdir».

Başqa bir hədisdə buyurur: «Qadınların cihadı ərlərinə yaxşı həyat yoldaşı olmalarından ibarətdir».

b) Ərinin maddi imkanının aşağı olması;

Ehtiyac və maddi imkanın aşağı olması təbii hallardandır. Lakin bu, heç də o demək deyil ki, ailənin maddi təminatını öz üzərinə götürmüş bir şəxs əzab-əziyyətdə qatlaşaraq özünü və ailəsini həyatın şirinliyindən məhrum etməlidir. Ailənin maddi imkanı aşağı səviyyədə olduqda, hər iki tərəf bir-biri ilə həmdərd olmalı və keçirdikləri həyat tərzinə qane olmağa çalışmalıdırlar. Həyatın acılı-şirinli günlərində bir-birinə yardımçı və həmdərd olmalıdırlar.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Əri ilə həmrə'y olmayan və onu qadir olmadığı şeylərə vadar edən qadınlardan heç bir savab qəbul olunmaz. Onlar [qiyamət günü] Allah-taala ilə qəzəbli olduğu zaman görüşərlər [sorğu-sual olunurlar]».¹²¹

Başqa bir hədisdə buyurur: «Ağır sözlə ərinin xətrinə dəyən qadınların gecələri ibadətlə keçirib, gündüzləri oruc tutsa da, köləlikdə olanları azad edib, Allah yolunda cihad etsə də, onu razi salmayınca heç bir savab və xeyirxah işi qəbul olunmaz. Cəhənnəm oduna daxil olan ilk şəxs məhz onlar olacaqlar».

v) Qadın ərinə görə öz gözəlliyinə diqqət yetirməli, gözəl ətirlərdən istifadə etməlidir. Ərindən başqa ona məhrəm olmayan şəxslərə görə isə buna yol verməməlidir. Nur surəsinin 31-ci ayəsində Allah-taala Peyğəmbərə (s) mö'min qadınlara özlərini məhrəm olmayan yad kişilərdən gizlətmələrini əmr edir:

«Mö'min qadınlara da de ki, gözlərini haram buyurulmuş şeylərdən çevirsinlər [naməhrəmə baxmasınlar], ayıb yerlərini [zinadan] qorusunlar [və ya örtülü saxlasınlar]; öz-özlüyündə

¹¹⁹ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

¹²⁰ Yene orada

¹²¹ Yene orada.

görünən [əl, üz] istisna olmaqla, zinətlərini [zinət yerləri olan boyun, boğaz, qol, ayaq və s. naməhrəmə] göstərməsinlər; baş örtüklərini yaxalarının üstünə çəksinlər [boyunları və sinələri görünməsin]; zinət yerlərini ərlərindən yaxud, öz atalarından [qayınatalarından], yaxud öz oğullarından, yaxud ərlərinin oğullarından, yaxud öz qardaşlarından, yaxud qardaşlarının oğullarından...)

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Boynunda cənabət qüslü olan bir şəxs özünü pak etməyincə namazları qəbul olunmadığı kimi, ərindən qeyrisi üçün gözəl ətirlərdən istifadə edən qadınlar da bu iyi özlərindən aparmayınca ibadətləri qəbul olunmaz.»¹²²

q) Qadın ərinin icazəsi olmadan evindən xaric olmamalıdır.

İmam Məhəmməd Baqir (ə)-in Peyğəmbərdən (s) nəql etdiyi hədisdə bu barədə danışılırdı. İmam Sadiq (ə)-in Peyğəmbərdən (s) nəql etdiyi hədisdə deyilir: «Ərinin icazəsi olmadan evdən xaric olan qadına evə qayıdanadək xəclik pulu verilməməlidir».

Nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir: «Peyğəmbərin (s) səhabələrindən biri səfərə çıxmalı olur. Getdiyi zaman həyat yoldaşına qayıdanadək evdən eşiyə çıxmadığı əmr edir. Əri səfərə çıxandan bir neçə gün sonra qadına atasının xəstə olduğunu xəbər verirlər. Qadın yaxınlarından birini Peyğəmbərin (s) yanına göndərərək onu xəbərdar edib icazə verməsini istəyir. Peyğəmbər (s) qadına xəbər göndərərək evində oturub ərinə itaət etməsini əmr edir. Bir neçə gün sonra qadına xəbər çatır ki, atası artıq dünyasını dəyişmişdir. Qadın bir daha Peyğəmbərin (s) yanına adam göndərərək ondan atasının yas məclisində iştirak etmək üçün izn verməsini istəyir. Lakin Peyğəmbər (s) bu dəfə də ona həmin xəbəri göndərir. Dəfn mərasimi başa çatdıqdan sonra Peyğəmbər (s) qadının yanına adam göndərərək ona xəbər verir ki, Allah-taala ərinə itaət etdiyi üçün sənin və atanın günahlarından keçib əfv etmişdir».

KİŞİNİN ÜZƏRİNƏ DÜŞƏN VƏZİFƏLƏR

Qadının üzərinə müəyyən vəzifələr düşdüyü kimi, ailə qurduqdan sonra kişinin öhdəsinə yerinə yetirməsi zəruri olan bəzi maddi və mə'nəvi vəzifələr düşür. Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə qadının hüququ barədə deyilir:

«Cəbrail (ə) mənə qadının hüququ barədə o qədər tövsiyələr edərki ki, qadını pozğunçuluğa yol verməkdən savayı heç bir şey üçün boşamaq mümkün olmadığını güman edərdim.»¹²³

1. Kişinin üzərinə düşən ən başlıca vəzifələrdən biri qadının maddi tələbatını ödəməkdir.

İmam Sadiq (ə)-in səhabələrindən olan İshaq ibn Əmmar, ondan qadının hüququ barədə soruşduqda belə cavab verir: «Hər şeydən əvvəl onu doyurmalı, bədənini örtməli (yə'ni, yemək və geyimlə lazımınca tə'min etməli), nadanlıq etdikdə isə bağışlamağı bacarmalıdır».

2. İmam Zeynəlabidin (ə) buyurur: «Allah-taala həyat yoldaşlarınızı [zövcələrinizi] sizin rahatlığınız üçün xəlq etmişdir. Onları Allah tərəfindən sizlərə bəxş olunmuş bir ne'mət hesab edin. Elə isə sənin haqqın onun haqqından vacib olsa da, xətrini əziz tutub gözəl davran...»¹²⁴

3. Kişi öz həyat yoldaşına qarşı mehriban olmalı və onunla gözəl davranmalıdır.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Kişinin həyat yoldaşına «səni sevirəm» deməsi, heç vaxt onun qəlbindən çıxır».¹²⁵

Başqa bir hədisdə buyurur: «Allah-taala qadının pis əxlaqına səbr edən kişilərə, başına gəlmiş müsibətlərə səbr etmiş Əyyub (ə)-a bəxş etmiş savabı əta edir».¹²⁶

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Hər bir ailə başçısı öz ailəsinin yanında təbiətinə uyğun olmasa da, üç xislətə yiyələnməlidir: Gözəl davranış, öz həddi-hüddudunda əli açıqlıq və ailəsinin keşiyində durmaq üçün qeyrətli və qürurlu olmaq».

Başqa bir hədisdə buyurur: «Kişi ailə qurduqdan sonra üç şeyə ehtiyac duyur: Qadını özünə cəlb edincə onunla həmfikir olmalı, gözəl davranaraq özünə fikir verib qəlbini ələ almalı və ona qarşı əliaçıq olmalıdır.»¹²⁷

4. Kişi qadına qarşı zor tətbiq etməməli və onunla kobud davranmamalıdır. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur:

«Ümmətimin kişiləri o kəslərdirlər ki, zövcələri ilə mehribanlıqla davranıb onların haqlarını tapdalanmırlar». Sonra bu ayəni oxudu:

¹²² Məkarimul-əxlaq.

¹²³ Məkarimul-əxlaq. Təbərsi.

¹²⁴ Biharül-ənvar, 74-cü cild.

¹²⁵ Vəsailüş-şie, 11-ci cild.

¹²⁶ Məkarimul-əxlaq. Təbərsi.

¹²⁷ Tuhəful-üqul.

*«Kişilər qadınlar üzərində ixtiyar sahibidirlər. Bu, Allahın onlardan birini digərinə üstün etməsi və kişilərin öz mallarından [qadınları üçün] sərf etməsinə görədir».*¹²⁸

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisin davamında deyilir: «Bütün bunlar eynilə kişilərə də aiddir». Yə'ni, əgər kişi öz qadınına zülm edib haqqını tapdalayarsa, onu razı salmayınca gördüyü xeyirli işlərin və ibadətlərinin heç biri ondan qəbul olunmaz və onlar gündüzləri oruc tutub, gecələrini ibadətlə keçirsələr belə və əsirlikdə olanları azad edib Allah yolunda cihad etsələr də Cəhənnəmə daxil olan ilk kəslər olacaqlar.

Bunu da qeyd edək ki, nəql olunmuş hədis və rəvayətlərdə Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlardan (ə) həyat yoldaşının seçilməsi, mehriyyənin tə'yin olunması, evlənmə mərasimlərinin hansı şəraitdə keçirilməsi haqda dəyərli məsləhət və tövsiyələr edilmişdir. Bu haqda ətraflı mə'lumat əldə etmək istəyənlər digər mənbələrə müraciət edə bilərlər.

¹²⁸ Nisa-38.

QAZANC VƏ İŞLƏMƏYİN FƏZİLƏTİ

Müqəddəs islam dininin diqqət yetirdiyi məsələlərdən biri də maddi ehtiyacların təmin olunması, qazanc əldə etmək, işlə təmin olmaq və iş zamanı başqaları ilə gözəl rəftar və davranış tərzidir. Lakin bu haqda söhbət açmazdan əvvəl böyük əhəmiyyət kəsb edən bir suala cavab verməliyik. İslam dini qazanc və gəlir əldə etməyə necə münasibət bəsləyir? Bu məsələyə baxış müsbətdirmi? Əgər müsbətdirsə, nə dərəcədədir? Bu dərslərimizdə məhz bu suala ətraflı cavab verəcək və növbəti dərslərimizdə qazanc və gəlir əldə etməyin qayda-qanunları haqda söhbət açacağıq.

Qazanc və gəlir haqda nəql olunmuş hədis və ayələr iki əsas hissəyə bölünür. Əksəriyyət təşkil edən birinci dəstəyə aid olan hədis və ayələrdə qazanc və gəlir əldə etmək, ticarət, fəhlələrin gecə-gündüz zəhmət və çalışmalarının fəzilətinə toxunulmuş və müxtəlif şəkillərdə tərif olunmuşdur. Lakin ikinci dəstəyə aid olan hədis və ayələrdə var-dövlət və qazanc əldə etmək məqsədilə ticarət və digər işlərlə məşğul olmaq tənqid atəşinə tutulmuşdur. Bu dərslərimizdə hər iki dəstəyə aid hədis və ayələr barəsində danışacaq və daha sonra söhbətimizi bu məsələyə aid mülahizələrlə bitirəcəyik.

BİRİNCİ DƏSTƏ

Allah-taala insanların diqqətini məişətlərinin böyük bir hissəsini təmin edən və böyük ne'mətlərdən biri olan günün işıqlığına cəlb edərək buyurur:

«Gündüzü isə dolanışığ [ruzi qazanmaq] vaxtı etdik».¹²⁹

Başqa bir ayədə ruzinin ilahi ne'mətlərdən biri olduğuna və insanların onlara bəxş olunan ruzilərin müqabilində Allah-taalaya layiqincə şükr etmələrinə işarə olunur:

«Sizi yer üzündə yerləşdirdik və orada sizin üçün dolanacaq vasitələri yaratdıq. Siz isə olduqca az şükr edənlərsiniz!»¹³⁰

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Günahlar arasında elə bir günah da vardır ki, ruzi əldə etmək üçün zəhmətə qatlaşmaqdan savayı onun qoyduğu tə'siri heç bir şey aradan aparmır».

Başqa bir hədisdə buyurulur: «Daim halallıqla ticarət edən tacirlər, qiyamət günü məhşərə əməlisaleh şəxslər və şəhidlərlə daxil olurlar».¹³¹

«Başqalarına möhtac olub dilənməmək üçün halal ruzi qazanaraq ailəsinin maddi ehtiyaclarını ödəyən, qonşularına yaxşılıq edən şəxslər qiyamət günü Allah-taalanın görüşünə on dörd gecəlik ay kimi gələrlər».¹³²

«Bazarlar Allahın ruzi süfrələridir. Oraya daxil olanlar ilahi ne'mətlərdən bəhrələnenlər».¹³³

Başqa bir rəvayətdə deyilir: «Günlərin bir günü Peyğəmbər (s) öz səhabələri ilə şəhərin ətrafında oturduğu zaman günün qızmar istisində cavan bir oğlanın qan-tər içində işlədiyini görürlər. Səhabələrdən biri deyir: Heyf! Kaş öz qüdrətini Allah yolunda sərf edəydi. Peyğəmbər (s) buyurdu:

«Onun haqda belə danışmayın. Əgər o, başqalarına möhtac olub dilənçilik etmək əvəzinə zəhmətə qatlaşırsa, Allah yolunda çalışmış olur. Əgər ata-anasının və övladlarının məişətini təmin etmək üçün zəhmətə qatlaşırsa, yenə də Allah yolunda çalışmış olur. Yox, əgər var-dövlət əldə edib qürur və təkəbbürlük məqsədilə zəhmətə qatlaşırsa, Şeytan yolunda çalışmış olur».¹³⁴

İmam Məhəmməd Baqir (ə) nəql edərək deyir: «Həccətul-vida günü Peyğəmbər (s) buyurdu: «Agah olun ki, Cəbrail (ə) mənə ilham etmişdir ki, kimsə ruzisi tam verilməyincə dünyasını dəyişməyəcəkdir. Elə isə təqvanı hər şeydən üstün tutun və ruzi ardınca getdikdə ifrata varmayın. Lakin bu işdə süstlük göstərmək sizləri günaha vadar etməməlidir. Çünki Allah-taala bəndələrinin ruzisini onların arasında haram olaraq deyil, halallıqla bölmüşdür. Deməli, təqvalı olub səbr edən şəxslərə Allah-taala halal ruzi nəsisib edir. Tələsik qeyri-halal yolla ruzi əldə edən şəxslərə isə həmin ruzinin miqdarında halal ruzisindən azaldar və qiyamət günü məhşərdə onu tənbeh edər».

¹²⁹ Nəbə'-11.

¹³⁰ Ə'raf-100.

¹³¹ Sünəni Termizi, 5-ci cild.

¹³² Üsuli-kafi, 5-ci cild.

¹³³ Ehyaul-ülüm, (Qazanc və məişətin təminatı fəslü).

¹³⁴ Ehyaul-ülüm, (Qazanc və məişətin təminatı fəslü).

Məhəmməd ibn Munkəder nəql edir ki, günlərin bir günü Mədinənin ətrafına getmişdim, elə orada Əbu Cəfər Məhəmməd ibn Əli (imam Baqir (ə)) ilə qarşılaşdım. O, öz əkin sahəsində günün qızmar çağında əkinçiliklə məşğul idi. Onu belə görüb təəccüblənərək öz-özümə dedim: Sübhanəllah! Qureyşin adlı-sanlı bir şəxsiyyəti günün bu qızmar çağında qan-tər içində dünya malı fikrinə düşübümü?! Ona nəsihət etməyim lazımdır. Yaxınlaşıb salam verdim. İmam Baqir (ə) üzündən tər axdığı halda salamımın cavabını aldı. Ona bir qədər də yaxınlaşıb dedim. «Allah-taala Özü sizi salamat etsin. Sizin kimi Qureyşin adlı-sanlı şəxsiyyətlərindən birinə günün bu qızmar çağında bu qədər əzab-əziyyət çəkmək yaraşarmı?! Bu halda əcəl sizi haqlasa, nə edəcəksiniz?» İmam Baqir (ə) Məhəmmədi təmkinlə dinlədikdən sonra buyurdu: «Əgər bu halda ölüm məni haqlasa, mən dünyamı Allaha itaət etmiş kimi dəyişmiş olacağam. Çünki belə etməklə özümü və ailə üzvlərimi səndən ehtiyacsız etmiş olacağam. Mən ondan qorxuram ki, əcəl çatdığı zaman Allaha itaətsizlik etmiş olum. Dedim: Düz deyirsən, Allah sənə rəhm etsin. Mən sənə nəsihət vermək istəyirdim, lakin sən mənə nəsihət verdin.¹³⁵

İmam Sadiq (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Yoxsul olduğu bir halda haram qazandı uzaq olub özünün və ailə üzvlərinin ehtiyaclarını təmin edən şəxslər sanki Allah yolunda cihad etmiş şəxslərə bənzərlər.»

Başqa bir hədisdə buyurur: «Ailə üzvlərinin ehtiyaclarını təmin etmək üçün zəhmətə qatlaşan şəxslər Allah yolunda cihad etmiş şəxslərə bənzərlər.»

İmam Sadiq (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: «Məl'un (lə'nətlənmiş) o kəsdir ki, özünün xərc və təminatını başqalarının üzərinə qoymuş olsun.»

Göründüyü kimi bu dəstəyə aid olan hədis və rəvayətlərdə məişət ehtiyaclarının təmin olunması üçün çəkilən zəhmət və səylər nəinki pislənməmiş, əksinə, olduqca tərifəlayiq və axirət dünyasının savab və mükafatına səbəb olan bir iş kimi göstərilmişdir. Mə'sum imamların (ə) həyatına nəzər saldıqda bu kimi məsələlərlə tez-tez rastlaşmaq olar. Bir qədər əvvəl qeyd etdiyimiz rəvayəti də buna aid etmək olar. Fəzl ibn Əbi Qurrənin imam Sadiq (ə) haqda nəql etdiyi başqa bir rəvayətdə deyilir: «Səhabələrdən bir neçəsi ilə imam Sadiq (ə)-in mənzilinə doğru yola düşdük. Evinə çatdıqda divar hördüyünü gördük. Ondən kömək etməyimizə və ya işçi gətirməyimizə icazə istədikdə buyurdu: Xeyr! Öz işinizlə məşğul olun. İstəyirəm Allah-taala məni halal ruzi üçün çalışmağımı görsün.»

Əli ibn Əbi Hənzə nəql edərək deyir: «Bir gün imam Musa Kazim (ə)-in öz əkin sahəsində işlədiyini gördüm. Ayaqlarının dizlərinə qədər torpağa batdığını gördükdə ürək ağrısı ilə dedim: Canım sənə fəda olsun, qulluqçuların haradadır? Buyurdu: Peyğəmbər (s), Əmirəl-mö'minin (ə) və ata-babalarım hamısı öz əlləri ilə əkib-biçər, özləri öz ruzilərini təmin edərdilər. Bu, peyğəmbərlərin və əməlisaleh şəxslərin xüsusiyyətlərindəndir».¹³⁶

İKİNCİ DƏSTƏ

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş rəvayətdə deyilir:

«Mənə ticarətlə məşğul olmaq və var-dövlət əldə etmək vəhy olunmadı, mənə vəhy olundu ki, yəqinlik hasil etmək üçün Allaha həmd-səna edib səcdə edənlərdən olum».¹³⁷

«Allahdan bağışlanmağınızı diləyin, çünki bu, ruzinin artmasına səbəb olur».¹³⁸

Nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir: Allah-taala Davud (ə)-a vəhy edərək buyurur:

«Başqalarına ehtiyac duymayıb, yalnız Mənə təvəkkül edənləri ehtiyacsız edərəm».

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir: «Allah-taala dünya sərvətini Öz bəndələrinə axirət dünyasının əməllərinin müqabilində bəxş edir. Lakin axirət dünyasının xeyir və savabını dünyəvi işlərin müqabilində kimsəyə bəxş etmir».

Əli (ə) buyurur: «Ruzi iki hissəyə bölünür: Onlardan biri tələb edən, digəri isə tələb olunandır. Dünya malını istəyənləri ruziləri tam verilmədən əcəl haqlayar, axirət dünyası üçün yaşayanları isə dünya ruziləri tam verilənədək dünya tələb edəcəkdir (yə'ni, yaşamalarını istəyəcəkdir)».¹³⁹

İkinci dəstəyə aid olan hədis və rəvayətlərdən belə bir qənaətə gəlmək olur ki, mö'minlər öz vaxtlarını ticarət və ya digər sahələrdə fəaliyyət göstərərək ruzi qazanmaq əvəzinə Allah-taaladan bağışlanmalarını diləyərək ömür-günlərini dua etmək və ibadət etməkdə keçirməlidirlər. İnsan, Allahdan bağışlanmasını diləməklə ruzi əldə etdiyi bir halda, nə üçün işləmək və ticarət fikrində

¹³⁵ Üsuli-kafi, 5-ci cild.

¹³⁶ Yene orada.

¹³⁷ Üsuli-kafi, 5-ci cild.

¹³⁸ Biharül-əнвар, 103-cü cild, bab-2.

¹³⁹ Biharül-əнвар, 103-cü cild, bab-2.

olmalıdır? Peyğəmbər (s) «Allah-taala dünya sərvətini insanlara ibadət və əməlisaleh işlər görməklə bəxş edir» buyurduğu bir halda nə üçün ibadət, mə'nəviyyat, dua və münacatlar əvəzinə dünya və maddiyyat haqda düşünməliyik və s. Bir sözlə, mö'min insan qazanc və məşğuliyyət əvəzinə Allah-taaladan bağışlanmasını diləyərək səcdəyə qapılmalı, dərd-qəmini Onunla bölüşməlidir. Hər iki hissəyə aid olan hədis və rəvayətlərdən belə bir nəticəyə gəlirik ki, birinci dəstəyə aid olan rəvayətlərdə, yə'ni, şəxsin özünün və ailəsinin məişət ehtiyaclarını tə'min etmək və faydalı işlərlə məşğul olmaq islam nöqtəyi-nəzərindən tə'rifəlayiq və savaba daha yaxındır. Hərçənd beytül-mal qoruyucusu, qazi və ictimai işlərdə çalışan bə'zi şəxslərə özlərinin və ailə üzvlərinin məişət təlabatını tə'min etmək üçün beytül-maldan istifadə etməyə icazə verilmişdir. Lakin onlar da imkan daxilində öz iste'dad və bacarıqlarından istifadə etməlidirlər.

İmam Sadiq (ə)-in Əli (ə)-dan nəql etdiyi rəvayətdə deyilir: «Allah-taala Davud (ə)-a vəhy edərək buyurur: «Əgər beytül-maldan istifadə etməsəyedin bəndələrimin ən yaxşısı olardin». Davud (ə) ona nazil olmuş bu vəhyi eşitdikdən sonra qırx gün qəm-qüssəyə qərq olub, qırx gün göz yaşı tökdü. Allah-taala dəmirə Davud (ə) üçün yumşalmasını əmr etdi. O da hər gün bir zireh düzəldib min dirhəmə satdı. Bir il ərzində üç yüz altmış zireh satıb üç yüz altmış min dirhəmə qazandı. Beləliklə, beytul-mala heç bir ehtiyac duymadı.»¹⁴⁰

Bütün bunları nəzərə alaraq, Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlar (ə) öz əkin sahələrində çalışar və özlərinin məişət ehtiyaclarını tə'min edərdilər. Deməli, ticarət və qazanc məqsədilə müxtəlif sahələrdə çalışmaq öz-özlüyündə heç də xoşagəlməz bir şey deyil. Xoşagəlməz şey varsa, o da aşağıda qeyd edəcəyimiz bu iki şeydən ibarətdir.

Onlardan biri var-dövlət əldə etməkdə ifrata varmaq və əldə olana qane olmamaqdır. Nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilmiş və o, təqva sahiblərinə xas olmayan bir xüsusiyyət kimi göstərilmişdir. Peyğəmbərin (s) «Həccətül-vida»da müsəlmanlara var-dövlət əldə etməkdə nə ifrata varmamalarına, nə də bu işdə süstlük göstərmələrinə dair etdiyi tövsiyələri buna misal çəkmək olar.

Başqa bir hədisdə deyilir: «İnsanların ən yaxşısı o kəsdir ki, dünya malından ehtiyacını ödəyəndək istifadə etmiş olsun».

Digər xoşagəlməz şey isə insanı var-dövlət əldə edərək axirət dünyasından uzaqlaşdırmaqdır. Belələri dünyalarının abad və firavan olması üçün axirət dünyasını özləri öz əlləri ilə viran edərlər. Nur surəsinin 37-ci ayəsində buyurulduğu kimi:

«O kəslər ki nə ticarət, nə alış-veriş onları Allahı zikr etməkdən, namaz qılmaqdan və zəkat verməkdən yayındırmaz...»

İmam Sadiq (ə) ayənin izahında buyurur: «Onlar bir neçə tacir idilər. Namaz vaxtı çatan kimi alış-verişlərini buraxıb namaza tələsərdilər. Onlar iş və qazanc fikrində olmayanlardan daha çox savaba nail olarlardı».

Başqa bir rəvayətdə deyilir: «Təlaq surəsinin ikinci və üçüncü ayələri Peyğəmbərə (s) nazil olarkən, ticarətdən və onlara gəlir gətirən digər işlərdən əl çəkib ibadətə qapıldılar. Xəbər Peyğəmbərə (s) çatdıqda onlardan soruşur: Nə üçün işlərinizdən əl çəkmişiniz? Bunun səbəbi nədir? Dedilər: Allah-taala ruzi verəcəyinə və'də vermiş, buna görə də bir yalnız ibadətlə məşğul olacağıq. Buyurdu: Allah-taala belə edənlərin duasını qəbul etməyəcəkdir. Siz özünüz ruzi dalınca getməlisiniz ki, Allah da sizə ruzi versin. Mən üzünü Allaha tutub ruzi dalınca getməyənləri sevmirəm».¹⁴¹

¹⁴⁰ Üsuli-kafi, 5-ci cild.

¹⁴¹ Yəne orada.

QAZANC ƏLDƏ ETMƏK VƏ İŞLƏMƏYİN QAYDA-QANUNLARI

Artıq mə'lum oldu ki, islam dini, başqalarına möhtac olmasın deyər, hər bir şəxsin özünün və ailə üzvlərinin məişət ehtiyaclarını təmin etməsini yüksək qiymətləndirmiş və ailəsinin keşiyində duran şəxslərə Allah yolunda cihad edən mücahidlərin savabına nail olacaqlarına müjdə vermişdir.

Bu dərsimizdə hər şeydə olduğu kimi, iş və qazanc əldə etməkdə hansı qayda-qanunlara riayət etmək haqda söhbət açacağıq. Bu tanışlıq məşğul olduğumuz sahələrin və bu yolla əldə etdiyimiz qazancın halal və ya haram olduğunu müəyyən etməyimizə imkan verir. O ki qaldı ümumi kütləyə, onlar da qeyri-qanuni yollarla qazanc əldə edən şəxslərə qarşı mənfi münasibət bəsləyəcək və tez bir zamanda onlarla öz əlaqələrini kəsməli olacaqlar. Bu dərsimizdə bu qayda-qanunların bəziləri ilə ümumi tanışlıq əldə edəcəyik.

ŞƏR'İ HÖKMLƏRLƏ TANIŞLIQ

İstər ticarət, istərsə də qazanc məqsədilə fəaliyyət göstərilən digər sahələrdə hər şeydən əvvəl şər'i qanun və hökmləri nəzərə almaq lazımdır. Bildiyimiz kimi, islam nöqtəyi-nəzərindən bəzi malların alqı-satqısı, müamiləsi, həmçinin bəzi xidmətlərin göstərilməsi haram və yolverilməzdir. İstər alıcının, istərsə də satıcının üzərinə müəyyən hüquq və vəzifələr düşür. Bunun üçün də ticarət etməzdən əvvəl hər bir şəxs şər'i qanunlarla ümumi tanışlıq əldə etməlidir. Əks təqdirdə alqı-satqıda harama yol verilərək kimlərsə hüququ tapdalanacaqdır. Əli (ə) bu haqda buyurur: «Şər'i qanunlarla tanış olmadan ticarət edən şəxslər sələm bataqlığında qərq olacaqlar».¹⁴²

Başqa bir hədisdə buyurur: «Şəriət qanunları ilə tanışlığı olmadan ticarət edən şəxslər sələm bataqlığında qərq olacaqlar. Elə isə [ticarət qanunlarından] mə'lumatı olmayan şəxslərlə bazarlarda ünsiyyətdə olmayın».¹⁴³

Əsbəğ ibn Nəbatə deyir: Əli (ə) minbərdə xütbə oxuyarkən etdiyi tövsiyələrin birində bu məsələyə toxunaraq buyurdu: «Ey tacirlər! Əvvəl fiqh, sonra ticarət, əvvəl fiqh, sonra ticarət! And olsun Allaha! Sələmin sizlərin arasında nüfuz etməsi qarışqanın qayanın üzərində yeriməsindən daha gizlidir. Öz var-dövlətinizi sədəqə verməklə qoruyun. Öz haqqını götürüb başqalarının haqqını verənlərdən savayı, digər tacirlər günahkar, günahkarlar isə Cəhənnəm odunda sakin olurlar».¹⁴⁴

Bu səbəbdən də ticarət və digər müamilələrə aid olan şəriət qanunları bir çox fiqh kitablarında ətraflı izah olunmuşdur. Ticarət və müamilənin ən başlıca şərti isə qazancın halal və qanuni olmasıdır.

MÖHTƏKİRLİK

Ticarət və iqtisadiyyat əlaqələrinin bərqərar olmasında mənfi hallardan biri də möhtəkirlkdir. Möhtəkirlilik, qiymətləri qaldırmaq məqsədilə camaatın tələbat mallarını satışa buraxmayıb anbarlarda saxlamağa deyirlər. Müəyyən müddətdən sonra gizli saxlanılan mallar yenidən satışa buraxılır və tacirlər böyük gəlir əldə etmək imkanı əldə edirlər.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Yemək şeylərini (ərzaq mallarını) qırx gün gizli saxlayan şəxslər sanki Allahdan, Allah da onlardan bezar olar».¹⁴⁵

Əli (ə)-dan nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Camaatın yemək azuqəsini qırx gün gizli saxlayanların qəlbləri daş parçasına çevrilər».¹⁴⁶

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş başqa bir rəvayətdə deyilir:

«Yemək mə'mulatlarını alıb, həmin gün satan şəxslər sanki sədəqə vermiş olurlar».¹⁴⁷

Bütün bunları nəzərə alaraq ticarət və alış-verişlə məşğul olan təqva və iman sahibləri yemək və digər mə'mulatları gizli saxlayaraq möhtəkirliliklə məşğul olmaqdan çəkinirlər. Öz təqva və imanı ilə

¹⁴² Biharül-ənvar, 103-cü cild, bab-119.

¹⁴³ Üsuli-kafi, 5-ci cild.

¹⁴⁴ Yəne orada.

¹⁴⁵ Ehyaul-ülüm, (Qazanc və məişətin təminatı fəslü).

¹⁴⁶ Yəne orada.

¹⁴⁷ Yəne orada.

şöhrət tapmış keçmiş tacirlərin biri haqda deyilir: «Bəsredəki nümayəndələrinin birinə satmaq üçün mal göndərir. Günlərin bir günü bir qədər buğda əldə edib gəmi ilə Bəsreyə yola salır və göndərdiyi məktubda yazır: Buğda Bəsreyə çatan kimi yubatmadan həmin günün qiymətinə sat!

Gəmi Bəsreyə cümə axşamı çatır. Tacir yoldaşları ona deyirlər ki, əgər buğdanı sabah (cümə günü) satsan, daha çox qazanc əldə edərsən. O, yoldaşlarının tövsiyələrinə qulaq asaraq səhəri günü gözləyir. Buğdanı satıb öz yoldaşına gördüyü işlər haqda məlumat verir. Mö'min tacir məktubun cavabında yazır: Ey dost! Dinimi qorumaq üçün az qazanca qane idim, sən isə mənim dediyimə əməl etmədin. Bunu mənə qarşı bir cinayət hesab etmək olar. İstəməzdim neçə bərabər və ya yüzə-yüz qazanc əldə etməklə dinimə xələl gəlsin. Məktubumu oxuduqdan sonra əldə etdiyən qazancı Bəsrenin yoxsul və ehtiyacı olanlarına sədəqə ver! Bəlkə düçar olduğum möhtəklik günahından əfv olunum».¹⁴⁸

DUA VƏ ZİKR

Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlar (ə) daim öz davamçılarına tövsiyə etmişlər ki, ticarət və qazanc məqsədilə evlərindən çıxdıqları zaman Allahın adını zikr edib bütün işlərini Onun adı ilə başlasınlar. Camaatla müamilə etdikləri müddət ərzində Allahın razılığını qazanmağa çalışmalı və bilməlidirlər ki, Allah onların gördükləri bütün işlərin, rəftar və davranışlarının şahididir. Peyğəmbər (s) buyurur: «İnsanlar qəflət içində olduqları zaman, ixlas və iman üzündən Allahı xatırlayıb onlarla Allahın kitabında olduğu kimi müamilə edərsə, [əməl dəftərlərinə] min savab yazılar və kimsənin təsəvvür edə bilməyəcəyi dərəcədə Allahın rəhmət dərğahından bəhrələnmiş olurlar».¹⁴⁹

İmam Baqir (ə) alış-verişlə məşğul olan səhabələrinə bu duanı oxumalarını tövsiyə edərdi: «İlahi! Səndən bazarın və bazar əhlinin xeyrini istəyirəm». Ticarət etdikləri yerlərə girdikləri zaman isə bu duanı oxumağı tövsiyə edərdi: «Şəhadət verirəm ki, Allahdan başqa Allah yoxdur, O, təkdir və şəriki yoxdur. Şəhadət verirəm ki, Məhəmməd Onun qulu və elçisidir. İlahi! Mən Sənin fəzlindən pak və halal ruzi istəyirəm və kimsəyə zülm etməkdən və kimsənin mənə zülm etməsindən, ziyankar və yalan yerə and içən şəxslərdən Sənə pənah gətirirəm».¹⁵⁰

Bunu da qeyd edək ki, tacirlər alış-verişlə məşğul olmaqla dini hökmlərin yerinə yetirilməsində süstlük göstərməməli və daim Allaha təvəkkül edərək Onu yad etməlidirlər. Əvvəlki dərslərdə qeyd etdik ki, Qur'an daim Allahı yad edən tacirləri mədh edərək, bunu əməlisaleh insanların xüsusiyyəti kimi qeyd etmişdir.

MALIN TƏ'RİFLƏNMƏSİNDƏ AND İÇMƏKDƏN ÇƏKİNMƏK LAZIMDIR

Alış-veriş zamanı alıcını qane etmək məqsədilə and içmək tacirlər üçün müsbət xüsusiyyət hesab olunmur. Ümumiyyətlə maddi və dəyəri az olan şeylər üçün and içməkdən çəkinməyə tövsiyə olunur. And içməyə isə yalnız böyük əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdə icazə verilir. Bəqərə surəsinin 224-cü ayəsində bu haqda deyilir:

«Allahı [Allahın adını] hədəf [dəstəviz] etməyin...!»

Bunun üçün də maddi məsələlərdə, xüsusilə alqı-satqıda malın qiymətini aşağı-yuxarı etməkdə, Allaha və ya müqəddəs şəxsiyyətlərə and içmək bəyənilməyən və xoşagəlməz xüsusiyyətlərdəndir. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Alış-veriş etmək istəyən şəxslər sələm verməməli, and içməməli, malın eyb və nöqsanını gizlətməməli, satdığı zaman malı [həddindən artıq] tə'rifləməməli və mal aldığı zaman dəyərini aşağı salmamalıdır. Əks təqdirdə, alış-veriş etməməlidir».¹⁵¹

İmam Musa Kazim (ə) buyurur: «Allah-taala qiyamət günü bu üç şəxsə nəzər salmaz. Onlardan biri Allaha and içmədən al-ver etməyən və gəlir əldə etmək məqsədilə Allahı dəstəviz tutan şəxslərdir».¹⁵²

And içmək deyildikdə, bu kimi hallarda doğru andlar nəzərdə tutulur. Lakin buna baxmayaraq, and içmək olduqca xoşagəlməz xüsusiyyətlərdən hesab olunur. İnsan yalan yerə and içdikdə isə böyük günahlardan birinə düçar olmuş olur.

Müştərinin diqqətini cəlb etmək məqsədilə malın [həddindən artıq] tə'riflənməsi də islam nöqtəyindən mənfi və bəyənilməyən hallardandır. Çünki tə'rif edərək deyilən xüsusiyyətlər malda olmazsa, yalana yol verilmiş olur. Mal həmin xüsusiyyətlərə malik olduqda isə müştəri özü bunun

¹⁴⁸ Yene orada.

¹⁴⁹ Biharül-ənvər, 103-cü cild, bab-19.

¹⁵⁰ Üsuli-kafi, 5-ci cild.

¹⁵¹ Biharül-ənvər, 103-cü cild, bab-19.

¹⁵² Üsuli-kafi, 5-ci cild.

şahidi olduğu üçün satıcının dedikləri puç və mə'nasız olacaqdır. Həmin xüsusiyyətlər bəlli olmadıqda isə onu aşkara çıxarmağın heç bir nöqsanı yoxdur. Necə olursa-olsun, malın xüsusiyyətləri haqda deyilənlər həqiqətdən artıq olmamalıdır. Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə qeyd olundu ki, alış-verişlə məşğul olan şəxslər malın təriflənməməsinə diqqət yetirməlidirlər.

MALIN EYB VƏ NÖQSANI AŞKARA ÇIXARILMALIDIR

Satıcı malını həddindən artıq tərifləməməli olduğu kimi, onun eyb və nöqsanlarını da aşkara çıxarmalıdır. Belə ki, islam nöqteyi-nəzərindən malın eyb və nöqsanlarını gizli saxlamaq al-verdə aldatmaq hesab olunur. Nəql olunmuş rəvayətlərin birində deyilir: Peyğəmbər (s) bazarda olduğu zaman buğda satan bir şəxslə qarşılaşır. Buğdanın zahiri görünüşü Peyğəmbəri (s) özünə cəlb edir. Lakin əlini içinə saldıqda buğdanın nəm olduğunu hiss edir. Bunun nə üçün belə olduğunu soruşduqda satıcı cavab verir: Üzərinə yağış yağmışdır. Peyğəmbər (s) soruşur: Elə isə nə üçün onları üstə qoymamısan ki, camaat görsün. Ticarətdə hiylə işlədən şəxslər bizdən deyillər». ¹⁵³

İNSAF

Alış-veriş zamanı insafli olmaq hər şeydən daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Qazanc əldə etməkdə və malın üzərinə qiymət qoyduqda ədalətli olmaq gərkdir. Satıcı müştərinin mala olan ehtiyacını görüb daha çox qazanc əldə etmək məqsədilə baha satmamalı və eyni zamanda alıcı da satıcının məcburiyyət üzündən malını satdığını gördükdə onu daha ucuz qiymətə alaraq çıxılmaz vəziyyətə salmamalıdır. Hər iki hal islam nöqteyi-nəzərindən başqalarının hüququnun tapdalanmasına səbəb olduğu üçün yasaq və haram hesab olunur.

Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: İmam Sadiq (ə) min dinar pulu Məsadif adlı xidmətçilərindən birinə verib ticarət məqsədilə tacirlərlə birlikdə Misrə göndərir. Ticarət karvanı Misrə yaxınlaşdıqda oradan başqa bir karvanın çıxdığını görürlər. Onlardan alış-verişin nə yerdə olduğunu soruşduqda başa düşürlər ki, həmin mallar Misir bazarlarında çox az tapılır. Bunun üçün də onlar öz aralarında söz qoyaraq belə qərara gəlirlər ki, gətirdikləri malları iki bərabərindən ucuz satmasınlar. Tacirlər mallarını sözləşdikləri qiymətə satıb Mədinəyə qayıdırlar. Məsadif imam Sadiq (ə)-in yanına gəlib iki kisə min dinar pulu onun qarşısına qoyub deyir: Canım sənə fəda olsun! Bu kisələrdən biri əlimizdə olan maya, digəri isə ondan əldə etdiyimiz gəlirdir. İmam Sadiq (ə) təəccüblə soruşur: Əldə etdiyiniz qazanc çoxdur. Malları necə satmışınız? Məsadif hər şeyi ətraflı surətdə imam Sadiq (ə)-a izah edir. İmam Sadiq (ə) heyrətə gələrək deyir: Sübhənəllah! Söz qoyaraq müsəlmanlara malları iki bərabərinə satmışınız? Sonra imam Sadiq (ə) pul kisələrindən birini götürüb buyurur: Əldə etdiyiniz gəlirə heç bir ehtiyacım yoxdur. Gedərkən üzünü Məsadifə tutub buyurdu: Ey Məsadif, qılınc zərbələrinə dözmək halal qazancıdan daha asandır. (Yə'ni, halal ruzi çətinliklə əldə olunur.)

YOXSUL VƏ İMKANSIZLAR NƏZƏRƏ ALINMALIDIR

İslamın bu barədə tövsiyə etdiyi şeylərdən biri də yoxsul və imkansız təbəqənin nəzərə alınmasıdır. Satıcı bu kimi şəxslərin maddi vəziyyətinin ağırlığını görüb onlara qarşı təhqirlə yanaşmamalı və əliboş geri qaytarmamalıdır. Qiyməti aşağı salmaq, nisyə vermək, borcların qaytarılmasına fürsət vermək və bu kimi güzəştlərə getməklə onlara kömək etməyə çalışmalıdır. Peyğəmbər (s) bu kimi şəxsləri alqışlayaraq buyurur: «Allah rəhm etsin alış-verişdə güzəştə gedən şəxslərə».

Başqa bir yerdə buyurur: «Borcu olan şəxslərə fürsət verən və ya borcunu istəməyən şəxsləri Allah-taala asanlıqla sorğu-sual edər».

MALIN SAXTALAŞDIRILMASI

Satılan malın xarab olması, müamilə zamanı saxta pul verilməsi oğurluq hesab olunduğu üçün alış-verişdə yolverilməzdir. Belə ki, bir çox hallarda təqva sahibləri satdıqları malın xarab olduğunu gördükdə, ziyana düşmələrinə baxmayaraq, satılmasına razı olmamışlar.

¹⁵³ Səhih Müslüm, 1-ci cild.

SƏLİQƏ VƏ TƏMİZLİK

Müqəddəs islam dininin diqqət yetirdiyi məsələlərdən biri də təmizliyə riayət etməkdir. Paltarın, bədənin təmizliyi, artıq tüklərin bədənə təmizlənməsi, vaxtı-vaxtında dişlərin yuyulması, ətraf mühitin təmizliyi, baş və üz tüklərinin qısaldılması və s... islamın diqqət mərkəzində olan məsələlərdəndir. Hər bir müsəlman bə'zi dini vəzifələrini təmizliyə riayət etməklə, həm də başqalarının onun natəmizliyindən narahat olmalarına yol verməməlidir. İslam dinində təmizliyə verilən diqqət Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş hədisdə də öz əksini tapmışdır: «Həqiqətən, Allah-taala pakdır və pakları sevir.»¹⁵⁴

«Təmizlik imanın bir hissəsidir».¹⁵⁵

«Qiyamət günü insandan soruşulacaq ilk şey onun təmizliyidir [təmizliyə riayət etməsidir]».¹⁵⁶

«Bacardığınız qədər təmiz və səliqəli olun. Çünki Allah-taala islam dinini paklıq və təmizlik üzərində qurmuşdur və pak insanlardan savayı Cənnətə kimsə daxil olmayacaqdır».¹⁵⁷

«İslam pakdır. Elə isə siz də təmiz və səliqəli olun. Çünki pak insanlardan başqa Cənnətə kimsə daxil olmayacaqdır».

«Həqiqətən Allah pak ibadət edənləri sevəndir».¹⁵⁸

«Peyğəmbərlərin gözəl xüsusiyyətlərindən biri də onların pak və səliqəli olmalarıdır».¹⁵⁹

Hər bir müsəlmanın üzərinə düşən bə'zi vəzifələr [fiqh kitablarında ətraflı izah olunmuşdur] onun dəstəmaz, qüsl, təyəmmüm kimi paklığından asılıdır. İbadətlərinin doğru və düzgün olması üçün hər bir müsəlmanın bunlara riayət etməsi lazım və zəruridir. Lakin üzərinə düşən vəzifələrin başqa bir qismi sünne halını daşıyır və biz bu və növbəti dərslərimizdə bu haqda ətraflı söhbət açacağıq.

Hər bir məsələyə aid Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlardan (ə) hədis və rəvayətlər nəql olunmuş və bu ilahi hökmün həqiqi fəlsəfi mahiyyəti açıqlanmışdır.

1. Bədənin təmizliyi:

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allahın sizləri pak etməsi üçün bədənlərinizi təmiz saxlayın! Səhəri paklıqla açan elə bir kəs yoxdur ki, mələklərdən biri onu müşayiət etməsin. Hər an mələk ona dua edərək deyər: İlahi! Bu bəndənin günahlarını əfv et, çünki o, səhəri paklıqla açmışdır».¹⁶⁰

Əli (ə) buyurur: «Başqalarının narahatçılığına səbəb olan xoşagəlməz iyləri yuyunaraq özünüzdən dəf edin. Çünki Allah-taala, təmizliyə riayət etmədiyi üçün başqalarının narahatçılığına səbəb olan şəxslərə nifrət edər».¹⁶¹

Peyğəmbər (s) buyurur: «İnsanların ən pisi natəmiz olanıdır».¹⁶²

«Çirkin və natəmiz şəxslər həlak olurlar».¹⁶³

2. Hamamın göstərişləri:

Əli (ə) buyurur: «Cəhənnəm odunu insana xatırlatdığı və çirki bədənə apardığı üçün hamam ən yaxşı məkandır».¹⁶⁴

Bu haqda nəql olunmuş rəvayətlərin məzmunu ilə tanış olduqdan sonra belə bir qənaətə gəlmək olur ki, cismi sağlamlığın qeydinə qalan hər bir şəxs iki gündən bir və ya heç olmasa həftənin son günlərində bir dəfə də olsun hamama getməlidir.

İmam Sadiq (ə) buyurur: «İlahi! Aludəçilik və natəmizliyi məndən uzaq, bədən və qəlbimi pak et».

Isti suyu bədəninizə tökdüyünüz zaman deyın: «Cəhənnəm odundan Allaha pənah aparır və Ondən əbədi Cənnət diləyirəm».

Qüsl alıb qurtardıqdan sonra paltarınızı geyindiyiniz zaman deyın: «İlahi! Təqva libasını mənə nəşib et və haqq yolundan uzaq düşüb həlak olmaqdan Özün qoru!».

Hamama tamamilə lüt daxil olmamalı, övrəti örtərək fitə və ya paltardan istifadə olunmalıdır.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Fitə bağlamadan hamama daxil olmayın».

¹⁵⁴ Sünəni Termezi, 10-cu cild.

¹⁵⁵ Kənzül-ümmal, 25997-ci xəbər.

¹⁵⁶ Yəne orada, 31010-cu xəbər.

¹⁵⁷ Yəne orada, 34002-ci xəbər.

¹⁵⁸ Yəne orada, 24007-ci xəbər.

¹⁵⁹ Yəne orada, 2400-cü xəbər.

¹⁶⁰ Kənzül-ümmal, 24003-cü xəbər.

¹⁶¹ Biharül-ənvar, 10-cu cild, bab-7.

¹⁶² Üsuli-kafi, 6-cı cild.

¹⁶³ Kənzül-ümmal, 7422-ci xəbər.

¹⁶⁴ Məkarimul-əxlaq. Təbərsi.

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Kişilər öz uşaqlarını hamama aparmamalıdır. Məbada onlar öz valideynlərinin övrətinə nəzər salsınlar».

«Hamama fitə ilə daxil olan şəxsləri Allah-taala öz örtüyü ilə tutar».

Fitədən istifadə etmək təkəcə hamama xas deyil. Belə ki, hər bir şəxs başqalarının onu görə biləcəyini ehtimal verdikdə çay, göl, dəniz və s. yerlərdə çimdiyi zaman hökmən övrətini başqalarından qorumağa çalışmalıdır».

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allah-taala mənim ümmətimin çaylarda fitəsiz qüsl almasını sevmir».

Hamam, çimərlik kimi yerlərdə kimsə başqasının övrətinə nəzər salmamalıdır.

İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur: «Hamamda qüsl alan müsəlman qardaşının övrətinə baxmayan şəxsləri qiyamət günü Cəhənnəm odunun şiddətli əzabından hifz edər».¹⁶⁵

İnsan tamamilə lüt olduqda, hamamda Qur'an oxumamalıdır. Məhəmməd ibn Müslim bu haqda - imam Məhəmməd Baqir (ə)-dan həqiqətən Əli (ə) hamamda Qur'an oxumağı yasaq etməsi haqda soruşduqda buyurur: «Xeyr! İnsan yalnız tamamilə lüt olduqda Qur'an oxumamalıdır. Geyinmiş olduğu halda isə bunun heç bir nöqsanı yoxdur».¹⁶⁶

Həmçinin bədəndə olan artıq tüklərin təmizlənməsi və ya azaldılması, bədən təmizliyinin ən ümdə hissəsini təşkil edir.

Bu isə hər on beş gündən bir və ya heç olmasa üç həftədən bir yerinə yetirilməlidir.

3. Paltarın səliqə və təmizliyi:

İslam dini paltarın rəng və malına diqqət yetirməzdən əvvəl onun təmiz və səliqə-səhmanına əhəmiyyət verir. Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: Peyğəmbər (s) natəmiz paltar geymiş şəxslə qarşılaşıb təəccüblə buyurur: «Məgər o, paltarını yumağa su tapmırmı?».¹⁶⁷

«Geyinməyə paltar seçdiyiniz zaman onu təmiz saxlamağa çalışın».¹⁶⁸

Başqa bir rəvayətdə Aişəyə xitab edərək buyurur: «Ey Aişə! Qalx və bu iki paltarı yu! Məgər bilmirsənmi ki, paltarlar da Allaha təsbih edir?! Çirkli olduqda isə onların təsbih etmələri kəsilir».¹⁶⁹

Əli (ə) buyurur: «Təmiz paltar qəm-qüssəni insandan uzaqlaşdırır».¹⁷⁰

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Təmiz paltar düşməni xar və rüsvay edər».¹⁷¹

Əli (ə) Muzzəmmil surəsinin 4-cü ayəsinin izahında buyurur: «**Yə'ni, paltarlarınızı yerlə sürünməsin deyə, bir qədər qısaldın**».

İmam Cəfər Sadiq (ə) ayənin izahında buyurur: «Yə'ni, paltarınızı bir qədər yuxarı tutun ki, yerlə sürünməsin». Bir sözlə, paltar yerlə sürünüb tez bir zamanda bulaşmasın deyə, bir qədər qısa olması gərəkdir.

Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlar (ə) daha çox ağ rəngli paltarlara üstünlük verərdilər. Onlar əksər hallarda ağ rəngli paltar geyinər və öz tərəfdarlarına da bunu tövsiyə edərdilər. Çünki paltarın natəmizliyi tünd rəngli paltarlarda özünü gec bürüzə verir və belə bir halda paltarları vaxtaşırı yumaq lazım gəlir. Ağ rəngli paltarlarda isə natəmizlik özünü dərhal bürüzə verir və nəticədə paltarın bulaşığı qalmasına yol verilmir. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Ağ paltar geyinin, çünki o daha gözəl və daha pakdır. Öz ölümlərinizi də ağ rəngli parçalarla kəfənləyin.»¹⁷²

«Ən gözəl və səliqəli olan ağ paltarlarınızı geyinin, ölümlərinizi də ağ parçalarla kəfənləyin.»

«Məscid və qəbirlərinizdə Allahla görüşdüyünüz ən gözəl hallar, ağ paltar geyindiğiniz anlardır».¹⁷³

«Allahın sevdiyi ən gözəl paltarlarınız ağ rəngli paltarlarınızdır. Elə isə ağ rəngli paltarlarla namaz qılıb, ölümlərinizi də onunla dəfn edin».¹⁷⁴

Bu məzmununda nəql olunmuş rəvayətlərdə kətan və panbiq parçalardan hazırlanmış paltarlar geyinmək tövsiyə olunmuşdur. Kişilərin ipək parçadan hazırlanmış paltarlar geyinməsinin isə haram olduğu göstərilir. Əli (ə) bu haqda buyurur: «Panbiq paltarlar geyinin, çünki bu, Peyğəmbər (s) və biz Əhli-beytin geyimidir».¹⁷⁵

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Peyğəmbərlər kətan paltarlar geyinmişlər, bu, insanın daha sağlam olub yaxşılaşmasına səbəb olur».¹⁷⁶

¹⁶⁵ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-3.

¹⁶⁶ Məkarimul-əxlaq. Təbərsi.

¹⁶⁷ Sünəni əbi-Davud, 4-cü cild.

¹⁶⁸ Fürüi-kafi, 6-cı cild.

¹⁶⁹ Kənzül-ümmal, 2609-cu xəbər.

¹⁷⁰ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

¹⁷¹ Məkarimul-əxlaq. Təbərsi.

¹⁷² Kənzül-ümmal, 41101-ci xəbər.

¹⁷³ Mizanul-hikmə, 3548-ci bab.

¹⁷⁴ Kənzül-ümmal, 41117-ci xəbər.

¹⁷⁵ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

¹⁷⁶ Yene orada.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Ümmətimin kişilərinə ipək paltarlar geyinib qızıl, zinət əşyalarından istifadə etmək haram, qadınlara isə halal olundu».¹⁷⁷

Həmçinin nəql olunmuş rəvayətlərdə fəxr və təkəbbürlük məqsədilə bahalı və diqqəti cəlb edən paltarlar geyinmək qətiyyətlə yasaq olunur.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allah, yaraşılıq paltarlar geyinib camaatın diqqətini özünə cəlb edən şəxslərə, onu əynindən çıxardanadək nəzər salmaz».¹⁷⁸ «Allah şan-şöhrət məqsədilə paltar geyinən şəxslərdən qiyamət günü üz çevirər».¹⁷⁹

¹⁷⁷ Kənzül-ümmal, 41210-cu xəbər.

¹⁷⁸ Yəne orada, 41203-cü xəbər.

¹⁷⁹ Yəne orada, 41202-ci xəbər.

SƏLİQƏ VƏ TƏMİZLİK**DİŞLƏRİN YUYULMASI**

Peyğəmbər (s) buyurur:

«Cəbrail (ə) dişlərin yuyulmasını mənə o qədər tə'kidlə tövsiyə edərki ki, güman edərdim bu, dinin vacib olan hökmlərindəndir».¹⁸⁰

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Dişləri yumaq peyğəmbərlərin gözəl adət-ən'ənələrindəndir».¹⁸¹

Peyğəmbər (s) buyurur: «Əgər mənim ümmətimə çətin olmasaydı, namaz üçün dəstəmaz aldıqları zaman dişlərini yumağı onlara vacib edərdim».¹⁸²

Başqa bir hədisdə buyurur: «Diş yuyulduqdan sonra qılınan namaz, dişlər yuyulmadıqdan sonra qılınan yetmiş beş namazdan daha fəzilətlidir».¹⁸³

Peyğəmbər (s) Əli (ə)-a etdiyi tövsiyələrinin birində buyurur: «Namazdan əvvəl hər dəfə dəstəmaz aldığıın zaman dişlərini yu».¹⁸⁴

Başqa bir yerdə buyurur:

«Dişləri yumaq dəstəmazın bir hissəsi, dəstəmaz isə imanın bir hissəsi deməkdir».¹⁸⁵

«Ağızlarınızla Qur'an qıraət etdiyiniz üçün vaxtaşırı dişlərinizi yuyun».¹⁸⁶

«Ağızlarınızı təmiz saxlayın, çünki onunla Qur'an qıraət edirsiniz».¹⁸⁷

Səhəbələrə xitab edərək buyurur: «Qur'anın yolunu təmiz saxlayın». Səhəbələrdən biri Qur'anın yolu hansıdır?-soruşduqda buyurur: «Ağızlarınız». Daha sonra nə ilə təmizlənməsini soruşduqda buyurur: «Diş fırçaları ilə».¹⁸⁸

Başqa bir hədisdə buyurur: «Ağızlarınız Allah yollarından biridir. Allahın ən sevdiyi, gözəl olan yollardır (ağızlardır). Elə isə bacardığınız qədər ağız və dişlərinizi təmiz saxlayın».¹⁸⁹

Peyğəmbər (s) səhəbələrdən birinə müraciət edərək buyurur: «Nə üçün mənim yanıma gəldiyiniz zaman dişlərinizi qara görürəm?! Onları yumaqla təmizliyinizə diqqət yetirin».¹⁹⁰

DİŞ FIRÇASININ MÜSBƏT XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Peyğəmbər (s) Əli (ə)-a xitab edərək buyurur: «Ey Əli! Dişləri yumağın insana on iki xeyri var: Həm sünnəmə riayət olunur, həm də ağız təmiz saxlanmaqla gözün görmə qabiliyyəti güclənir. Həmçinin Allahı razı salır, dişləri ağardır, ağızın natəmizliyini aradan aparır, damağı bərkidir, iştahı artırır, xeyirxahlığı çoxaldır və nəhayət, mələklərin sevincinə səbəb olur».¹⁹¹

Əli (ə) buyurur: «Dişləri yumaq Peyğəmbərin (s) sünnələrindən biridir. Bu gözəl sünnəyə əməl etməklə həm Allahın razılığına nail olmaq olur, həm də ağızın təmizliyinə».¹⁹²

Başqa bir yerdə buyurur: «Dişləri yumaq gözün görmə qabiliyyətini artırır».¹⁹³

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Dişlərinizi yuyun, çünki bu sinədəki vəsvəsinin aradan getməsinə səbəb olur».¹⁹⁴

İmam Rza (ə) buyurur: «Dişləri yumaq görmə qabiliyyətinin güclənməsinə, saç və tüklərin çıxmasına və gözün sulanmasının qarşısını almağa səbəb olur».¹⁹⁵

Diş yumağın başqa bir müsbət xüsusiyyəti haqda Peyğəmbər (s) buyurur: «Dişləri yumaq fəşahətliyi daha da artırır».¹⁹⁶

¹⁸⁰ Biharül-ənvər, 76-cı cild, bab-17.

¹⁸¹ Yene orada, bab-18.

¹⁸² Sünəni ibni Macə, 287-ci xəbər.

¹⁸³ Biharül-ənvər, 76-cı cild, bab-18.

¹⁸⁴ Biharül-ənvər, 76-cı cild, bab-18.

¹⁸⁵ Kənzül-ümmal, 2699-cu xəbər.

¹⁸⁶ Sünəni ibn Macə, 291-ci xəbər.

¹⁸⁷ Kənzül-ümmal, 2804-cü xəbər.

¹⁸⁸ Biharül-ənvər, 76-cı cild, bab-18.

¹⁸⁹ Biharül-ənvər, 79-cu cild, bab-18.

¹⁹⁰ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

¹⁹¹ Biharül-ənvər, 76-cı cild, bab-18.

¹⁹² Yene orada.

¹⁹³ Yene orada.

¹⁹⁴ Yene orada.

¹⁹⁵ Yene orada.

¹⁹⁶ Yene orada.

DİŞLƏR NECƏ YUYULMALIDIR?

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Dişlərinizi uzununa deyil, eninə fırçalayın».¹⁹⁷

Rəvayətlərdən birində deyilir: «Peyğəmbər (s) dişlərini hər gecə-gündüz üç dəfə uzununa deyil, eninə fırçalayardı. O, dişlərini adətən yatmadan əvvəl, sonra və namaz qılmazdan əvvəl təmizləyərdi».

Peyğəmbər (s) buyurur: «Oruc tutan zaman dodaqları quruyan şəxslər səhər (azandan əvvəl) və axşam çağı dişlərini yusun.»¹⁹⁸

«Səhər çağı və dəstəmaz almazdan əvvəl dişləri yumaq ən gözəl adət-ən'ənələrdəndir».¹⁹⁹

Başqa bir hədisdə buyurur: «Fürsət olmadıqda belə, heç olmasa üç gündən bir dişlərinizi yumağa çalışın».²⁰⁰

TÜKLƏRİN QISALDILIB SƏLİQƏYƏ SALINMASI

Saç və bığın qısaldılması, saqqalın dibindən qırılmaması və başın daranması islamın tövsiyə etdiyi ədəb-ərkan qaydalarındandır.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Bığ və burun tüklərini qısaldıb vaxtaşırı saçlarınızı darayın. Belə etməklə öz gözəlliyinizi qoruyub saxlamış olarsınız».²⁰¹

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Burun tüklərini qısaltmaq üzün görünüşünə xüsusi gözəllik və yaraşlıq verir».²⁰²

«Bığ tüklərinizi uzatmayın, çünki Şeytan oranı özünə sığınacaq edir».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Bığlarını qısaltmayan kəs bizdən deyil».²⁰³

Peyğəmbər (s) buyurur: «Bığlarınızı qısaldın, saqqalınızı uzadın və özünüzü yəhudilərə oxşatmayın».²⁰⁴

Əli ibn Cə'fər deyir: Qardaşımdan (həzrət imam Musa Kazim (ə)) saqqalın qısaldılması haqda soruşduqda buyurdu: «Yanaqlardan saqqalın qısaldılmasının heç bir nöqsanı yoxdur. Lakin qarşidan qısaldılmamalıdır».²⁰⁵

Qeyd etmək lazımdır ki, saqqalın qısaldılıb və ya uzadılmasının da müəyyən həddi vardır. İmam Sadiq (ə) bu haqda buyurur: «Saqqalınızı əlinizə alın, ovucunuzdan çıxanını qısaldın».²⁰⁶

Başqa bir hədisdə buyurur: «Saqqalın əlin içindən çıxanını cəhənnəm odunda olar». (Yə'ni, saqqal əlin içindən çıxacaq qədər böyük olmamalıdır».²⁰⁷

Peyğəmbər (s) buyurur: «Gözəl tük Allahın insanlara bəxş etdiyi gözəl örtükdür, elə isə onun qədrini bilin».²⁰⁸

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Baş və üzün tükünü daramaq yoxsulluğu aradan aparır və bir çox xəstəliklərin qarşısını alır».²⁰⁹

Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: «Baş və üzün tükünü daramaq vəba xəstəliyinin qarşısını alır».²¹⁰

İmam Rza (ə) Ə'raf surəsinin 31-ci ayəsi (məscidlərə getdiyiniz zaman zinət əşyalarınızı da özünüzlə götürün) haqda buyurur: «Zinət hesab olunan şeylərdən biri də namaz qılmazdan əvvəl daranmaqdır».²¹¹

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Peyğəmbərin (s) saçı qulaqlarının ucundan çox uzanmazdı».²¹²

¹⁹⁷ Biharül-ənvər, 76-cı cild, bab-18.

¹⁹⁸ Yəne orada.

¹⁹⁹ Vəsailü's-şie, 1-ci cild.

²⁰⁰ Üsuli-kafi, 3-cü cild.

²⁰¹ Biharül-ənvər, 76-cı cild, bab-12.

²⁰² Yəne orada.

²⁰³ Biharül-ənvər, 76-cı cild, bab-13.

²⁰⁴ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²⁰⁵ Biharül-ənvər, 76-cı cild, bab-13.

²⁰⁶ Yəne orada.

²⁰⁷ Yəne orada.

²⁰⁸ Yəne orada, bab-14.

²⁰⁹ Yəne orada.

²¹⁰ Yəne orada.

²¹¹ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²¹² Yəne orada.

DIRNAQLARIN TUTULMASI

Peyğəmbər (s) buyurur: «Hər kim cümə günləri dirnaqlarını tutarsa, Allah-taala bütün ağrı və xəstəlikləri onun barmaqlarından uzaq və onları daim sağlam edər».²¹³

Səhabələrdən biri deyir: İmam Cə'fər Sadiq (ə)-dan ruzinin artması üçün mənə dua öyrətməsini xahiş etdim. İmam (ə) cümə günlərində biğ tüklerimi azaldıb, dirnaqlarımı tutmağı mənə tövsiyə etdi.²¹⁴

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Cümə günü dirnaqları tutmaq cüzam və qoturluq kimi qorxulu xəstəliklərin qarşısını alır».²¹⁵

Başqa bir hədisdə buyurur: «Cümə günü biğ tüklerini qısaltıb dirnaqlarını tutan hər bir şəxs «Bismillah və əla sunnəti Muhəmməd və ali Muhəmməd» deyərsə, tutduğu hər bir dirnağın və kəsdiyi hər bir tükün müqabilində həzrət İsmayıl (ə) övladlarından bir qul azad etmiş şəxsin savabını qazanmış olar».²¹⁶

Əlbəttə, nəzərdən qaçırmamalıyıq ki, nəql olunmuş rəvayətlərdə cümə gününə tə'kid olunması həmin günün əhəmiyyətindən və təmizliyə verilən diqqətdən irəli gəlir. Yə'ni, tük və dirnaqlar uzandıqda onların qısaltılmasının cümə gününə tə'xirə salınması heç də zəruri deyil. Bu mətləbə dəlalət edəcək rəvayətlərdən birində deyilir: İmam Musa Kazim (ə)-ın səhabələrindən biri ona müraciət edərək deyir: Bə'ziləri biğ tüklerinin və dirnaqların cümə günlərində qısaltılmasına tə'kid edirlər. İmam Kazim (ə) təəccüblənərək buyurur: «Allah pak və münəzzəhdir! Onları istər cümə, istərsə də qeyri günlərdə qısaltıb təmizliyinizə diqqət yetirin.»²¹⁷ Lakin cümə günləri biğın və dirnaqların qısaltılması, ümumiyyətlə həmin gün təmizliyə riayət etməyin daha çox savabı vardır.

İmam Cə'fər Sadiq (ə)-ın səhabələrindən biri cümə günü biğ tüklerinin və dirnaqların qısaltılması haqda ondan soruşduqda buyurur: «Belə bir gözəl adətə vərdiş edən şəxslər gələn cüməyədək daim təmizlikdə olurlar».²¹⁸

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş rəvayətdə də deyilir: «Cümə və cümə axşamı günlərində biğ tüklerini və dirnaqlarını qısaltan şəxslər diş və göz ağrılarında amanda qalarlar».²¹⁹

İmam Sadiq (ə) dirnaqların necə tutulması haqda buyurur: «Cümə günü dirnaqlarınızı tutduqda sol əlinizin kiçik barmağından başlayıb sağ əlinizin kiçik barmağında qurtarın».²²⁰

²¹³ Yene orada.

²¹⁴ Biharül-ənvār, 76-cı cild, bab-13.

²¹⁵ Yene orada.

²¹⁶ Yene orada.

²¹⁷ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²¹⁸ Yene orada.

²¹⁹ Yene orada.

²²⁰ Yene orada.

SƏLİQƏ VƏ TƏMİZLİK

ƏTİRLƏRDƏN İSTİFADƏ

Nəql olunmuş rəvayətlərdə mö'minlərə paltar və bədənlərinin səliqə və təmizliyinə diqqət yetirmələri ilə yanaşı, gözəl ətiirlərdən istifadə etmələrinə də təkid olunmuşdur. Bu məzmununda nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə mö'minlərin, ətiirlərdən istifadə etməsi məsləhət görülməklə yanaşı, böyük savaba nail olacaqları haqda da danışılmışdır. Peyğəmbər (s) buyurur: «Gözəllik qəlbə güc verir».²²¹

«Ətir vurmaq peyğəmbərlərin gözəl adət-ən'ənələrindən olmuşdur».²²²

İmam Rza (ə) buyurur: «Peyğəmbərlərin gözəl xüsusiyyətlərindən biri də gözəl ətiirlərdən istifadə etmək olmuşdur».²²³

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Həqiqətən Allah gözəllik və zinətləndirməyi sevər, qəmginlik və qaraqabaqlığı xoşlamaz. Allah-taala Öz bəndəsinə nə'mət bəxş etdiyi zaman onun əlamətlərini Öz bəndəsində görmək istər. Onun qəmgin və qaraqabaq görməsini isə əsla istəməz. İmam Sadiq (ə)-dan bunun necə olduğunu soruşduqda buyurur: «Paltarını təmizləyib, gözəl ətiirlər vurmuş olsun və evinin divarlarını ağardıb tozunu alaraq səliqə-səhməna diqqət yetirsin. Həqiqətən gün batmazdan əvvəl həyəti işıqlandırmaq həm yoxsulluğa son qoyur, həm də ruzinin artmasına səbəb olur».²²⁴

Peyğəmbər (s) buyurur: «Dünyanızda məni sevindirən iki şey var: Ailə qurub gözəl ətiirlərdən istifadə etməyiniz, gözlərimə nur verən isə namazdır».²²⁵

Peyğəmbər (s) buyurur: «Dörd şey peyğəmbərlərin gözəl adət-ən'ənələrindən olmuşdur: Gözəl ətiirlərdən istifadə etmək, ailə qurmaq, dişləri yumaq və vaxtaşırı hənadan istifadə etmək».²²⁶

Başqa bir hədisdə buyurur: «Mələklər gözəl ətiirləri iylədikləri üçün mö'minlər bu gözəl sünnəni tərk etməməlidirlər. Elə isə cümə günlərində ətir vurmağı unutmayın».²²⁷

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur:

«Gözəl ətiirlərə nə qədər pul xərcələsəniz, israfa yol vermiş olursunuz».²²⁸

İmam Musa Kazim (ə) buyurur: «İnsan ətir vurmağı tərk etməməlidir. Əgər gündəlik ətirdən istifadə etməyə imkanı olmazsa, iki gündən bir, buna da qadir olmadıqda, heç olmasa həftədə bir dəfə ətirdən istifadə etməlidir».²²⁹

İmam Cə'fər Sadiq (ə) başqa bir hədisdə buyurur: «Peyğəmbər (s) ətirə çörəkdən daha çox pul xərclərdi».²³⁰

Əli (ə) buyurur: «Bu bir həqiqətdir ki, Peyğəmbərə (s) ətir və ya şirniyyat şeyləri gətirdikdə heç vaxt onu geri qaytarmazdı».²³¹

Ənəs ibn Malik deyir: «Peyğəmbər (s) sovqat olaraq gətirilən ətiirləri geri qaytarmazdı.»²³²

Səhabələrdən biri deyir: «İmam Sadiq (ə)-dan sovqat olaraq verilən ətrin geri qaytarılmaması haqda soruşduqda buyurur: «Belə bir böyük hədiyyəni geri qaytarmaq yaxşı iş deyil».²³³

EV VƏ ƏTRAF MÜHİTİN TƏMİZLİYİ

İslam dini paltar və bədənin təmizliyinə diqqət yetirdiyi kimi, ev, ətraf mühit və məişət əşyalarının da təmizliyinə böyük əhəmiyyət verir. İstər Peyğəmbər (s), istərsə də onun sadıq davamçıları olan mə'sum imamlar (ə) bədən və məişət təmizliyinə xüsusi diqqət yetirmiş və müsəlmanlara bu məsələyə ciddi yanaşmalarına təkid etmişlər. Belə ki, istər əxlaq və davranış, istərsə də ictimai və məişət nöqtəyi-nəzərindən hər bir müsəlmanın həyat tərzi başqalarına örnək və nümunə olmalıdır. Bütün bunlarla yanaşı, təmizliyə riayət olunması haqda nəql olunmuş hədis və rəvayətlərdə natəmizliyə yol

²²¹ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

²²² Yəne orada.

²²³ Yəne orada.

²²⁴ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²²⁵ Biharül-ənvər, 76-cı cild, bab-19.

²²⁶ Yəne orada.

²²⁷ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

²²⁸ Yəne orada.

²²⁹ Yəne orada.

²³⁰ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²³¹ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

²³² Sünnəni ibn Macə, 8-ci cild.

²³³ Vəsailüş-şie, 1-ci cild.

verilməməsinə və bunun nəticəsində bir çox xəstəliklərin qarşısının alınmasına xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bunun üçün də nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə hər hansı bir əməlin bir çox qorxulu xəstəliklərin qarşısının alınmasına işarə olunmuşdur. Bəlkə də rəvayətlərin bir çoxunda Şeytan deyildikdə, müxtəlif virus və mikroblar nəzərdə tutulur. Peyğəmbərin (s) buyurduğu «biğlərinizi çox uzatmayın ki, Şeytan orada özünə yer etməsin» - hədisini buna misal göstərmək olar. Bunun üçün də əgər hər bir müsəlman öz məişət və ictimai həyatında Peyğəmbərin (s) və mə'sum imamların (ə) tövsiyələrinə əməl etsə, ətraf mühitin və özlərinin sağlamlıqlarını tə'min edəcək və çox nadir hallarda xoşagəlməz hadisə və xəstəliklərlə qarşılaşmış olacaqlar.

Bu dərsimizdə ilk növbədə mə'sum imamların (ə) ev və şəxsi əşyaların təmizliyinə riayət olunması haqda etdikləri tövsiyələrdən söhbət açacaq, daha sonra ətraf mühitin və ümumi yerlərin təmizliyinə riayət olunması barədə nəql olunmuş hədis və rəvayətlərin bir neçəsini gətirəcəyik. Lakin hər şeydən öncə nəzərdən qaçırmmamalıyıq ki, hər bir müsəlman fərdi təmizliyə riayət etməklə yanaşı, ətraf mühitin və başqalarının narahatçılığına səbəb olacaq natəmizliyə və hüquqlarının tapdalanmasına da yol verməməlidir. İmam Məhəmməd Baqir (ə) buyurur: «Evi vaxtaşırı təmizləyib süpürmək yoxsulluğu aradan aparır».²³⁴

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Qabların və evin təmizlənməsi ruzinin çoxalmasına səbəb olur».²³⁵

Peyğəmbər (s) buyurur: «Şeytan özünə sığınacaq tapmasın deyə, yeməkdən əvvəl əllərinizi sildiğiniz bulaşmış dəsmalları və evi süpürdükdən sonra toz və zibili qapının arxasında saxlamayın».²³⁶

Başqa bir hədisdə buyurur: «Şeytan özünə yer etdiyi üçün, istər axşam, istərsə də gündüz atılsın zibilli evlərinizdə saxlamayın».²³⁷

Əli (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: «Yağlı əl dəstməllərinizi evlərinizdə saxlamayın, çünki Şeytan orada özünə sığınacaq tapır».²³⁸

Həmçinin Peyğəmbər (s) buyurur: «Şeytanlar evlərinizdə hörümçək torlarında sakin olurlar».²³⁹

Əli (ə) buyurur: «Evlərinizi hörümçək torlarından təmizləyin, onların qalması fəqr və yoxsulluğa səbəb olur».²⁴⁰

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Peyğəmbər (s) çıraq olmadan qaranlıq evlərə girməyi qadağan edərdi».²⁴¹

Başqa bir rəvayətdə deyilir: «Gün batmazdan əvvəl ev və həyəti işıqlandırmaq ruzini artırır və yoxsulluğa son qoyur».²⁴²

ƏTRAF MÜHİTİN TƏMİZLİYİ

Nəql olunmuş rəvayətlərdə yol (küçə, dalan), su kanallarına, meyvəli və kölgəsindən istifadə olunan ağacların dibinə, mənzil, məscid kənarına, ümumiyyətlə camaatın istifadə etdiyi və narahatçılıqlarına səbəb olacaq ümumi yerlərə sidik və nəcasət ifraz olunması qətiyyətlə yasaq olunmuşdur. Deməli, mö'minlər ətraf mühitin və yaşayışlarının dözülməz hala düşməsinə səbəb olacaq bu kimi xoşagəlməz işlərə yol verməməlidirlər.

İmam Cə'fər Sadiq (ə) atasından nəql edərək deyir: «Peyğəmbər (s) camaata içmək üçün istifadə etdikləri quyu və çaylara, həmçinin meyvə ağaclarının dibinə nəcasət ifraz etməyi yasaq edərdi».²⁴³

Başqa bir hədisdə buyurur: «Peyğəmbər (s) buyurardı: Kölgəliklərə nəcasət ifraz edənlər, ümumi su quyularından istifadə etməyi qadağan edənlər, ümumi yolları bağlayanlar Allahın lə'nətinə gələrlər».²⁴⁴

İmam Sadiq (ə) atasından nəql edərək buyurur: «Peyğəmbər (s) səhabələrə müraciət edərək buyurdu: Ey müsəlman ümməti! Allah-taala iyirmi dörd şeyi sizlərə yasaq edir. Onlardan biri də çaylara sidik və meyvə ağaclarının dibinə nəcasət ifraz etməkdir.»²⁴⁵

Bir şəxs imam Zeynəlabidin (ə)-dan soruşur: «Qərib bir insan harada dəşətəməz alıb nəcasətini ifraz etməlidir?» İmam Zeynəlabidin (ə) sualın cavabında buyurur: Çaya, axar sulara və meyvəli ağacların dibinə və ümumiyyətlə camaatın narazılığına səbəb olacaq yerlərə sidik və nəcasət ifraz etməməlidir».²⁴⁶

²³⁴ Vəsailü's-şie, 3-cü cild.

²³⁵ Yene orada.

²³⁶ Biharül-əнвар, 76-cı cild, bab-36.

²³⁷ Vəsailü's-şie, 3-cü cild.

²³⁸ Biharül-əнвар, 76-cı cild, bab-36.

²³⁹ Vəsailü's-şie, 3-cü cild.

²⁴⁰ Yene orada.

²⁴¹ Yene orada.

²⁴² Yene orada.

²⁴³ Vəsailü's-şie, 1-ci cild.

²⁴⁴ Yene orada.

²⁴⁵ Yene orada.

²⁴⁶ Yene orada.

AYAQ YOLUNUN QAYDALARI

Məsum övliyaların paltar, mənzil və ətraf mühitin təmizliyi haqda etdikləri tövsiyələrlə tanış olduqdan sonra, ayaq yolunun qayda-qanunları və oranın təmizliyi barədə olunan dəyərli tövsiyələrə işarə etməyi məqsədə uyğun hesab edirik.

KƏNAR YERDƏ OLMALIDIR

Yaşayış yerlərində tikilən ayaq yolu mümkün qədər gizli və nəzərə çarpmayan yerlərdə olmalıdır. Səhra və açıq havada isə ayaq yoluna getmək istərkən, dərə, təpələrin arxasında və ya aralıqlardan istifadə etmək lazımdır. İmam Cəfər Sadiq (ə) buyurur: «Ayaq yoluna getmək istərkən hamının nəzərindən uzaq və gizli yerləri seçin».²⁴⁷

Başqa bir hədisdə buyurur: Həzrət Loğman, oğluna etdiyi tövsiyələrin birində deyir: «Cəm halında bir yerə getdikdə onlarla çox məşvərət et, ayaq yoluna getmək istədikdə isə onlardan səni görməyəcəkləri məsafəyədək uzaq olmağa çalış».²⁴⁸

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Həzrət Loğmana verilən hikmət heç də onun var-dövləti, fiziki sağlamlığı və ya gözəlliyinə görə bəxş olunmamışdır. O, olduqca təqvalı, pərhizkar, sakit və daim ilahi əmrlərə müt'i olan bir şəxs idi. Olduqca həyalı olduğu üçün kimsə onu nə qüsl alarkən, nə də ayaq yoluna gedərkən görə bilərdi. Məhz bu xüsusiyyətlərinə görə ona ilahi hikmət bəxş olundu».²⁴⁹

ÖVRƏT ÖRTÜLÜ OLMALI

Hər bir müsəlman bütün hallarda, xüsusilə də ayaq yoluna gedərkən öz övrətini başqalarından gizli saxlamağa çalışmalıdır. Həmçinin birinin başqa birisinin övrətinə baxması da haram və böyük günah hesab olunur. Peyğəmbər (s) özünün «Mənahi» adlı hədisində buyurur: «Çarəsizlikdən açıq havada qüsl aldıqda övrətinizi başqalarından gizli saxlayın. Hamamda qüsl aldıqda belə hökmən övrətinizi fitə ilə örtün. İstər kişilər, istərsə də qadınlar bir-birinin övrətlərinə baxmamalıdırlar. Ağah olun ki, belə şəxslərə yetmiş min mələk nifrən edib lə'nət oxuyar. Allah-taala bilərəkdən müsəlman qardaşının və yad qadının övrətinə nəzər salan şəxsləri, tövbə etmədikdə münafıqlar arasına qoyaraq dünyalarını dəyişmədən böyük rüsvayçılıqla üzleşdirər».²⁵⁰

İmam Cəfər Sadiq (ə) Nur surəsinin 30-cu ayəsinin təfsirində buyurur: «Qur'ani-kərimin bütün ayələrində övrətin qorunması barədə söhbət açıldıqda, bu ayə istisna olmaqla, zinadan qorunmaq nəzərdə tutulur. Burada isə başqalarının övrətinə nəzər salmaq nəzərdə tutulur». Ayədə buyurulur:

«[Ya Məhəmməd!] Mö'min kişilərə de ki, gözlərini haram edilmiş şeylərdən çevirsinlər, ayıb yerlərini qorusunlar [və ya örtülü saxlasınlar]. Bu, onlar üçün [ədəb-ərkan, təmizlik baxımdan] daha yaxşıdır».

NECƏ OTURMALI?

Ayaq yolunda oturarkən nə arxa, nə də qabaq tərəf qibləyə olmamalıdır. Fiqhi bəhslərdə bu mətləbə toxunularaq deyilir: Ayaq yolunda ikən üzü və arxası qibləyə tərəf olan şəxslər günaha yol vermiş olurlar. Peyğəmbər (s) «Mənahi» hədisində bu mətləbə işarə edərək buyurur: «Ayaq yolunda olduğunuz zaman üzü və arxası qibləyə olmayın».²⁵¹

Başqa bir hədisdə buyurur: «Ayaq yolunda olduğunuz zaman üzü və ya arxası qibləyə tərəf deyil, şərq və ya qərb tərəfə oturun».²⁵²

Açıq havada ayaq yoluna getdikdə küləyin əks istiqamətində oturmamağı nəzərə almaq lazımdır. İmam Rza (ə)-dan ayaq yolunda necə oturmaq haqda soruşduqda buyurdu: «Üzü və ya arxası küləyin əks istiqamətinə oturulmamalıdır».²⁵³

²⁴⁷ Vəsailü's-şie, 1-ci cild.

²⁴⁸ Yene orada.

²⁴⁹ Yene orada.

²⁵⁰ Yene orada.

²⁵¹ Vəsailü's-şie, 1-ci cild.

²⁵² Yene orada.

²⁵³ Biharül-ənvar, 80-cı cild, bab-26.

AYAQ YOLUNDA DANIŞMAQ OLMAZ

Ayaq yolunda oturarkən heç kəslə danışılmamalı və Qur'an oxunulmamalıdır. Lakin azan vaxtı Allahı zikr edib zümzümə etməyin heç bir nöqsanı yoxdur. İmam Rza (ə) buyurur: «Peyğəmbər (s) ayaq yolunda ikən kimsəyə cavab verməyi və söhbət etməyi qadağan edərdi».²⁵⁴

Əli (ə) buyurur: «Yeddi halda Qur'an oxunmamalıdır: Rükü və səcdəyə gedərkən, hamam və ayaq yolunda olarkən, qadınlar heyz və nifas, kişi və qadınlar isə cünub halında olduqları zaman.»²⁵⁵

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Ayaq yolunda olduğunuz zaman azan səsini eşitdikdə müəzzinin dediklərini təkrar edib Allahı yad edin. Çünki yaxşı olar ki, Allah bütün hallarda yad edilsin».²⁵⁶

DİGƏR QAYDALAR

«Ayaq yoluna sol ayaqla daxil olub, oradan sağ ayaqla xaric olunmalıdır və ayaq üstə idrar olunmamalıdır».

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Üzürsüz olaraq ayaq üstə idrar etmək və nəcəsəti sağ əllə təmizləməklə insan özü-özünə zülm etmiş olur».²⁵⁷

Qayıqlara, axarı olmayan sulara, habelə havaya səpərək idrar olunmamalıdır.

²⁵⁴ Vəsailü's-şie, 1-ci cild.

²⁵⁵ Biharül-ənvar, 80-cı cild, bab-26.

²⁵⁶ Yene orada.

²⁵⁷ Yene orada.

ON DOQQUZUNCU DƏRS

YEMƏK VƏ İÇMƏYİN QAYDALARI

Yemək və içmək insan həyatının ən başlıca hissəsini təşkil edir. Həyatın bütün sahələrində olduğu kimi, islam fiqh və əxlaqı bu məsələyə xüsusi diqqət yetirmiş və öz davamçılarına dəyərli tövsiyə və göstərişlər vermişdir. Bir qədər əvvəl qeyd etdik ki, bu göstərişlərə əməl və riayət etmək həm insanın öz cismi sağlamlığına, həm də yaşadığı cəmiyyətdə başqalarının hüququna hörmət sayıldığı üçün, onun mövqə və şəxsiyyətinin daha da yüksək qiymətləndirilməsinə səbəb olur. Bu və növbəti dərslərdə islamın yemək və içməyə dair tövsiyə və göstərişləri haqda söhbət açacaq və bəzi məsələlərin izahını verməyə çalışacağıq.

YEMƏYİN PAK VƏ HALALLIĞI

Hər bir müsəlman istifadə etdiyi qida məhsullarında hər şeydən əvvəl onun pak olmasına diqqət yetirməlidir. Belə ki, şəriət nöqtəyi-nəzərindən nəcasətdən qida kimi istifadə etmək qətiyyətlə haram hesab olunur. Bunun üçün də hər bir müsəlman istifadə etdiyi qida məhsullarının halal və ya haram şeylərdən hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirməlidir. Məsələn, yediyi ət, əti halal olan heyvanların ətindən olmalı və şər'i qanunlara uyğun kəsilməlidir.

Yeməyin və ya qida məhsullarının hazırlanmasında da təmizlik ən başlıca şərtlərdən biri hesab olunur.

Məsum imamlar (ə) və islam alimləri bu fikirdə olmuşlar ki, yeməyin hazırlanmasında təmizliyə riayət etməmək və onun haram şeylərdən hazırlanması insanın mə'nəviyyətinə, ruh və qəlbinin saflığına mənfi tə'sir göstərərək, onun ibadətdən uzaq düşməsinə səbəb olur. Bunu üçün də müxtəlif şəxslərdən və həmçinin təmizliyə riayət etməyən naşi şəxslərdən yemək məhsullarının alınmaması tövsiyə olunur. Lakin bunu yalnız əxlaqi bir tövsiyə hesab etmək olar və aldığımız yemək məhsullarının natəmizliyinə yəqinlik hasil etməyənədək onu haram və natəmizlikdə ittiham edə bilmərik.

Bütün bunlarla yanaşı, yemək məhsullarının halal yolla əldə olunmasına xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Hər bir müsəlman özünün və ailəsinin yemək məhsullarını halal yolla tə'min etməklə yanaşı, illik gəlirinin xüms və zəkatını ödəməli və həmçinin başqalarının hazırladıkları yemək şeylərinin halal olub-olmamasına da diqqət yetirməlidir. Fiqh kitablarında bu məsələyə dair «Məkasibul-muhərrimə-haram qazanclar» adlı xüsusi fəsl ayrılışdır. Bu haqda ətraflı mə'lumat əldə etmək istəyənlər bu kitablara müraciət edə bilərlər.

ƏLLƏRİN YUYULMASI

Gün ərzində müxtəlif əşyalarla təmasda olduğumuz üçün əllər istər-istəməz çirklənməli olur. Bunun üçün də bir çox xəstəliklərin qarşısını almaq məqsədilə yemək yeməzdən əvvəl əllərin təmizliyinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Peyğəmbər (s) buyurur: «Yemək yeməzdən əvvəl dəstəmaz almaq yoxsulluğu, yedikdən sonra dəstəmaz almaq isə dəlilik xəstəliyini aradan aparır. Həmçinin gözün görmə qabiliyyətini də gücləndirir».²⁵⁸

Başqa bir hədisdə buyurur: «Xeyirxah işlərinizin artmasını istəyirsinizsə, yemək yeməzdən əvvəl dəstəmaz alın».²⁵⁹

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Yemək yeməzdən əvvəl və sonra əllərini yuyan şəxslər üçün yedikləri yemək daha bərəkətli olar və ömürlərinin sonunadək bol ruzi və əmin-amanlıq içində yaşayarlar».²⁶⁰

Səfvan Cəmmal imam Sadiq (ə)-in səhabələrindən nəql edərək deyir: Bir gün imam Sadiq (ə)-in evində olduğum zaman yemək gətirdilər. Xidmətçi su və ləyən gətirdi və İmam (ə) yeməzdən əvvəl dəstəmaz aldı. Əllərini qurulamağa dəsmal verdikdə onu geri qaytarıb buyurdu: «Əlimi elə həmin şeylərdən yudum». Yə'ni, əllərimi təmasda olduğum şeylərin çirk və natəmizliyindən yuyub təmizlədim. Onlarla yenidən təmasda olacaqdımsa, yumaq nəyə lazım idi?

Səhabələrdən biri deyir: İmam Musa Kazim (ə) yemək yeməzdən əvvəl əllərini yudu, lakin qurulamadı. Yeməkdən sonra yuduqda isə əllərini qurulamaq üçün dəsmal istədi.²⁶¹

²⁵⁸ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²⁵⁹ Mən la yəhzuruhul fəqih.

²⁶⁰ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²⁶¹ Yəne orada.

SÜFRƏ ARXASINDA NECƏ OTURULMALIDIR?

İnsan süfrə arxasında oturarkən, özünü Allah qarşısında son dərəcə təvazökar və ona bəxş etdiyi nə'mətlərin müqabilində qədərbilən olduğunu göstərməlidir. Bunun üçün də yaxşı olar ki, yemək süfrəsi yerdə açılınsın.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Söykənərək yemək yemirəm. Allah bəndəsi olduğum üçün adi bəndə kimi oturur, adi bəndə kimi də yemək yeyirəm».²⁶²

Əli (ə) buyurur: «Yemək süfrəsinin arxasına oturduğunuz zaman Allah bəndələri kimi yerdə oturun, ayaqlarınızı bir-birinin üstünə qoymayın və ya (heyvan kimi) iki əl və ayaqlarınız üstə oturmayın, bilin ki, Allah belə oturanlara nifrət edər».²⁶³

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Həzrət Məhəmməd (s) peyğəmbərliyə tə'yin olunduğu ilk gündən ömrünün sonunadək yemək yediyi zaman heç bir yerə söykənməzdi. O, adi bəndələr kimi oturur, onlar kimi də yemək yeyirdi. Səbəbini soruşduqda buyurardı: Allah qarşısında təvazökar olduğum üçün belə edirəm».²⁶⁴

YEMƏYƏ ALLAHIN ADI İLƏ BAŞLANILMALIDIR

Peyğəmbər (s) Əli (ə)-a etdiyi tövsiyələrin birində buyurur: «Yemək yeməyə başlarkən «Bismillah», qurtardıqda isə Ona şükr edərək «Əlhəmdulillah» deyin. Belə etdikdə xeyirli işlərinizi yazan iki mələk istirahətin nə olduğunu bilməyəcəklər».²⁶⁵

Əli (ə) buyurur: «O kəslərin sağlamlığına zəmanət verirəm ki, yemək yeməyə başlarkən Allahın adını çəkmiş olsunlar».²⁶⁶

İmam Cəfər Sadiq (ə) buyurur: «Süfrədə olan bütün yeməkləri yeməzdən əvvəl «Bismillah» deməyi unudan şəxslərin, yeməyə başlamazdan əvvəl «Bismillah min əvvəlihi ilə axirihi» deməsi məsləhətdir.»²⁶⁷

Əxlaq alimlərinin bir çoxu tövsiyə etmişlər ki, yemək yeməyə başlamazdan əvvəl «Bismillah» deməklə yanaşı, ağıza hər bir tikə qoyulduqda belə, Allahın adı çəkilsin. Belə etdikdə, yeməyin ləzzəti Allahı yad etməyə mane olmur.

NİYYƏT

İnsan yemək yedikdə ən başlıca məqsədi yeməklərin dadından ləzzət aparmaq deyil, Allah qarşısında ibadətlerini layiqincə yerinə yetirmək və əməlisaleh işlərə daha çox can atması olmalıdır. Belə olduqda insanla heyvan arasındakı fərq özünü bir daha büruzə verir. İnsanın yemək yeməsi mə'nəvi dəyər taparaq müstəhəb bir əməl kimi Allahın razılığına səbəb olur.

Əli (ə) öz oğlu imam Həsən (ə)-a tövsiyə edərək buyurur: «Oğlum! Hər hansı bir isti və ya soyuq tikə və ya bir qurtum su içməzdən qabaq de: - İlahi! Yemək və içməklə Səndən xəstəliklərdən şəfa və sağlamlıq, Sənə layiqincə itaət etmək və şükrünü yerinə yetirməyə qüdrət istəyirəm. Yemək və içməkdən aldığım qüdrətdən Sənə ibadət etməyimə qadir et. Və mənə günahdan uzaq olmaq üçün ilham bəxş et! -demədən nə bir tikə çörək ye, nə də bir qurtum su iç».²⁶⁸

YEMƏK YEMƏYƏ NECƏ BAŞLANILMALIDIR?

Süfrə arxasına oturduqdan sonra Allahın adını çəkib yeməyi sağ əllə yeməyə başlamaq lazımdır.

Səhəbələrəndən biri deyir: İmam Sadiq (ə)-dan sol əli ilə yeyən şəxslər barədə soruşduqda buyurdu: «Sol əllə bir şey yeməməli, içməməli və hər hansı bir iş görülməməlidir.»²⁶⁹

Başqa bir rəvayətdə deyilir: «Sağ əlinizlə yeyə bildiyiniz halda, sol əlinizlə yeməyin».²⁷⁰

Əli (ə) buyurur: «Yeməyə başlamazdan əvvəl bir qədər duz yeyin. Əgər camaat duzun nə qədər xeyirli olduğunu bilsəydi, ona zəhər dərmanından daha üstünlük verərdilər».²⁷¹

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Biz yemək yeməzdən əvvəl bir qədər duz yeyər və yeməkdən sonra bir qədər sirkə içərik».²⁷²

²⁶² Sünəni ibn Macə, 3262-ci xəbər.

²⁶³ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

²⁶⁴ Yəne orada.

²⁶⁵ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²⁶⁶ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

²⁶⁷ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²⁶⁸ Yəne orada.

²⁶⁹ Vəsailüş-şie, 16-cı cild.

²⁷⁰ Yəne orada, 12-cı cild.

²⁷¹ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²⁷² Yəne orada.

YEMƏK VƏ İÇMƏYİN QAYDALARI**YEMƏK YEMƏYİN QAYDALARI**

Süfrə arxasında oturduqda başqalarının qarşısından deyil, əl çatan ən yaxın yerlərə qoyulan yeməklərdən istifadə etmək lazımdır. Həzm və çeynəməyin asan olması, həmçinin üzün xoşagəlməz hala düşməməsi üçün ağıza qoyulan tikələr balaca olmalıdır. Tikələr yalnız yaxşıca çeynədikdən sonra udulmalıdır. Yeməyə qabın ortasından deyil, qırağından başlamaq lazımdır və ağızdakı tikəni udmayınca, ağıza növbəti tikə qoyulmamalıdır. Yemək zamanı imkan daxilində başqalarının üzünə nəzər salınmamalı və yemək yedikdə tələsməmək lazımdır. Süfrə arxasında bir qədər çox oturmalı və süfrəyə qoyulan yeməklər dadlı olmadıqda onlara məzəmmətlə yanaşılmamalıdır. İmam Həsən Müctəba (ə) buyurur: «Hər bir müsəlman yemək yeməzdən əvvəl bu on iki şeyi bilməlidir. Onlardan dördü vacib, dördü sünne, dördü isə əxlaq və ədəb-ərkan qaydalarından ibarətdir. Vacib olan dörd şey bunlardır: 1. Tanışlıq. 2. Razılıq (yə'ni, ruziyə qane olmaq). 3. [Yeməyə başlamazdan əvvəl] Allahın adını çəkmək. 4. [Yeyib qurtardıqdan sonra] Allahın şükrünü yerinə yetirmək.

Sünnəyə aid olan bunlardır: 1. Yeməyə başlamazdan əvvəl dəstəmaz almaq. 2. Sol tərəfi üstə oturmaq. 3. Üç barmaqla yemək. 4. Yedikdən sonra barmaqları yalamaq.

Əxlaq və ədəb-ərkan qaydalarına aid olanlar isə bunlardır: 1. Qarşıda olanlardan yemək. 2. Tikələri kiçik götürmək. 3. Həzmi asanlaşdırmaq üçün çoxlu çeynəmək. 4. Süfrə arxasında oturanlara nəzər salmamaq».²⁷³

İmam Cə'fər Sadiq (ə) Peyğəmbərdən (s) nəql edərək buyurur: «Yemək yediğiniz zaman qarşınızda olanlardan yeyin».²⁷⁴

Başqa bir hədisdə buyurur: «Hər bir şeyin müəyyən həddi-hüdudu vardır». Bu zaman ortaya süfrə salındı. Səhabelərdən biri süfrənin həddi-hüdudunun nədən ibarət olduğunu soruşduqda buyurdu: «Süfrənin həddi-hüdudu bundan ibarətdir ki, oraya əl uzatdıqda «bismillah», qurtardıqda isə «əlhəmdulillah» deyilsin və süfrə arxasında oturan hər bir şəxs başqalarının qarşısından deyil, yalnız öz qarşısındakı yeməklərdən istifadə etmiş olsun».²⁷⁵

«Süfrə arxasında oturmaq insanın ömründən hesab olunmadığı üçün orada bacardığınız qədər çox oturun».

«Qarşınıza isti yemək qoyulduqda soyumasını gözləyin. Peyğəmbər (s) üçün isti yemək gətirdikdə buyurardı: «Gözləyin bir qədər soyusun. Allah-taala yeməklərimizin oddan olmasını sevməz. Bərəkət varsa, o da soyuq yeməklərdədir».²⁷⁶

Başqa bir hədisdə atasından nəql edərək buyurur: «Peyğəmbər (s) dadsız yeməkləri yeməyi yasaq edərdi».²⁷⁷

ÇOX YEYİLMƏMƏLİDİR

Yemək və içməkdə riayət olunması zəruri olan məsələlərdən biri də ifrata yol verilməməsidir. Çox yemək bədən sağlamlığına ziyan vurmaqla yanaşı, ibadət və mə'nəvi saflığa lazımi diqqətin yitirilməsinə mənfi tə'sir göstərir.

Nəql olunmuş rəvayətlərdə mö'minlərə çox yeməyin zərərli olduğu haqda xəbərdarlıq etməklə yanaşı, yemək vaxtlarının zamanı və lazımi miqdarı barədə dəyərli tövsiyələr edilmişdir. Peyğəmbər (s) buyurur: «Əkin sahələrinə çox su verməklə məhv olduğu kimi, çox yeyib-İçməklə qəlblərinizi məhv etməyin».²⁷⁸

Başqa bir hədisdə buyurur: «Qarnı dolu olanlar yerin və göyün hikmət və sirlərindən agah olmazlar».²⁷⁹

«Allah-taala yanında bəyənilməyən şeylərdən biri də dolu qarındır».²⁸⁰

²⁷³ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

²⁷⁴ Vəsailüş-şie, 16-cı cild.

²⁷⁵ Yene orada.

²⁷⁶ Yene orada.

²⁷⁷ Vəsailüş-şie, 41-ci cild.

²⁷⁸ Mizanul-hikmə, bab-99.

²⁷⁹ Yene orada.

²⁸⁰ Yene orada.

«Çox yeyib-içməkdən çəkinin, belə etməklə qəbləriniz süstləşəcək, bədən üzvləriniz Allaha itaət etməkdə süstlük edəcək və nəsihətamiz tövsiyələri eşitməkdən nakam qalacaqsınız».²⁸¹

Əli (ə) buyurur: «Çox yemək və çox yatmaq insanı süstləşdirir, zərəri zərər ardınca gətirir».²⁸²

Başqa bir hədisdə buyurur:

«Çox yeyənlərin səhhəti pozular və gündəlik xərcləri də çox olar».²⁸³

«Çox yeməməyi sizlərə tövsiyə edirəm. Bu, sizləri namaz qılmaqdan soyudacaq, qəblərinizi süstləşdirəcək və səhhətinizin pozulmasına səbəb olacaqdır».²⁸⁴

«Zirəklik və cəldliyə çox yeməklə nail olmaq olmur».²⁸⁵

«Toxluq təqvanı məhv edir».²⁸⁶

«Toxluq günahlar üçün necə də gözəl sirdaşdır».²⁸⁷

Peyğəmbər (s) buyurur: «Yeməyi az olanların qəlbi saf, bədəni sağlam, yeməyi çox olanların bədənləri xəstə, qəbləri isə daşdan daha möhkəm olar».²⁸⁸

«Yeməyi az olanların [qiyamət günü] sorğu-sualı da az olar».²⁸⁹

Əli (ə) buyurur: «Yeməyin azlığı nəfsin kəraməti və səhhətin sağlamlığı deməkdir».²⁹⁰

«Allah Öz bəndəsinin islah olunmasını istədikdə ona az yeməyi, az danışmağı və az yatmağı ilham edər».²⁹¹

Başqa bir hədisdə buyurur: «Yeməyin azlığı iffət, çoxluğu isə israf deməkdir».²⁹²

Peyğəmbər (s) buyurur: «Yeməyə meyliniz olduğu zaman süfrə arxasına oturun və yeməyə meyliniz olduğu halda yeməkdən əl çəkin».²⁹³

Əli (ə) buyurur: «Yeməyə meyliniz ola-ola yeməkdən əl çəkin. Belə etsəniz, yediyiniz yemək sizlər üçün daha ləzzətli olar».²⁹⁴

YEMƏK CƏM HALDA YEYİLMƏLİDİR

Yaxşı olar ki, yemək cəm halda yeyilsin. Lakin ailə birlikdə olduqda başqalarını yemək süfrəsinə dəvət etməyin heç bir lüzumu yoxdur.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allah-taalanın, yediklərinizi daha da bərəkətli etməsi üçün süfrə arxasına cəm halda əyləşin».²⁹⁵

İmam Cəfər Sadiq (ə) buyurur: «Yeyilən şeylər bu dörd xüsusiyyətə malik olarsa, onu tamam-kamal hesab etmək olar:

1. Halal şeylərdən hazırlanmış olsun;
2. Cəm halda yeyilmiş olsun;
3. Yeməyə başladığında Allahın adı çəkilmiş olsun;
4. Yedikdən sonra Allaha şükr edilmiş olsun».²⁹⁶

CƏM HALDA YEMƏK YEMƏYİN QAYDALARI

Yaş və şəxsiyyət baxımından kiçik olanlar böyüklərdən əvvəl yeməyə başlamamalı, yaşca böyük olanlar da eyni zamanda onları gözləməyə vadar etməməlidirlər. Xüsusilə ağızda yemək olarkən yaxşı olar ki, az danışılınsın. Süfrə arxasında oturanlar başqalarını da nəzərə almalı, ortalığa qoyulan yeməklərdən istedikləri kimi istifadə etməyə mane olmamalıdırlar.

Süfrəyə yemək qoyulduqdan sonra kiminsə təklif etməsini gözləməməli, ev sahibi də eyni zamanda öz təklifləri ilə qonaqları utandırmamalıdır. Yemək yeyərkən başqalarının üzünə baxmamalı və onları utandıraraq doymazdan əvvəl süfrədən əl çəkmələrinə vadar etməməlidir.

²⁸¹ Yene orada.

²⁸² Yene orada.

²⁸³ Yene orada.

²⁸⁴ Gürerül-hikem.

²⁸⁵ Yene orada.

²⁸⁶ Yene orada.

²⁸⁷ Yene orada.

²⁸⁸ Mizanul-hikme, bab-98.

²⁸⁹ Yene orada.

²⁹⁰ Gürerül-hikem.

²⁹¹ Mizanul-hikme, bab-98.

²⁹² Yene orada.

²⁹³ Mizanul-hikme, bab-105.

²⁹⁴ Yene orada.

²⁹⁵ Sünəni ibn Macə, 3286-cə xəbər.

²⁹⁶ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

Yaşca böyük olanlar, xüsusilə ev sahibi yemək yeyərkən tələsməməlidir. Çünki belə olduqda bə'ziləri doymadan yeməkdən əl çəkməli olurlar.

Süfrə arxasında oturarkən xoşagəlməz səslər çıxarmaqla başqalarının narahatçılığına səbəb olunmamalıdır. Məsələn, tikəni çeynəyərkən ağızı marçıldatmamalı, dişləri bir-birinə toxundurmamalı, süfrə arxasında gəyirməməli və s. bu kimi xoşagəlməz hərəkətlərə yol verilməməlidir.

Qonaqları yeməyə daha da sövq etmək üçün ev sahibi hamıdan tez başlamalı və hamıdan gec qurtarmalıdır. Qonaqlar ev sahibi ilə yaxın dost və tanış olsalar belə, onu yemək tədarükü görməyə vadar etməməlidirlər. Belə ki, ev sahibinin buna imkanı çatmadıqda çıxılmaz vəziyyətə düşərək onların qarşısında xəcalət çəkməsinə səbəb olur.

Yemək süfrəyə qoyulduqdan sonra başqa heç bir şey gözləməməli və süfrəyə qoyulanlarla kifayətlənmək lazımdır.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Çörəyi əziz tutun. Səhabələrdən biri-çörəyi necə əziz tutmalı?- deyə soruşduqda buyurur: «Çörək süfrəyə qoyulduqda artıq başqa şey gözləməyin».²⁹⁷

²⁹⁷ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

İBADƏT

İnsan övladı yarandığı ilk gündən müqəddəs varlıqlara pərəstiş onun həyatında xüsusi yer tutmuşdur. Hətta eramızdan əvvəl yaşamış insan həyatına nəzər saldıqda belə, elə bir qövm və ya millət tapmaq mümkün deyil ki, hansısa müqəddəs hesab etdiyi varlığa pərəstiş etməmiş olsun. Deməli, pərəstiş olunan şey insanın fitri xüsusiyyətlərindəndir və insan belə bir ehtiyacın təmin olunması üçün ibadət etmiş və mə'nəvi çətinliklərinin aradan qaldırılmasında hər şeydən uca hesab etdiyi müqəddəs varlığa arxalanmışdır.

Əlbəttə, bir çox cəmiyyətlərdə bə'zilərinin nadanlılığı və ya inadkarlığı üzündən müqəddəs ilahi din və ayinlər təhrif edilərək öz həqiqi axarından çıxmış, əsrlər boyu tağut və batil varlıqlara pərəstiş etmişlər.

Dini təlimlərdən heç bir mə'lumatı olmayan və ucqar bir məntəqədə yaşayan hər hansı bir şəxsin həyatına nəzər salsaq, bu həqiqətin şahidi olacağıq ki, o, özünün mə'nəvi rahatlıq tapması üçün hər şeydən uca və hər şeyə qadir olan müqəddəs bir varlıq axtarır və özünü onun qarşısında son dərəcə kiçik və aciz hesab edir.

Ümumiyyətlə, Allaha pərəstiş və ibadət, haqq olaraq göndərilmiş bütün ilahi peyğəmbərlərin ən başlıca şüarı olmuşdur.

Bu dərsimizdə ibadətin insan həyatında oynadığı rol, ibadətdən məqsəd və onun əhəmiyyəti haqda söhbət açacağıq:

1. Yaradılış və peyğəmbərlərin göndərilməsində ən başlıca məqsəd ibadətdir.

Allah-taala Zariyat surəsinin 56-cı ayəsində buyurur:

«Mən cinləri və insanları yalnız Mənə ibadət etmək üçün yaratdım».

Mə'lum olduğu kimi, Allahın biz insanların ibadətinə heç bir ehtiyacı yoxdur. Çünki O, hər şeydən ehtiyacsızdır. Zümer surəsinin 7-ci ayəsində bu haqda deyilir:

«...Çünki Allah sizə [sizin ibadətinizə] əsla möhtac deyildir...»

İmam Hüseyin (ə) özünün məşhur Ərəfə duasında buyurur: «İlahi! Sənin zətin o qədər ehtiyacsızdır ki, Səndən Özünə heç bir xeyir dəymir. Elə isə necə ola bilər ki, məndən ehtiyacsız olmayasan?»

Başqa bir ayədə Allah-taala peyğəmbərləri göndərməklə insanların hidayət olunmalarını göstərir:

«Biz hər ümmətə: Allaha ibadət edin, tağutdan çəkinin!-deyə peyğəmbər göndərmişdik...»²⁹⁸

Yuxarıda qeyd olunan iki ayədən belə nəticəyə gəlmək olur ki, ibadət və pərəstiş insanın özünə aiddir və onun kamala çatmasında ən başlıca rol oynayır. Çünki insanın kamala çatması Allaha yaxınlaşmasından asılıdır. Bu da yalnız ibadət və pərhişkarlıqla müəyyən olur. Bəqərə surəsinin 21-ci ayəsində bu mətləbə işarə olunaraq buyrulur:

«Ey insanlar! Sizi və sizdən əvvəlkiləri yaratmış Rəbbinizə ibadət edin ki, bəlkə bununla müttəqi olasınız!...»

İmam Sadiq (ə) ibadətin əsas rüknü olan namazın fəziləti haqda buyurur: «Namaz hər bir pərhişkar insanı Allaha yaxınlaşdıran ən gözəl vasitədir».²⁹⁹

Deməli, insan ibadətlə təqva və pərhişkarlığa və bunun vasitəsilə Allaha yaxınlaşmağa və nəhayət, bu yolla kamala çatmış olur.

İBADƏTİN FƏZİLƏTİ

Əli (ə) buyurur: «Pərəstiş zəfər deməkdir».³⁰⁰

«İman sahiblərinin üstünlüyü onların ibadətlərindədir».³⁰¹

«Allah-taala sevdiyi bəndələrinə gözəl ibadət ilham edir».³⁰²

«İbadətin ardıcılığı səadətə yetişmək əlamətlərindəndir».

«İbadətlə Allaha yaxınlaşmaq kimi, kimsə Ona başqa bir yolla yaxınlaşmamışdır».³⁰³

²⁹⁸ Nəhl-36.

²⁹⁹ Mən la yəhzəruhul fəqih. Fəzlüs-səlat babı.

³⁰⁰ Gürərül-hikəm.

³⁰¹ Yəne orada.

³⁰² Yəne orada.

³⁰³ Yəne orada.

İBADƏTİN ƏSL MAHIYYƏTİ

İmam Rza (ə) buyurur: «Pərəstiş və ibadətəin əvvəli Allahı tanımaq, Allahı tanımağın əsas kökləri isə Onun birliyini dərk etməkdir».³⁰⁴

İmam Sadiq (ə)-in səhabələrindən biri deyir: İmam Sadiq (ə)-dan ibadətəin əsl mahiyyəti haqda soruşdum. Buyurdu: «İbadət və bəndəliyin əsl mahiyyəti bu üç şeydən ibarətdir:

1. İnsan, Allahın Onun ixtiyarına qoyduğu şeyləri öz malı hesab etməməlidir, çünki insan heç nəyin həqiqi sahibi deyil və hər şeyi Allahın malı hesab etməlidir. Deməli, onları Allahın ona əmr etdiyi yerlərdə istifadə etməlidir.

2. Öz-özünə çarə və çıxış yolu tapıb müxtəlif tədbirlərə əl atmamalıdır (yə'ni, Allaha təvəkkül edərək Onun qoyduğu qanun çərçivəsində düşünüb-daşınmalıdır).

3. Yalnız Allahın ona əmr etdiyi şeylərlə məşğul və yasaq etdiyi şeylərdən uzaq olmalıdır. Bütün bunlar təqvanın ilk mərhələsidir».³⁰⁵

Əli (ə) buyurur: «Bəndəlik beş şeydən ibarətdir:

1. Qarnın boşluğu (az yemək);
2. Qur'an oxumaq;
3. Gecələri ibadətlə keçirmək;
4. Sübh namazlarında Allahla razı-niyaz etmək;
5. İbadət edərək Allahın qorxusundan ağılamaq».³⁰⁶

AGAHCASINA İBADƏT

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allahı tanımaq ibadətəin başlanğıcıdır».³⁰⁷

Əli (ə) buyurur: «Allahı tanıdırmayan ibadətəin heç bir xeyri yoxdur».³⁰⁸

«Nəfsinizdə ibadət etdiyiniz şeyə yəqinlik hasil edin ki, sizə xeyir verən varlığa ibadət etmək üçün bədən üzvlərinizi hərəkətə gətirəsiniz».³⁰⁹

«Elmsiz və heç bir ağıllığı olmayan abidlər, dəyirmanda yerində fırlanan lakin bir addım da olsun irəli getməyən ulağa bənzərlər».³¹⁰

İBADƏTDƏN MƏQSƏD

Əli (ə) buyurur: «Bə'ziləri savab və cənnət xatirinə ibadət edər, bu, tacir və al-verçilərin ibadətəinə bənzər; bə'ziləri cəhənnəm qorxusundan ibadət edər, bu da qul və kölələrin ibadətəinə bənzər; bə'ziləri isə Allah şükrünü yerinə yetirmək üçün ibadət edər, bu isə azad insanların ibadətəidir».³¹¹

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Camaat Allaha üç cür ibadət edər: Bə'ziləri tamahkar və həris insanlar kimi Allaha savab və Cənnətə xatir ibadət edər, bə'ziləri kölələr tək cəhənnəm odundan qorxaraq ibadət edər. Lakin mən Allaha eşq və məhəbbətlə ibadət edirəm. Bu isə azad və şərəfli insanların ibadətəidir. Allah-taala bu haqda buyurur:

«...Belələri o günün [qiyamət gününün] dəhşətli qorxusundan əmin-amanlıq içində olurlar».³¹²

Başqa bir ayədə buyurur:

«[Ya Məhəmməd!] De ki: Əgər siz Allahı sevirsinizsə, mənim ardımca gəlin ki, Allah da sizi sevsin və günahlarınızı bağışlasın...»³¹³

Deməli, kim Allahı seversə, Allah da onu sevir. Allahın sevdiyi şəxslər isə dünya və axirətdə daim əmin-amanlıq içində olurlar».³¹⁴

³⁰⁴ Mizanul-hikmə, 2488-ci xəbər.

³⁰⁵ Yəne orada, 2489-cu xəbər.

³⁰⁶ Yəne orada.

³⁰⁷ Mizanul-hikmə, bab-2491.

³⁰⁸ Yəne orada.

³⁰⁹ Yəne orada.

³¹⁰ Gürərül-hikmə.

³¹¹ Nəhcül-bəlağə, 229-cu hikmət.

³¹² Nəml-89.

³¹³ Ali-İmran-31.

³¹⁴ Biharül-ənvar, 70-ci cild, bab-53.

İBADƏTİN NÖVLƏRİ

Peyğəmbər (s) buyurur: «İbadət yetmiş hissədən ibarətdir, onların ən yaxşısı halal qazanc əldə etməkdir».³¹⁵

Əli (ə) buyurur: «İlahi ne'mətlər barədə düşünüb-daşınmaq ən böyük ibadətdir».³¹⁶

«Yerin və göyün sirləri barədə fikirləşmək xalis insanların işidir».

«İbadətin bir növü də çox salam verib mülayim danışmaqdır.»³¹⁷

Peyğəmbər (s) buyurur: «Alimlərə nəzər salmaq özü də bir növ ibadətdir. Ədalətli hakimə nəzər salmaq özü bir ibadətdir, ata-anaya sevgi və mehribanlıqla nəzər salmaq özü bir ibadətdir. Allaha xatir sevdiyin [mö'min] qardaşın üzünə baxmaq da özü bir ibadətdir».³¹⁸

Peyğəmbər (s) buyurur: «Elm məqsədilə evindən çıxan şəxs yiyələndiyi elmin vasitəsilə kimisə haqqa hidayət edərsə, qırx il ibadət edən abidin savabına nail olar».³¹⁹

Dərsimizin sonunda bunu da qeyd edək ki, ibadətə dair müxtəlif bəhsləri təfəsilatı ilə bir çox əxlaq kitablarında mütalif etmək olar. Burada isə yalnız ibadətin əhəmiyyət və dəyəri haqda söhbət açmaqla kifayətlənirik.

³¹⁵ Biharül-əнвар, 103-cü cild, bab-1.

³¹⁶ Gürərül-hikem.

³¹⁷ Yene orada.

³¹⁸ Biharül-əнвар, 74-cü cild, bab-2.

³¹⁹ Biharül-əнвар, 1-ci cild, bab-1.

NAMAZIN FƏZİLƏTİ

Namaz digər ibadətlərdən fərqli olaraq daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Nəql olunmuş rəvayətlərdə namaz «dinin sütunu», «mö'minin me'racı» və bu kimi ifadələrlə tə'bir olunmuşdur. Qiyamət günü hər bir insandan soruşulacaq ilk şey namazdır. Namaz qəbul olunarsa, insanın digər əməlləri də qəbul olunur, əks təqdirdə isə onun bütün əməlləri rədd olunur. Namazın əhəmiyyətinə, xüsusiyyətlərinə, qayda-qanunlarına, namaz qılan şəxsin üzərinə düşən vəzifələrə, namazın necə və hansı şəraitdə qılınmasına, namazın növlərinə və s. dəlalət edəcək kifayət qədər ayə və hədis mövcuddur. Onların hər biri haqda ayrı-ayrılıqda söhbət açmaq, onlarla kitabı mütalie və araşdırmaq deməkdir. Bu dərslərimizdə yalnız namazın əhəmiyyət və dəyəri haqda söhbət açacaq və bu məzmununda nəql olunmuş bir neçə ayə və hədis gətirəcəyik.

NAMAZ QUR'ANDA

«Halbuki onlara əmr edilmişdir ki, Allaha - dini yalnız Ona məxsus edərək, digər bütün batil dinlərdən islama dönərək - ibadət etsinlər, namaz qılıb zəkat versinlər. Doğru-düzgün din budur!»³²⁰

«...Həqiqətən, namaz [insanı] çirkin və pis əməllərdən çəkindirər. Allahı zikr etmək [Allahın, cəlalını və əzəmətini həmişə, hər yerdə yada salmaq], şübhəsiz ki, [savab e'tibarilə bütün başqa ibadətlərdən] daha böyükdür...»³²¹

«O kəslər ki, əgər onları yer üzündə yerləşdirsək [onlara bir yer versək] namaz qılar, zəkat verərlər...»³²²

«Sizi Cəhənnəmə salan nədir?

Onlar deyəcəklər: Biz namaz qılanlardan deyildik».³²³

«[Müsiibət vaxtında] səbr etmək və namaz qılmaqla [Allahdan] kömək diləyin! Bu, ağır iş olsa da Allaha itaət edənlər üçün ağır deyildir».³²⁴

«Ey Rəbbim! Məni də, nəslimdən olanları da [vaxtılı-vaxtında, lazımcı] namaz qılan et. Ey Rəbbim! Duamı qəbul buyur!»³²⁵

«...Çünki namaz mö'minlərə müəyyən vaxtlarda fərz (vacib) edilmişdir».³²⁶

NAMAZ – PEYĞƏMBƏRİN (S) KƏLAMLARINDA

«Yemək ac üçün, su da susuz üçün hər şeydən üstün olduğu kimi, Allah-taala da namazı gözlərimin nuru və onu mənim üçün hər şeydən əziz etmişdir. Ac adamlar yemək yediyi zaman doyur, susuz da su içdikdə susuzluğunu dəf edir, amma mən namazdan doymaq nə olduğunu bilmirəm».³²⁷

«Namaz dinin sütunudur. Bilərəkdən namazı tərk edən şəxslər dinini viran etmiş olurlar. Namazlarını vaxtılı-vaxtında qılmayanlar isə cəhənnəmin «vəyl» adlı təbəqəsində namaza səhlənkarlıqla yanaşanlarla birlikdə olurlar».

«Namazlarınızı hədəf etməyin. Allah-taala namazı hədəf edən şəxsləri qiyamət günü məhşərdə lə'nət etdiyi Qarun, Fir'on və Hamanla birlikdə xar və rüsvay edərək münafıqlarla birlikdə cəhənnəm oduna salar. Vay olsun namaza əhəmiyyət verməyənlərin halına!».

«Namaz xeymənin sütununa bənzəyir. Əgər xeymənin sütunu (dirəyi) möhkəm olarsa, onun mismar və ipləri də möhkəm olacaqdır. Dirək sındıqda isə mismar və iplərin heç bir köməyi olmayacaqdır.»

«Namazlarınıza fikir verin. Allah-taalanın qiyamət günü öz bəndələrindən soruşacağı ilk şey namaz olacaqdır. Namazlarını vaxtılı-vaxtında qılanlar nicat tapar, namazı tərk edənlər isə cəhənnəm oduna atılurlar».

³²⁰ Bəyyinə-5.

³²¹ Ənkəbut-45.

³²² Həcc-41.

³²³ Müddəssir 42-43.

³²⁴ Bəqərə-45.

³²⁵ İbrahim-40.

³²⁶ Nisa-103.

³²⁷ Biharül-ənvar, 82-ci cild, bab-1.

«Namaza durub niyyət etdikdən sonra həmd-surəni oxuyub daha sonra rüku və səcdələri yerinə yetirib, təşəhhüd və salamları dedikdən sonra insanın bu və əvvəlki namazı arasındakı günahları bağışlanar.»

«Nə qədər namaz qılırsınızsa, O böyük padşahın (Allahın) qapısını döymüş olursunuz. Kim Onun qapısını çox döyersə, qapı onun üzünə açılar».

«Gündəlik namazların hər birinin vaxtı çatdıqda mələklərdən biri insanların arasına gəlib belə nida edər: Qalxın, aranızda qaladığınız odu namazlarınızla söndürün».

«Namaz dinin vacib hökmlərindən biridir. O, Allahın Rzası və peyğəmbərlərin yoludur».

«Hər şeydən çox namazlarınıza əhəmiyyət verin. Dini (kəlməyi-şəhadəti) iqrar etdikdən sonra namaz islamın əsası hesab olunur».

NAMAZ - MƏ'SUM İMAMLARIN KƏLAMLARINDA

Əli (ə) buyurur: «Namaz şeytan yürüşlərinin qarşısında böyük bir dərədir [manəedir].³²⁸

«Namazla Allahın rəhməti nazil olur».³²⁹

«Namaza görə Allahı, Allahı nəzərə alın, çünki namaz dinin sütunudur».³³⁰

«Allah imanı şirkdən, namazı isə qürur və təkəbbürlükdən uzaq olmaq üçün vacib etmişdir.»³³¹

«Namaz qılan şəxs əgər Allahın izzət və cəlalının onu necə əhatə etdiyini bilsəydi, səcdədən qalxmaq istəməzdi».³³²

İmam Baqir (ə) buyurur: «Namaz ixlas evi və təkəbbürlükdən uzaq olmağın ən gözəl vasitəsidir.»³³³

«Namaz qılan şəxs üzünü qibləyə tərəf tutduğu zaman, O bir olan Allah ona üz tutar».³³⁴

«[Qiyamət günü] hər bir insandan soruşulacaq ilk şey namazdır. Əgər namaz qəbul olunarsa, insanın digər əməlləri də qəbul olunar».³³⁵

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur:

«Hər bir şeyin öz siması vardır, dinin də siması namazdır».³³⁶

«Allaha itaət və Ona xidmət etmək yerdə olunur. Ən yaxşı xidmət isə qılınan namazlardır.»

«Namaza həqiqi qiymət verib qılan şəxsləri Allah-taala rəhm edərək bağışlayar».³³⁷

«Namazı tərk edən şəxslər islamdan heç bir bəhrə əldə etməzlər».³³⁸

«Namaz Allahın yer üzərində çəkdiyi səddir. Bunun üçün də hər bir insan qıldığı namazlardan nə dərəcədə bəhrələndiyini bilmək istəsə, namazın onu günah və xoşagəlməz işlərdən nə qədər çəkindiriyinə diqqət yetirsin».³³⁹

³²⁸ Gürərül-hikəm.

³²⁹ Yəne orada.

³³⁰ Nəhcül-bəlağə, 47-ci məktub.

³³¹ Nəhcül-bəlağə, 252-ci hikmət.

³³² Biharül-əнвар, 82-ci cild, bab-1.

³³³ Yəne orada.

³³⁴ Yəne orada.

³³⁵ Biharül-əнвар, 83-cü cild, bab-6.

³³⁶ Biharül-əнвар, 82-ci cild, bab-1.

³³⁷ Yəne orada.

³³⁸ Yəne orada.

³³⁹ Yəne orada.

NAMAZIN QAYDALARI

RİAYƏT OLUNMASI LAZIM OLAN ŞƏRTLƏR

Namaz qılan hər bir şəxsin üzərinə düşən ən başlıca vəzifə, namazın qılınmasında zəruri olan qaydalara əməl etməsidir. Dəstəmaz, təharət, paltar, vaxt, yerin şərtləri, qiraətin düzgün olması və namazın qılınmasında ardıcılığa riayət etmək haqda ətraflı mə'lumat əldə etmək üçün risalə və digər fiqh kitablarına müraciət olunmalı və qeyd olunan bütün şərtlərə lazımınca əməl edilməlidir. Əks təqdirdə, şər'i qanunlara əsasən namaz batil olar və Allah dərgahında vacib bir ibadət kimi qəbul olunmaz.

NAMAZA QALXMAQ

Namaz qılan hər bir şəxs üzünü qibləyə tərəf tutmalı, namaza başladığı zaman özünü Allah qarşısında hiss etməli və Onunla həmsöhbət olduğunu bilməlidir. Deməli, başqalarına hörmətlə yanaşaraq qarşılarında ədəb-ərkan nümayiş etdirdiyimiz kimi, namaz qılarkən də bu məsələyə son dərəcə diqqət yetirməli, artıq hərəkət və ifadəyə yol verməməliyik. Peyğəmbər (s) buyurur: «Allaha elə ibadət edin ki, sanki Onu görürsünüz və bilin ki, siz Onu görməseniz də O, sizi görür».³⁴⁰

Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində deyilir: Bir gün Peyğəmbər (s) məscidə daxil olub Ənəs ibn Malikin namaz qıldığını, lakin eyni zamanda ətrafa da nəzər saldığını görür. Dərhal ona müraciət edərək buyurur: «Ey Ənəs! Namazı elə qıl ki, sanki bundan sonra namaz qılmayacaqsan və bu sənin vida namazın olacaq. Elə isə yalnız səcdə etdiyən yerə nəzər sal və ətrafında olanlara diqqət yetirmə. Bil ki, sən elə bir varlığın qarşısından ki, sən Onu görməsen də O, səni görür».³⁴¹

Başqa bir rəvayətdə deyilir: Peyğəmbər (s) namaz qılarkən saqqalı ilə oynayan şəxsi görüb buyurur: «Əgər onun qəlbi Allaha bağlı olsaydı, bədən üzvləri də Allaha müti və bağlı olardı».

«Allah-taala altı şeyi sizlər üçün bəyənmişdir. Onlardan biri də namaz qılarkən başqa şeylərlə məşğul olmağınızdır.»³⁴²

İmam Baqir (ə) atası imam Zeynəlabidin (ə) haqda buyurur: «Atam namaz qılarkən ağac gövdəsi tək hərəkətsiz qalardı».³⁴³

EŞQ VƏ MƏHƏBBƏT

İnsan, namazı böyük həvəslə qılmalı və bu işdə süstlük və tənbelliyə yol verməməlidir.

Qur'ani-kərim münafıqların hiylə və məkrlərini aşkara çıxardığı zaman, onların namaza səhlənkar yanaşdıqlarını tənqid edərək buyurur:

«Münafıqlar Allahı aldatmağa çalışırlar. Halbuki əslində Allah onları aldadır. Onlar namaza durduqları zaman [yerlərindən] tənbelliklə [kөнülsüz] qalxar, özlərini [yalandan] xalqa göstərər və Allahı olduqca az yad edərlər».³⁴⁴

Peyğəmbər (s) buyurur: «İnsanların ən yaxşısı o kəsdir ki, eşq və rəğbətlə ibadət edər, Allahı səmimi qəlbədən sevib bütün vücudu ilə ona bağlı ola və nəhayət, ibadət üçün özünü bütün işlərdən azad edər. Belə şəxsləri yoxsulluq, asayiş və ya dünyəvi işlər əsla nigaran etməz».³⁴⁵

İmam Baqir (ə) buyurur: «Namazlarınızı yuxusuz, halsız və ya tənbelliklə qılmayın, çünki bu, aranızda nifaq toxumunun səpilməsinə səbəb olur. Allah-taala mö'minləri məst halda [yə'ni yuxusuzluqdan məst olduqları halda] namaz qılmağı qadağan etmişdir».³⁴⁶

³⁴⁰ Kənzül-ümmal, 525-cü xəbər.

³⁴¹ Biharül-ənvar, 84-cü cild, bab-38.

³⁴² Biharül-ənvar, 84-cü cild, bab-38.

³⁴³ Yəne orada.

³⁴⁴ Nisa-142.

³⁴⁵ Mizanul-hikmə, bab-2485.

³⁴⁶ Biharül-ənvar, 84-cü cild, bab-38.

TƏVAZÖKARLIQ

(ALLAH QARŞISINDA KİÇİLMƏK)

Allah-taala Qur'ani-kərimin «Mu'minun» surəsinin 1-2-ci ayələrində namazlarında təvazökar olanlara nicat tapacaqlarına və'də verir:

«Həqiqətən, mö'minlər nicat tapmışlar! [Cənnətə nail olmaqla mətləblərinə çatıb əbədi səadətə qovuşmuşlar!]

O kəslər ki, namazlarında [hər şeyi unudaraq ruhən və cismən yalnız Allaha] müti olub [Ona] boyun əyərlər! [Allahın qarşısında kiçilər!]

Peyğəmbərdən (s) təvazökarlığın mənasını sorşduqda buyurur: «Namaz qılarkən təvazökar olmaq insanın tamamilə Allaha bağlı olması deməkdir».³⁴⁷

Əxlaq alimlərinin fikrincə namaz qılarkən təvazökarlıq iki hissəyə bölünür:

1. Qəlbin təvazökarlığı-yə'ni insan, onu özünə cəlb edən bütün zehni məşğuliyyətlərdən əl çəkib yalnız Allahı yad edir.

2. Namaz qılarkən bədən üzvləri yalnız namaza xas olan hərəkətlər yerinə yetirməli və gözlərini səcdəgahdan ayırmamalıdır.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Həqiqətən namaz, insanın möhtac, yoxsul, peşiman və ümidvar olduğunu bildirir. İnsan əllərini qaldırıb «İlahi! İlahi!» deyir. Belə etməyənlərin namazı sözsüz ki, naqisdir».³⁴⁸

QƏLBƏN HAZIRLIQ

Namaz, insanla Allah arasında birbaşa ünsiyyət olduğu üçün namaz qılan hər bir şəxs, xüsusilə niyyət etdiyi zaman özünü Allah hüzurunda hiss edərək bütün zehni məşğuliyyətlərdən uzaq olmağa çalışmalı və bütün diqqətini namaza yönəltməlidir. Peyğəmbər (s) buyurur: «Allah-taala qəlbi cismi ilə olmayan şəxslərin namazını qəbul etmir».³⁴⁹

Əli (ə) buyurur: «Yorğun və yuxusuz olduğunuz zaman namaz qılmayın və namaz qılmazdan əvvəl fikir və xəyala dalmayın. Çünki namaz qılarkən insan Allah hüzurunda olur və etdiyi ibadətin fəzilətinə ona yalnız o qədəri nəsim olur ki, namaza qəlbən bağlı olmuş olsun».³⁵⁰

Əbu Həmzə Sumali deyir: İmam Zeynelabidin (ə) namaz qılarkən əbasının bir tərəfi çiyindən sürüşdü. Lakin o, buna əhəmiyyət verməyib namazını davam etdirdi. Namazı qurtardıqdan sonra əbasını nə üçün düzəltmədiyini soruşdum. Buyurdu: «Vay halına! Bilirsənmi kimin hüzurunda dayanmışdım? İnsanın qıldığı namazdan yalnız o qədəri qəbul olunur ki, qəlbən Allaha bağlı olmuş olsun».³⁵¹

Peyğəmbər (s) buyurur: «İnsan namaz qılsa da, ona namazının altıda biri və ya onda birinin savabı yazılır. Qıldığı namazın savabı ona yalnız onu dərk etdiyi qədər yazılır».³⁵²

NAMAZ UCA TUTULMALIDIR

Hər bir müsəlman namaza böyük əhəmiyyət verib ona hörmətlə yanaşmalıdır.

Namazı gərəksiz və əhəmiyyətsiz hesab etmək isə böyük günahlardan hesab olunur. Peyğəmbər (s) və mə'sum imamlar (ə) namaza əhəmiyyət verməyən şəxslərə olduqca mənfi münasibət bəsləyir və onları özlərindən uzaqlaşdırmağa çalışırdılar.

Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Namazı yüngül sayanlar məndən deyillər. And olsun Allaha, onlar Kövsərin kənarında mənimlə görüşməyəcəklər».³⁵³

İmam Baqir (ə) buyurur: «Namaza süstlüklə yanaşmayın. Peyğəmbər (s) dünyasını dəyişərkən buyurmuşdur: «Namazını yüngül sayan məndən deyil».³⁵⁴

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Namazı yüngül sayanlara biz şəfaət etməyəcəyik».³⁵⁵

³⁴⁷ Biharül-ənvər, 84-cü cild, bab-38.

³⁴⁸ Ehyaul-ülüm, Əsrarüs-səlat kitabı.

³⁴⁹ Biharül-ənvər, 84-cü cild, bab-38.

³⁵⁰ Yəne orada.

³⁵¹ Yəne orada.

³⁵² Biharül-ənvər, 84-cü cild, bab-1.

³⁵³ Biharül-ənvər, 82-ci cild, bab-1.

³⁵⁴ Mizanul-hikmə, bab-2305.

³⁵⁵ Biharül-ənvər, 82-ci cild, bab-1

NAMAZ VAXTLI-VAXTINDA QILINMALIDIR

Yaxşı olar ki, insan namazlarını vaxtlı-vaxtında qılsın və imkan daxilində təxirə düşməsinə və ya vaxtından sonra qılınmasına yol verməsin. Nəql olunmuş rəvayətlərdə namazın vaxtlı-vaxtında qılınmasına bir çox tövsiyələr olunmuşdur. Belə ki, insanın namazı vaxtında qılması onun bu ilahi əmrə olan ehtiram və qəlbi bağlılığından xəbər verir. İmam Baqir (ə) buyurur: «Namazın ilk vaxtda qılınması hər şeydən üstündür. Elə isə xeyirli işlər görməkdə tələsin və bilin ki, Allahın sevdiyi şey, az olsa da ardıcıl olaraq yerinə yetirilən əməllərdir.»³⁵⁶

İmam Cəfər Sadiq (ə) buyurur: «Axirət, dünyadan üstün olduğu kimi, namazın ilk vaxtda qılınması da son vaxtda qılınmasından üstündür».³⁵⁷

«Namazın ilk vaxtda qılınmasının fəziləti mö'minlər üçün var-dövlət və övladdan daha üstündür».³⁵⁸

TƏMİZLİK VƏ SƏLİQƏ-SƏHMAN

Allah-taala Qur'ani-kərimin «Ə'raf» surəsinin 31-ci ayəsində Ona iman gətirmiş sadıq bəndələrinə xitab edərək buyurur:

«Ey Adəm oğulları! Hər ibadət vaxtı [namaz qılarkən, məscidə gedərkən və ya təvaf edərkən] gözəl libaslarınızı geyinin!...»

Yaxşı olar ki, namaz qılan hər bir şəxs, ibadət zamanı özünün ən gözəl və təmiz paltarını geyinib Allahın hüzurunda dursun. Əvvəlki dərslərimizdə bu haqda ətraflı söhbət açmışıq.

CAMAAT NAMAZLARINDA İŞTİRAK ETMƏK

Namaz qılan şəxs yaxşı olar ki, gündəlik və ya digər fərz namazlarını məscidlərdə camaatla birlikdə qılsın. Camaat namazları o qədər böyük əhəmiyyət kəsb edir ki, onun həqiqi dəyər və mahiyyətini dərk etmək kimsəyə müyəssər olmur.

Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində bu haqda deyilir: «Camaat namazında on nəfər iştirak edərsə, bütün mələklər bunun savabını yazmaq istəsələr belə, yenə də öhdəsindən gələ bilməyəcəklər».

³⁵⁶ Mizanul-hikmə, bab-2302.

³⁵⁷ Biharül-əнвар, 82-ci cild, bab-5.

³⁵⁸ Yəne orada.

ORUCUN FƏZİLƏTİ

Namazdan sonra hər bir müsəlmanın üzərinə düşən ilahi vəzifələrdən biri də Ramazan ayının vacib orucudur. Orucun hansı şəraitdə və hansı şərtlərlə tutulması haqda fiqh kitablarında ətraflı izahlar verilmişdir. Oruc, insanın günah, şəhvət, nəfsani istəklərdən uzaq olması üçün ən gözəl vasitədir. Bu yolla Allahın istək və məhəbbətini və bunun nəticəsində Onun Rzasını qazanmaq mümkündür.

Bu dərsimizdə Peyğəmbər (s) və Mə'sum imamların (ə) ürək oxşayan kəlamlarından istifadə edərək orucun əhəmiyyət və səbəbləri haqda söhbət açacaq və bununla da oruc tutan hər bir şəxsin üzərinə düşən vəzifələri aydınlaşdıracağıq.

ORUC MƏNİM ÜÇÜNDÜR

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allah-taala buyurur: Hər bir xeyirxah işin ondan yeddi yüzə qədər savabı vardır. Onlardan fərqli olaraq orucun öz savabı vardır. O, Mənə məxsus olduğu üçün savabını da Mən Özüm verəcəyəm».³⁵⁹

Bu məzmununda imam Sadiq (ə)-dan nəql olunmuş hədisdə deyilir: «Səbr etmək və namaz qılmaqla [Allahdan] kömək diləyin» ayəsindən məqsəd, Ramazan ayının orucudur».³⁶⁰

Buradan əgər «**Yalnız [dünyada Allah yolunda çətinliklərə] səbr edənlərə [axirətdə] saysız-hesabsız mükafat veriləcəkdir!**» ayəsi də diqqəti cəlb edərsə, hədisin mə'nası daha da açıqlanacaqdır. Çünki bu hədisdə sair xeyirxah işlər üçün savablar müəyyən edilmiş, oruca gəldikdə isə, Allah-taala bu işin mükafatını şəxsən Öz üzərinə götürmüşdür.

Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş başqa bir hədisdə deyilir: «Allah-taala buyurur: Adəm övladlarının orucdan başqa gördükləri hər bir əməl onların özlərinə aiddir. Oruc isə Mənə aiddir və onun mükafatını da Mən Özüm verəcəyəm. Dünyada silahla özünü qoruduğunuz kimi, oruc da qiyamət günü mö'minləri [axirət əzabından] hifz edib qoruyar. Bu bir həqiqətdir ki, oruc tutan şəxsin ağızından gələn iy Allah üçün müşk iyindən daha gözəldir. Oruc tutan şəxslər iki dəfə sevinərlər: İftar etdikləri və məhşərdə Allahla görüşüb onları cənnətə daxil etdiyi zaman».³⁶¹

«And olsun Allaha! Oruc tutan şəxsin ağızından gələn iy Allah üçün müşk iyindən daha gözəldir. Allah-taala buyurur:

«[Oruc tutan bəndəm] yemək-içməyin ləzzətini Mənə xatir tərk etmişdir. Oruc Mənə məxsusdur, onu da Mən özüm mükafatlandıracağam.»»³⁶²

ORUC MÜSƏLMANIN QALXANIDIR

Peyğəmbər (s) buyurur: «Oruc cəhənnəm odunun qarşısında [iman əhli] üçün bir sipərdir».³⁶³

«Oruc tutmağı sizlərə tövsiyə edirəm, çünki oruc cəhənnəm odunun qarşısında sipərdir. Əcəl sizləri haqladığı zaman ac ola bilərsiniz, belə edin».³⁶⁴

Peyğəmbərin (s) orucu cəhənnəm odunun müqabilində qalxan və sipərə bənzətməsinin əsas səbəbi şəhvət və qəzəb qüvvələrindən qaynaqlanan günahların qarşısını almaq və insanın haqq yoldan uzaq düşməməsidir. Nə qədər ki, oruc tutan şəxs onu viran etməyib «oruc, müsəlman üçün bir sipərdir».

Deməli, düçar olduğu günahlarla orucunu batil edən şəxslər sanki öz sipərlərini əməlləri ilə yırtıb dağıtmış olurlar.

ORUCUN SƏBƏBLƏRİ

Əli (ə) buyurur: «Allah-taala orucu insanların imanlarının sınağı üçün vacib etmişdir».³⁶⁵

³⁵⁹ Sünəni Nisai, 4-cü cild.

³⁶⁰ Üsuli-kafi, 6-cı cild.

³⁶¹ Biharül-ənvər, 96-cı cild, bab-30.

³⁶² Səhihi Buxari, 3-cü cild.

³⁶³ Biharül-ənvər, 96-cı cild, bab-30.

³⁶⁴ Yene orada.

³⁶⁵ Nəhcül-belağə, 252-ci hikmət.

Həzrət Fatimeyi-Zəhra (s.ə) buyurur: «Allah-taala orucu insanların öz imanlarında möhkəm və sabit olmaları üçün vacib etmişdir».³⁶⁶

İmam Cəfər Sadiq (ə) buyurur: «Oruc onun üçün vacib edilmişdir ki, varlı və yoxsul bərabər olsun. Çünki varlılar istədiklərini çətinlik çəkmədən əldə edir və aclığın nə olduğunu təsəvvür belə etmirlər. Varlıların, yoxsulların çətinliklərini dərk edib hallarına yanması və aralarında bərabərliyin bərqərar olunması üçün oruc vacib edilmişdir».³⁶⁷

Həzrət Əli ibn Musa Rza (ə) buyurur: «Orucun mö'minlərə nə üçün vacib olduğunu soruşsanız, cavabında sizlərə deyiləcək: Yoxsulların aclıq və susuzluqlarını dərk edib özlərinin qiyamət günü əliboş olduqlarından ağah olmaları üçün. Bu ilahi hökmün vacib olmasının səbəblərindən biri də oruc tutan şəxsin özünü Allah qarşısında kiçik və Ona möhtac olduğunu görməsidir. Orucun aclıq və susuzluğuna səbr edən iman sahibləri Allah Rzasını qazanıb axirət dünyasının mükafatına nail olurlar. Bütün bunlarla yanaşı, mö'minlər oruc tutduqları müddət ərzində yoxsulların keçirdikləri ağır həyat tərzini özlərində yaşadır, qəzəb və şəhvət kimi şeytani xislətləri özlərindən uzaqlaşdıraraq mə'nəvi sağlığa nail olurlar. Eyni zamanda mö'minlərin çəkdiyi zəhmət və məşəqqət onları yoxsul təbəqəyə maddi yardım etməyə sövq edir».³⁶⁸

ORUCUN MƏ'NƏVİ NƏTİCƏLƏRİ

Peyğəmbər (s) buyurur: «Oruc tutan şəxsin yatmağı ibadət, aldığı nəfəs isə təsbihdir [Allaha zikr etməkdir]».³⁶⁹

«Həqiqətən, Allah Öz mələklərinə oruc tutan şəxslərə dua etmələrini əmr etmişdir».³⁷⁰

«Əgər bir gün müstəhəb oruc tutan şəxsə durduğu yerin ağırlığı qədər qızıl verilsə, yenə də savabına layiq olmayacaqdır. Onların layiqli mükafatı yalnız axirət günü veriləcəkdir.»

Əli (ə) buyurur: «Oruc tutan şəxsin yuxusu ibadət, sükutu isə Allaha zikrdir. Onların duası qəbul, gördüyü əməllərin savabı isə neçə bərabərində veriləcəkdir.»³⁷¹

Peyğəmbər (s) buyurur: «Oruc tutan şəxs müsəlman bir şəxsin qeybətini etməyincə, yatağında olsa belə, Allaha ibadət etmiş olur».³⁷²

ORUC NƏDİR?

İmam Cəfər Sadiq (ə) buyurur: «Oruc tutmaq yalnız yemək yeməməkdən və su içməməkdən ibarət deyil, insan gözü, qulağı, övrəti, ümumiyyətlə gördüyü bütün işlərlə oruc tutmalı və özünün şəhvət və nəfsani istəklərinə qalib gəlməyi bacarmalıdır. Bacardıqca az danışmalı və öz xidmətçilərinə qarşı olduqca mülayim olmalıdır».³⁷³

İmam Rza (ə) buyurur: «Oruc tutduğunuz zaman qulağınız, gözünüz, dəriniz və tükləriniz də oruc tutmalıdır».³⁷⁴

³⁶⁶ Biharül-ənvər, 96-cı cild, bab-46.

³⁶⁷ Yene orada.

³⁶⁸ Yene orada.

³⁶⁹ Biharül-ənvər, 96-cı cild, bab-30.

³⁷⁰ Yene orada.

³⁷¹ Biharül-ənvər, 96-cı cild, bab-30.

³⁷² Yene orada.

³⁷³ Vəsailüş-şie, 7-ci cild, «Oruc tutanın ədəb qaydaları» babı.

³⁷⁴ Biharül-ənvər, 96-cı cild, bab-36.

YİRMİ BEŞİNCİ DƏRS

QUR'ANIN FƏZİLƏTİ

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allah bütün varlıqlardan üstün olduğu kimi, Qur'an da digər kəlamlardan üstün və fəzilətlidir.»³⁷⁵

«Qur'an elə bir sərvətdir ki, nə ondan artıq sərvət var, nə də ondan sonra yoxsulluq».³⁷⁶

«Ən doğru söz, ən mö'təbər kəlam, hikmətli nəsihətlər və ən gözəl əhvalatlar Allahın kitabındadır.»³⁷⁷

Əli (ə) buyurur: «Sizlərə Qur'an oxumağı və Qur'anla yaşamağı tövsiyə edirəm. Onu özünüze rəhbər və hidayətçi bilin».³⁷⁸

«Ağah olun ki, kimsə Qur'anı dərk etdikdən sonra yoxsulluğa düşər olmayacaq və Qur'anı dərk etməzdən əvvəl kimsə var-dövlət sahibi olmayacaqdır. Elə isə Qur'andan xəstəlikləriniz üçün şəfa və çətinlikləriniz üçün kömək diləyin. Çünki Qur'an sizin üçün ən böyük dərman və şəfa mənbəyidir. Qarşılaşdığınız bəla və müsibətlər isə küfr, nifaq və haqq yoldan sapınmağınızdır.»³⁷⁹

QUR'AN OXUMAĞIN FƏZİLƏTİ

Peyğəmbər (s) buyurur: «Ümmətimin ən böyük ibadəti onların Qur'an tilavət etmələridir.»³⁸⁰

«Qur'an əhli, Allah-taalanın xas bəndələridirlər».³⁸¹

«Dəmir pas atdığı kimi, qəlblər də daşlaşaraq məhv olur». Peyğəmbərdən (s) bundan necə yaxa qurtarmaq haqda soruşduqda buyurur: «Qur'an oxumaq və ölümü xatırlamaqla.»³⁸²

«Allahla danışmaq istəyirsinizsə, Qur'an oxuyun».

«Sizlərə Qur'an oxumağı tövsiyə edirəm. Çünki Qur'an günahların kəffarəsi və cəhənnəm odundan böyük bir sığınacaqdır.»³⁸³

«Qur'an oxumaqdan qafil olmayın, çünki Qur'an insanı günah və bütün pisləklərdən uzaq edir».³⁸⁴

Əli (ə) buyurur: «Qur'an oxumağa alışan şəxslər, qardaşlarından (mö'min dostlarından) uzaq düşəcəyinə əsla nigaran olmazlar».³⁸⁵

«Qur'an oxumaq imanı gücləndirir.»³⁸⁶

İmam Cəfər Sadiq (ə) buyurur: «Hər bir gənc mö'min Qur'an oxumaqla onu ət və qanına çəkir və Allah-taala onu axirətdə Özünün böyük peyğəmbərləri ilə birlikdə sakin edər».³⁸⁷

QUR'AN ÖYRƏNMƏYİN FƏZİLƏTİ

Peyğəmbər (s) buyurur: «Həqiqətən Qur'an ilahi süfrədir, elə isə bacardığınız qədər ondan bəhrələnin».³⁸⁸

Peyğəmbər (s) Məaz ibn Cəbələ tövsiyə edərək buyurur: «Ey Məaz! Əgər xoşbəxt insanlar kimi yaşamaq, şəhidlər kimi ölmək, məhşərdə azad olmaq, qiyamət günü əmin-amanlıqda qalmaq, o günün qaranlıq və zülmətindən yaxa qurtarmaq, qızmar günlərdə kölgə və asayışda olmaq, susuz olduğun günlərdə susuzluğunu dəf etmək, çətinliklərlə qarşılaşdığın zaman öz mövqeyini qoruyub saxlamaq, haqq yoldan uzaq düşdüyün zaman hidayət olmağınızı istəyirsinizsə, Qur'anı öyrən. O, məhrəbən Allahı yad etməkdə ən gözəl vasitə, Şeytanın müqabilində böyük bir zireh və əməllərin ölçülməsi üçün ən yaxşı me'yardır».³⁸⁹

³⁷⁵ Biharül-ənvar, 92-ci cild, bab-1.

³⁷⁶ Yəne oradab.

³⁷⁷ Mizanul-hikmə, bab-3293. Mən la yəhzəruhul fəqi, 4-cü cild.

³⁷⁸ Mizanul-hikmə, bab-3292. Kənzül-ümmal, 4019-cu xəbər.

³⁷⁹ Nəhcül-bəlağə, 175-ci xütbə.

³⁸⁰ Sünəni Darmi, 2-ci cild.

³⁸¹ Sünəni ibn Macə, 215-ci xəbər.

³⁸² Ehyaul-ülüm, Qur'an oxumaq ədəbi kitabı.

³⁸³ Biharül-ənvar, 92-ci cild, bab-1.

³⁸⁴ Kənzül-ümmal, 4032-ci xəbər.

³⁸⁵ Gürəül-hikəm.

³⁸⁶ Yəne orada.

³⁸⁷ Biharül-ənvar, 92-ci cild, bab-20.

³⁸⁸ Kənzül-ümmal, 2356-cı xəbər.

³⁸⁹ Kənzül-ümmal, 2439-cu xəbər.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Sizlərdən biriniz digərinizə Qur'an ayələrindən birini öyrədərsə, həmin şəxsin ağasına çevrilər. Elə isə onlara qarşı hörmətsizlik etməməli və hüquqlarını taptalamamalıdır. Belə bir kobudluğa yol verən şəxslər sanki islamın dayaqlarından birini viran etmiş olurlar».³⁹⁰

«Allahın evlərindən birinə [məscidə] yığışb Qur'anı öyrənən şəxslərə Allahın rəhmət və bərəkəti nazil olar və mələklər onları əhatə edərək xoş sözlərlə yad edirlər».³⁹¹

«Allah-taala qiyamət günü övladına Qur'an öyrədən şəxslərin boynuna elə bir boyunbağı salar ki, gözəlliyindən məhşərdə hamını heyran edər».³⁹²

Əli (ə) buyurur: «Övladın atanın üzərində olan haqqı ona gözəl ad qoymaq, tərbiyə etmək və Qur'an öyrətməkdən ibarətdir».

«Qur'an oxumağı öyrənin, çünki o, ən gözəl kəlamdır, onun mə'na və məfhumunu dərk edib yaxşıca düşünüb daşının, çünki o, qəlblərə bahar gətirir, ondan şəfa istəyin, çünki o, canların şefasıdır, onu gözəl oxuyun, çünki orada ən gözəl əhvalatlar söylənilir».³⁹³

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Yaxşı olar ki, mö'minlər dünyalarını dəyişməyənədək Qur'an öyrənsinlər və Qur'an öyrənməklə məşğul ikən dünyalarını dəyişsinlər».³⁹⁴

QUR'ANI ƏZBƏRLƏYİB DƏRK ETMƏYİN FƏZİLƏTİ

Peyğəmbər (s) buyurur: «Ümmətimin böyükləri Qur'an oxuyan və gecələrini ibadətlə keçirənlərdir».³⁹⁵

«Qur'an oxuyanlar Cənnət əhlinin arifləri olacaqlar».³⁹⁶

«Allah-taala Qur'anı yaşadan qəlblərə əzab verməyəcəkdir.»

«Qur'an əhli Cənnətdə peyğəmbərlərdən sonra sakin olurlar. Elə isə Allahın yanında böyük məqam sahibləri olduqları üçün onların hüquqlarını tapdalamayın.»³⁹⁷

«Qur'an bəxş olunan şəxslər, əgər Allahın kiməsə onlara veriləndən daha artığını bəxş etdiyini güman edərsə, ilahi ne'mətlərə təhqir gözü ilə baxmış olurlar».³⁹⁸

«Qur'anla yaşamayanlar xaraba evə bənzərlər».³⁹⁹

«Qur'ana əməl edən Qur'an hafizləri axirətdə Allahın peyğəmbərləri ilə birgə olurlar».⁴⁰⁰

«İnsanlardan bə'ziləri, başqaları filan şəxs «Qur'an qarısidir» desinlər deyə, bə'ziləri dünyəvi məqsədlər üçün, bə'ziləri də ömürləri ondan bəhrələnsin deyə, Qur'an oxuyurlar».⁴⁰¹

QUR'ANIN DİNLƏNİLMƏSİ

Peyğəmbər (s) buyurur:

«Kim Allah aşiqidirsə, Onun kəlamını dinləsin».⁴⁰²

«Kim bir ayəyə qulaq asarsa, əməl dəftərinə iki bərabər savab yazılır. Onu dinləyənlər üçün isə məhşər olduqca nurlu olar».⁴⁰³

«Qur'an oxuyarlardan dünya, onu dinləyənlərdən isə axirətin dərd və bəlaları dəf olar».⁴⁰⁴

³⁹⁰ Kənzül-ümmal, 2384-cü xəbər.

³⁹¹ Kənzül-ümmal, 2320-ci xəbər.

³⁹² Yəne orada, 2386-cı xəbər.

³⁹³ Nəhcül-bəlağə, hikmətlər bülümü.

³⁹⁴ Biharül-ənvar, 92-ci cild, bab-20.

³⁹⁵ Biharül-ənvar, 92-ci cild, bab-19.

³⁹⁶ Yəne orada.

³⁹⁷ Yəne orada.

³⁹⁸ Kənzül-ümmal, 2317-ci xəbər.

³⁹⁹ Yəne orada, 2478-ci xəbər.

⁴⁰⁰ Biharül-ənvar, 92-ci cild, bab-19.

⁴⁰¹ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴⁰² Kənzül-ümmal, 2472-ci xəbər.

⁴⁰³ Mizanul-hikmə, bab-3314. Kənzül-ümmal, 2316-cı xəbər.

⁴⁰⁴ Mizanul-hikmə, bab-3314.

QUR'ANIN OXUNUŞ QAYDALARI

Qur'an, Allah kəlamı olduğu üçün bir çox xüsusiyyətləri ilə digər kitablardan fərqlənir. Bu səbəbdən də Qur'an oxuyan hər bir şəxs bir sıra qanun və qaydalara riayət etməlidir. Bu qaydalardan bəziləri Qur'ana hörmət və ehtiram, bəziləri də qarilərin Qur'anın məna və məfhumunu dərk etməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu dərsimizdə onlardan bəziləri haqda söhbət açacağıq.

QARILƏRİN ƏDƏB QAYDALARI

Yaxşı olar qarilər özlərindən yaşca böyük olan şəxslərə hörmət və ehtiramla yanaşdıqları kimi, Qur'an oxuduqları zaman da təharətə (təmizliyə) tam şəkildə riayət edib dəstəmaz aldıqdan sonra Qur'an oxumağa başlasınlar. İstər ayaq üstə, istərsə də oturduğu vəziyyətdə Qur'anın qarşısında son dərəcə təvəzökar olmağa çalışsınlar. Uzanan halda və ya ayaqları uzadan halda, ümumiyyətlə ədəb-ərkandan uzaq olan vəziyyətlərdə Qur'an oxumaqdan çəkinib daim dişlərini yumağa cəhd etsinlər. Peyğəmbər (s) buyurur: «Həqiqətən sizin ağzınız Qur'anın yoludur, onu yumaqla pak saxlayın.»⁴⁰⁵

QİRAƏT OLUNAN YERLƏR

Hamam, ayaq yolu, ümumiyyətlə hörmətsizliyə səbəb olan yerlərdə Qur'an oxunmamalıdır. Məscid, ziyarətqah və bu kimi müqəddəs yerlərdə isə Qur'an oxunmasına təkid olunmuşdur. Eyni zamanda evlərdə də Qur'anın qiraət olunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu məzmununda Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Evlərinizi Qur'an nuru ilə münəvvər edin, yəhudi və məsihilər kimi kilsə və məbədlərdə ibadət edib evlərinizi qəbristanlığa çevirməyin. Qur'an oxunan evlərdə xeyir-bərəkət artar və ev sahibləri səadət və xoşbəxtçilik içində yaşayalar. Ulduzlar yerə işıq saçdığı kimi, həmin evlər də səma sakinlərinə nur saçar.»

Əli (ə) buyurur: «Qur'an oxunub, Allah zikr olunan evlərdə xeyir-bərəkət artar və mələklərin daimi məskəninə çevrilər. Şeytanlar isə həmin evlərdən uzaq olurlar. Ulduzlar yer sakinlərinə nur saçdığı kimi, Qur'an oxunan evlər də nur kimi işıq saçar. Qur'an oxunmayan evlərdən isə xeyir-bərəkət azalar, mələklər oranı tərk edər, şeytanlar isə oranı özlərinə məskən seçərlər.»⁴⁰⁶

QİRAƏTİN MİQDARI

Nəql olunmuş rəvayətlərdə gün ərzində ən azı əlli ayə oxunulması tövsiyə olunur. İmam Sadiq (ə) buyurur:

«Qur'an, Allahla insanlar arasında bağlanan əhd-peymandır. Bunun üçün də hər bir müsəlman bu əhd-peymanı sadıq qalmalı və hər gün ondan əlli ayə oxumalıdır.»⁴⁰⁷

Səhabələrdən biri imam Sadiq (ə)-dan soruşur: «Qur'anı bir gündə xətm etmək olarmı?» İmam Sadiq (ə) həmin şəxsin cavabında buyurur: «Bir aydan az vaxtda xətm etməyini məsləhət görməzdim.»⁴⁰⁸

Təbii ki, Qur'anı bir gün ərzində xətm edən şəxslər onun məna və məfhumunu olduğu kimi dərk etməyəcəklər. Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş rəvayətdə deyilir: «Qur'anı üç gündən tez xətm edənlər onu dərk etməyəcəklər.»⁴⁰⁹

ŞEYTANI LƏ'NƏTLƏMƏK VƏ ALLAHIN ADINI ÇƏKMƏK

Qur'an oxunuşunda riayət olunması lazım olan şeylərdən biri də qarinin tilavət etməzdən əvvəl şeytanı lə'nətləyib (əuzu billahi minəşşeytanir-rəcim) Allahın adını çəkməsidir (Bismillahir rəhmanir rəhim). Nəhl surəsinin 98-ci ayəsində deyilir:

⁴⁰⁵ Bihərül-ənvar, 92-ci cild, bab-26.

⁴⁰⁶ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴⁰⁷ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴⁰⁸ Yəne orada.

⁴⁰⁹ Sünəni ibn Macə, 1347-xəbər.

«[Ya Məhəmməd!] Qur'an oxumaq istədiyən zaman məl'un Şeytandan Allaha sığın! [Əuzu billahi minəşşəytanir-rəcim sözlərini del!]»

Şeytanı lə'nətlədikdən sonra isə «bismillahir-rəhmanir-rəhim» deyərək Allahın adı çəkilməlidir. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Günah qapılarını şeytanı lə'nətləməklə bağlayın, Allaha itaət qapılarını isə Onun adını zikr etməklə açın.»⁴¹⁰

TƏRTİL

Allah-taala Muzzəmmil surəsinin 4-cü ayəsində buyurur:

«...Həm də aramla, ağır-ağır Qur'an oxu!»

İmam Sadiq (ə)-dan ayənin izahı haqda soruşduqda buyurur: «Əmirəl-mö'minin (ə) bu haqda buyurmuşdur: Yə'ni, Qur'an oxuyarkən şe'r kimi sür'ətlə və qısa ifadələr tək pərakəndə deyil, kəlmələri açıq-aşkar bəyan edin. Daşlaşmış qəlblərinizi Qur'an sədasi ilə qorxuya salın və tələm-tələsik surəni başa vurmağa çalışmayın».⁴¹¹ Yə'ni, Qur'an sür'ətlə oxunmamalı, lazımı yerlərdə dayanılıb mə'na və məfhumuna diqqət yetirilməlidir.

GÖZƏL AVAZ

Yaxşı olar ki, qarilər Qur'anı gözəl və ürəyə yatımlı səsle oxusunlar. Peyğəmbər (s) buyurur: «Qur'ana gözəl avazla zinət verin».⁴¹²

«Həqiqətən gözəl səs Qur'anın zinətidir».⁴¹³

«Hər şeyin bir zinəti vardır, Qur'anın da zinəti gözəl avazdır».⁴¹⁴

MƏLAHƏTLİ SƏS VƏ TƏVAZÖKARLIQ

Yaxşı olar ki, qarilər Qur'an oxuyarkən onun əzəməti qarşısında kiçilib həzin səsle oxusunlar. Belə olduqda ayələrin mə'naları qəlbə daha tez yol tapır və insanın mə'nən saflaşaraq ilahi göstərişlərə tabe olmasına köməklik edir.

Hədid surəsinin 16-cı ayəsində deyilir: «İman gətirənlərin qəlblərinin Allahın zikri və haqdan nazil olan [Qur'an] üçün yumşalması vaxtı gəlib çatmadımı?...»

Peyğəmbər (s) buyurur: «Qur'anı həzin səsle oxuyun, çünki o, həzin olaraq nazil olmuşdur».⁴¹⁵

DÜŞÜNCƏ

Qarinin üzərinə düşən ən başlıca vəzifələrdən biri də ayələrin mə'na və məfhumunu dərk etməsidir. Çünki Qur'an oxumaqdan əsas məqsəd, əxlaq və hidayət xarakterli ayələrdən düzgün nəticə əldə etmək və onları əməli olaraq həyata keçirməkdir. Bunun üçün də qarilər Qur'an tilavət edərkən ayələrin mə'na və məfhumuna diqqət yetirməli, ayələrin mə'nasını dərk etmədikdə isə təfsir kitablarına və təfsirçilərin irəli sürdükləri fərziyələrə müraciət etməlidirlər.

Allah-taala Sad surəsinin 29-cu ayəsində buyurur:

«[Ya Peyğəmbər! Bu Qur'an] sənə nazil etdiyimiz mübarək [xeyir-bərəkətli] bir kitabdır ki, [insanlar] onun ayələrini düşünüb dərk etsinlər və ağıl sahibləri də [ondan] ibrət alsınlar».

Başqa bir ayədə buyurulur: **«Onlar Qur'an barəsində düşünməzlərmə? Yoxsa ürəklərinə kild vurulmuşdur?...»**⁴¹⁶

Əli (ə) buyurur: «Bilin ki, qiraət edərkən ayələrin mə'na və məfhumunu dərk etmədikdə heç bir xeyir əldə etmək olmaz».⁴¹⁷

QUR'AN ÜZÜNDƏN OXUNMALIDIR

Qur'an oxuyan hər bir şəxs tilavət etdiyi surə, ayə və yaxud bütün Qur'anı əzbər bilsə belə, yaxşı olar ki, onu əzbərdən deyil, Qur'ana nəzər salaraq oxusun. Belə ki, nəql olunmuş rəvayətlərdə Qur'anın üzündən oxunuşunun özünün ibadət olduğu göstərilir. İmam Cə'fər Sadiq (ə)-in səhabələrindən biri deyir: İmam Cə'fər Sadiq (ə)-a dedim: Qur'anı əzbər bilirəm, onu əzbərdən oxusam yaxşı olar, ya üzündən? Buyurdu: «Qur'anı üzündən oxusan, daha yaxşı olar. Məgər bilmirsənmi ki, Qur'ana baxmaq özü bir ibadətdir?!»

⁴¹⁰ Biharül-ənvər, 92-ci cild, bab-26.

⁴¹¹ Yene orada.

⁴¹² Sünəni Darmi, 2-ci cild.

⁴¹³ Biharül-ənvər, 92-ci cild, bab-21.

⁴¹⁴ Yene orada.

⁴¹⁵ Kənzül-ümmal, 2777-ci xəbər.

⁴¹⁶ Məhəmməd-24.

⁴¹⁷ Biharül-ənvər, 92-ci cild, bab-26.

DUA VƏ ZİYARƏTİN ƏHƏMİYYƏTİ

Bu dərsimizdə hər şeydən əvvəl aşağıdakı suala cavab tapmaq istəyirik: İnsanın Allah dərgahına üz tutub, dua edib ehtiyaclarını diləməsi islam dinində nə kimi əhəmiyyət kəsb edir?

Belə bir tanışlıqdan sonra duanın dəyər və fəziləti haqda söhbət açacaq, daha sonra müqəddəs övliaların sağ olduqları zaman və dünyalarını dəyişdikdən sonra qəbirlərinin ziyarət olunması haqda danışacağıq.

DUA

Allah dərgahında edilən duaların nə kimi əhəmiyyət kəsb etdiyini bilmək üçün hər şeydən əvvəl bu məzmununda nəql olunmuş bir neçə hədisə diqqət yetirək. Peyğəmbər (s) buyurur: «Dua ibadətində cəhəddir. Onunla kimsə çətinliyə düşər olmur».⁴¹⁸

Başqa bir hədisdə buyurur: «Duanı tərək etmək Allaha itaətsizlik deməkdir».⁴¹⁹

Əli (ə) buyurur: «Allah dərgahında gördükləri işlərin ən sevimlisi insanların dua etmələridir».⁴²⁰

İmam Məhəmməd Baqir (ə) buyurur: ««Mənə ibadət etməyi öz qürurlarına sığışdırmayanlar Cəhənnəmə zəlil olduqları halda girəcəklər» ayəsindən məqsəd ibadətdir və dua ibadətlərin ən yaxşısıdır».⁴²¹

İmam Məhəmməd Baqir (ə)-in səhabələrindən biri ondan soruşur: «İbadətin daha fəzilətli hansıdır?» Buyurur: «Allah dərgahında duadan daha fəzilətli ibadət yoxdur, ən mənfuru isə Ona qarşı təkəbbürlü olub ehtiyacların Onun dərgahından dilənilməməsidir».⁴²²

Mə'sum imamların (ə) kəlamlarından belə bir qənatə gəlmək olur ki, duanın islam dinində xüsusi yeri vardır. Çünki insan xilqətində olan ilahi istək və iradə onun səadət və kamala çatmasından irəli gəlir. Bu isə yalnız Allaha saf niyyətli ibadətlə mümkündür. Allah-taala Qur'ani-kərimdə buyurur:

«Mən cinləri və insanları yalnız Mənə ibadət etmək üçün yaratdım!»

Bir qədər əvvəldə bunun şahidi olduğ ki, Peyğəmbər (s) duanı ibadətində cəhəri və islam dininin ayrılmaz bir hissəsi hesab etmişdir.

Ümumiyyətlə, insan kiməsə ehtiyac duyduqda istək və ehtiyaclarını təmin etmək üçün ona üz tutur, ehtiyac duymadıqda isə təbii ki, ehtiyaclarının təmin olunması heç bir mə'na kəsb etməyəcəkdir. Bunun üçün də insan bilməlidir ki, o, bir varlıq kimi tamamilə Allaha möhtacdır. Onun ixtiyarında mövcud olan və ehtiyac duyduğu bütün şeylər Allahın əlindədir. Fətir surəsinin 15-ci ayəsində deyilir:

«Ey insanlar! Siz Allaha möhtacsınız. Allah isə [heç nəyə, o cümlədən sizin ibadətinizə] möhtac deyildir və hər cür şükərə, tərifə layiqdir!...»

İnsan bu həqiqəti dərk etdiyi andan Allaha üz tutur və Ona möhtac olduğunu iqrar edir. Allaha möhtac olduğuna inanmadıqda isə, qürur hissi onu Allaha ibadət etməkdən çəkindirir. Bunun üçün də Allah-taala Gəfir surəsinin 60-cı ayəsində bu kimi şəxslərin Cəhənnəm əzabına düşər olacaqlarını belə bəyan edir:

«Rəbbiniz buyurdu: Mənə dua edin. Mən də sizin dualarınızı qəbul edirəm! Mənə ibadət etməyi təkəbbürlərinə sığışdırmayanlar Cəhənnəmə zəlil olaraq girəcəklər!»

Yə'ni, əgər Allah dərgahına dua etməsənizsə, bu, özünüzdə Ondən ehtiyacsız hiss etməyinizdən irəli gəlir. Buna da səbəb olan sizin qürur və təkəbbürünüzdür.

Allah-taala Qur'ani-kərimin bir çox ayələrində insanların Onun dərgahına üz tutub dua etmələrini əmr edir. Ə'raf surəsinin 56-cı ayəsində deyilir:

«...Allaha həm qorxu, həm də istəklə [ümidlə] dua edin. Həqiqətən, Allahın mərhəməti yaxşılıq edənlərə çox yaxındır».

Gəfir surəsinin 14 və 60-cı ayələrində də deyilir:

«...Allaha, dini yalnız Ona aid edərək ibadət edin».

«Mənə dua edin, Mən də sizin dualarınızı qəbul edirəm! [Məni çağırın, harayınıza yetişərəm, yaxud yalnız Mənə ibadət edin, sizi mükafatlandıraram!] Mənə ibadət etməyi təkəbbürlərinə sığışdırmayanlar Cəhənnəmə zəlil olaraq girəcəklər».

⁴¹⁸ Bihərül-ənvər, 93-cü cild, bab-16.

⁴¹⁹ Mizanul-hikmə, bab-1189.

⁴²⁰ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴²¹ Yəne orada.

⁴²² Yəne orada.

Peyğəmbər (s) duanın tərkin olunmasını Allaha itaətsizlik hesab edir. Çünki Allah-taala insanları dua etməyə əmr etdikdə onun ibadətlə bərabər olduğunu bildirmiş, əmrə itaətsizliyi isə «təkəbbürlük» adlandırmışdır. Deməli, duanın tərkin olunması Allaha itaətsizlik, Onun dərgahına üz tutaraq təvazökarlıqla istək və həcətlərin dilənməsi isə həqiqi itaət nişanələrindəndir. Bu səbəbdən də Allah-taala Özünün yaxşı bəndələrini belə vəsf edir:

«Onlar ibadət üçün yataqlarından qalxar [gəcələr az yatar], qorxu və ümid içində [Allahın əzabından qorxaraq, mərhəmətinə ümid bəsləyərək] Rəbbinə dua edər...»

Həmçinin Allah-taala həzrət Zəkəriyyə və onun ailəsini belə vəsf edir:

«...Rəğbət və qorxu ilə [rəhmətimizə ümid bəsləyib əzabımızdan qorxaraq] Bizə ibadət edərdilər. Onlar Bizə müt'i idilər».⁴²³

DUANIN İSLAM NÖQTEYİ-NƏZƏRİNDƏN DƏYƏR VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

Peyğəmbər (s) buyurur: «Dua mö'minin silahı, dinin sütunu, yer və göylərin nurudur».⁴²⁴

«Allahın qəza-qədrini duadan savayı heç bir şey qaytarmır».⁴²⁵

«Xəstələrinizi sədəqə verməklə sağaldın, dərd-bəlalərin qapılarını isə dua etməklə bağlayın».

«Allah dərgahında duadan əziz şey yoxdur».⁴²⁶

Əli (ə) buyurur: «Allahın əgah bəndələri o kəslərdirlər ki, Allaha çox dua etsinlər».⁴²⁷

«Dua, rəhmət qapılarının açarı, zülmət aləminin nurudur».⁴²⁸

İmam Sadiq (ə) buyurur: «Dua bütün dərd və bəlalərin şəfası olduğu üçün sizlərə bunu tövsiyə edirəm».⁴²⁹

Başqa bir hədisdə buyurur: «Dua nizədən daha kəsərlidir».⁴³⁰

MÜQƏDDƏS ÖVLIYALARIN ZİYARƏTİ

İnsanlar özlərinin ictimai həyatlarında vaxtaşırı bir-biri ilə görüşür və səmimi ictimai əlaqələr bərqərar edirlər. Bütün bunlar onların qarşılıqlı dostluq və məhr-məhəbbətindən irəli gəlir. Bir-birinin görüşünə gedən insanlar biri digərinə öz istək və qayğısını bildirir və beləliklə, onların arasında sinfi və ya siyasi, fikir və həmkarlıq münasibətləri bərqərar olur. Eyni zamanda müxtəlif qrup və təşkilatlar halında bir-biri ilə görüşlər keçirir və qarşılıqlı olaraq özlərinin maddi-mə'nəvi ehtiyaclarını tə'min edirlər. Ümumiyyətlə, insanların bir-biri ilə görüş keçirmələri üç əsas məqsəd daşıyır:

1. Məhəbbət, ünsiyyət və dostluq münasibətlərinin genişlənməsi;
2. Fikri, sinfi və sair əlaqələrin bərqərar olunması;
3. Maddi-mə'nəvi faydalar.

Bu kimi əlaqələr din alimləri arasında da mövcuddur, çünki onlar cəmiyyətin dini əsaslarına yiyələnən ən qabaqcıl təbəqədir və belə bir mə'nəvi əlaqə bərqərar olduğu üçün onlar Allaha yaxın olan kəslərdirlər. Camaat onlarla ünsiyyətdə olmaqla dinə olan rəğbət hissələrini və din alimləri ilə yaratdıqları həmrə'yiliyi büruzə vermiş və bununla da öz mə'nəvi ehtiyaclarını aradan qaldırmış olurlar.

Bu kimi əlaqələrin bərqərar olunması islam mədəniyyətində «ziyarət» adlanır. Bütün əsr və dövrlərdə din alimlərinin və müqəddəs övliyaların ziyarəti lazım və müstəhəb əməllərdən olsa da Peyğəmbərin (s) və mə'sum imamların (ə) ziyarəti daim daha böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, onların sağlığında yaşayan şəxslər keçirdikləri görüşlərdən mə'nəvi yüksəlişə nail olmuşlar. Sonrakı dövrlərdə yaşayan müsəlmanlara isə bu, onların qəbirlərini ziyarət etməklə müyəssər olmuşdur. Nəql olunmuş bir çox rəvayət və hədislərdə bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilmiş və müsəlmanlara bu müqəddəs ziyarətgahları ziyarət etmələrinə dəyərli tövsiyələr edilmişdir. Bu məzmununda hədislərin bir qismini nəzərdən keçiririk:

Peyğəmbər (s) buyurur: «Sağlığında və vəfat etdikdən sonra məni ziyarət edənlərə qiyamət günü şəfaət edərəm».⁴³¹

⁴²³ Ənbiya-90.

⁴²⁴ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴²⁵ Biharül-ənvər, 93-cü cild, bab-16.

⁴²⁶ Biharül-ənvər, 93-cü cild, bab-16.

⁴²⁷ Gürürül-hikəm.

⁴²⁸ Biharül-ənvər, 93-cü cild, bab-16.

⁴²⁹ Yəne orada.

⁴³⁰ Yəne orada.

⁴³¹ Biharül-ənvər, 100-cü cild, bab-4.

«Harada olmasına baxmayaraq, kim mənə salam verərsə, mən onun cavabını verərəm. Qəbrimin qarşısında mənə salam verənləri də eşidərəm».⁴³²

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur:

«Sizlərdən həccə gedən hər bir şəxs öz əməllərini bizi [Əhli-beyti] ziyarət etməklə başa vursun. Əgər belə edərsə, Həcc ziyarətini tamamlamış olur.»⁴³³

Bunun üçün də mö'minlər harada olurlarsa, olsunlar, qəlbən Peyğəmbər (s) və onun mə'sum Əhli-beytinə (ə) bel bağlamalı, onlara olan sevgi və məhəbbətlərini öz sədaqətləri ilə bürüzə verməlidirlər. Beləliklə, onlar Allahın ən sevimli övliyalarının sevgi, razılıq və axirət dünyasında verəcəkləri şəfaətə nail olurlar. İlahi övliyalar Allaha hamıdan yaxın və Onun ən sevimli bəndələri olduqları üçün insanlar eyni zamanda onlara təvəssül edərək özlərinin maddi-mə'nəvi ehtiyaclarını da tə'min edə bilərlər.

⁴³² Yene orada.

⁴³³ Yene orada.

DUA VƏ ZİYARƏTİN QAYDALARI

1. DUA ALLAHI TANIMA

Dua edən hər bir şəxs aləmlərin Rəbbi və hər şeyə qadir olan Allaha iman gətirməlidir. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Allah-taala buyurur: Kim Məndən bir şey istəsə, xeyir və zərərin Mənim əlimdə olduğunu bilsə, duasını qəbul edərem».⁴³⁴

İmam Kazim (ə) buyurur: «Səhabələr imam Sadiq (ə)-dan soruşdular: Nə üçün etdiyimiz dualar qəbul olunmur? İmam (ə) buyurdu: Çünki tanımadığınız şəxsi çağırırsınız!?»⁴³⁵

2. ALLAHA ÜMİD BƏSLƏNİLMƏLİDİR

Bir qədər əvvəl «*Allaha həm qorxu, həm də istəklə [ümidlə] dua edin*» ayəsinə işarə etdik. Yə'ni, əgər Allaha ümid bəsləyirsinizsə, bilin ki, O, istəklərinizi həyata keçirəcəkdir.

Peyğəmbər (s) buyurur:

«Dualarınızın qəbul olunacağını yəqin etdiyiniz bir halda Allahı çağırın».⁴³⁶

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Dua etdiyiniz zaman belə güman edin ki, hacətiniz evinizin kənarında hazırdır». (Yə'ni, qəbul olunacağını yəqin bilin).⁴³⁷

3. DİGƏR VASİTƏLƏRƏ ÜMİD BƏSLƏNİLMƏMƏLİDİR

Dua edən şəxs öz hacətini Allahdan dilədiyi zaman yalnız və yalnız Ona ümidvar olmalı və digər vasitələrə ümid bəsləməməlidir. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Dualarınızın Allah dərğahında qəbul olunmasını istəyirsinizsə, yalnız Ona ümidvar olun və camaata əsla ümid bəsləməyin».⁴³⁸

4. QƏLBİ HAZIRLIQ

Dua edən hər bir şəxs Allah dərğahına saf niyyətlə üz tutmalı və öz istəklərini səmimi qəlb ilə çatdırmalıdır. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Allah, qəflət içində olan qəblərdən duaları qəbul etmər. Elə isə Allah dərğahına dua etdiyiniz zaman qəbul olunacağını yəqin bilin».⁴³⁹

5. AH-NALƏ

Dua edərkən insanın Allah qorxusundan ağlayıb ah-nalə etməsi, onun aləmlərin Rəbbinə möhtac olduğuna dəlalət edir. İnsan belə etməklə tam ciddiliklə istək və arzularını bürüzə verə bilər. Deməli, dua edən hər bir şəxs öz ehtiyacını Allah dərğahında kiçilərək ürək yanğısı ilə bürüzə verməlidir. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: Qəlbınız yumşaldığı zaman dua edin, çünki qəlb saflaşmadan yumşalmır».⁴⁴⁰

6. DUALARA ALLAHIN ADI İLƏ BAŞLAMAQ LAZIMDIR

Peyğəmbər (s) buyurur: «Allahın adı ilə başlanan dualar rədd olunmur».⁴⁴¹

Ümumiyyətlə, hər bir müsəlman özünün bütün işlərini Allahın adı ilə başlamalıdır.

⁴³⁴ Yə'ni, hikmət, 3377-ci hədis.

⁴³⁵ Yə'ni, orada, 3376-cı hədis.

⁴³⁶ Yə'ni, hikmət, 3379-cu hədis.

⁴³⁷ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴³⁸ Yə'ni, orada.

⁴³⁹ Yə'ni, orada.

⁴⁴⁰ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴⁴¹ Biharül-ənvar, 93-cü cild, bab-17.

7. MƏDH [TƏ'RİF] VƏ SƏNA

İnsan dua etməzdən əvvəl Allahı Ona layiq olan adlarla mədh və tərif etməlidir. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Allahı mədh və tərif etmədən olunan dualar naqisdir və heç bir nəticə vermir».⁴⁴²

8. PEYĞƏMBƏR (S) VƏ ONUN ƏHLİ-BEYTİNƏ SALAVAT VƏ SALAM

Allahı gözəl adlarla vəsf etdikdən sonra yaxşı olar ki, insan həzrət Məhəmməd (s) və onun Əhli-beytinə salavat və salam göndərsin.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Mənə salavat və salam göndərməyiniz dualarınızın qəbul və əməllərinizin saflaşmasına səbəb olacaqdır.»⁴⁴³

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Peyğəmbər (s) və onun Əhli-beytinə salam və salavat göndərməyincə dualarınız Allah dərğahına ucalmır».⁴⁴⁴

9. PEYĞƏMBƏR (S) VƏ ONUN ƏHLİ-BEYTİNƏ TƏVƏSSÜL

Peyğəmbər (s) və onun mə'sum Əhli-beyti (ə) Allahla insanlar arasında rəhmət və mərhəmət vasitəsi olduqları üçün, onlar Allah dərğahında şəfaət etməyə ən layiqli şəxslərdir. Mö'minlər Allah dərğahından öz hacətlərini dilədikləri zaman onların böyüklüyünə and verir və onları özləri ilə Allah arasında şəfaətçi qərar verirlər.

10. GÜNAHA İQRAR

İnsan öz istək və hacətlərini diləməzdən əvvəl özünün Allah qarşısında aciz, peşiman və günahkar olduğuna iqrar etməlidir. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «And olsun Allaha! Günahına iqrar etməyincə kimsənin günahı bağışlanmır.»⁴⁴⁵

11. YEMƏK VƏ MƏ'NƏVİ PAKLIQ

Allah-taala hədisi-qüdsidə Peyğəmbərə (s) buyurur: «Sənin vəzifən dua etmək, Mənim üzərimə düşən işə dualarını qəbul etməkdir. Qazancı haram yolla olanlardan başqa, kimsənin duası Məndən gizli qalmır».⁴⁴⁶

Peyğəmbər (s) buyurur:

«Dualarının qəbul olunmasını istəyənlər yemək və qazancını halal yolla əldə etməlidirlər.»⁴⁴⁷

12. İSRAR

İnsan dua edərkən öz istək və arzularından tez əl çəkməməli, Allahın rəhmət dərğahından bir an da olsun, ümidini qırmamalıdır. İnsanın bu işdə israr etməsi onun Allaha tam əmin və güvənməsindən xəbər verir. İstək və arzularının qəbul olunmasına ümid bəsləməyənlərin bu soyuq rəftarı, onların Allaha e'timad etməmələrinə dəlalət edir. Nəql olunmuş bir çox hədis və rəvayətlərdə müsəlmanlara dualarının qəbul olunmasında mümkün qədər çox israr etmələrinə tövsiyə olunur. Peyğəmbər (s) buyurur:

«Həqiqətən dualarının qəbul olunmasında israr edənləri Allah-taala çox sevər».⁴⁴⁸

13. DUALAR BİRLİKDƏ OLUNMALIDIR

Yaxşı olar ki, dualar cəm və kütləvi halda olunsun. İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur: «Atam (imam Baqir (ə)) kədərlə olduğu zaman qadın və uşaqlarını başına yığıb dua edər, onlar da amin deyərtilər».⁴⁴⁹

⁴⁴² Yene orada

⁴⁴³ Biharül-ənvər, 94-cü cild, bab-29.

⁴⁴⁴ Biharül-ənvər, 93-cü cild, bab-17.

⁴⁴⁵ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴⁴⁶ Yənaabiul-hikmət, 3326-cı hədis.

⁴⁴⁷ Yene orada, 3397-ci hədis.

⁴⁴⁸ Biharül-ənvər, 93-cü cild, bab-16.

14. DUA ƏMƏLLƏ BİRGƏ OLMALIDIR

Dua etməklə yanaşı, insan daim zəhmətə qatlaşmalı və imkanlarından bacardığı qədər istifadə etməlidir. Əli (ə) bu haqda buyurur: «Əməlsiz dua kamansız oxa bənzər».⁴⁵⁰

15. GƏLİB ÇATAN DUALAR

Yaxşı olar ki, insan Allah dərğahına üz tutduqda mə'sum imamlardan (ə) bizlərə gəlib çatmış dualardan istifadə etsin. Ən gözəl ifadələr və ən gözəl diləklər məhz onların etdikləri dua və kəlamlarda nəzərə çarpır. Kumeyl, Səbah, Əbu Hənzə Sumali, Şə'ban ayının münacatları və bu kimi dualar hər bir müsəlmanın mə'nəvi saflığına müsbət tə'sir göstərir. Bütün bunlarla yanaşı, insan dua edərkən təhərətli olmalı, dəstəmaz alıb üzü qibleyə dayanmalı, zaman və məkanının münasib olub-olmamasına diqqət yetirməlidir.

ZİYARƏTİN QAYDALARI

1. QÜSL VƏ TƏHARƏT

Müqəddəs övliyaların qəbrini ziyarət etmək istəyən şəxslər yaxşı olar ki, bədən və paltarlarının təmizliyinə diqqət yetirib qüsl alsınlar.

2. QİBLƏYƏ TƏRƏF DURMAQ

Ziyarət zamanı yaxşı olar ki, ziyarətçi üzünü qibleyə tərəf tutsun.

3. ƏDƏB VƏ EHTİRAM

Müqəddəs şəxslərin özlərini ziyarət edərkən qarşılarında hörmət və ehtiram göstərildiyi kimi, qəbirlərini ziyarət etdikdə də həmin ehtiramı qoruyub saxlamalı və yüksək əxlaq nümunəsi nümayiş etdirmək lazımdır.

4. ZİYARƏTG AHLAR

Yalnız salam verməklə olsa belə, yaxşı olar ki, rəvayətlərdə qeyd olunan yerlər ziyarət olunsun.

5. ZİYARƏT NAMAZI

Ziyarət etdikdən sonra yaxşı olar ki, ziyarət niyyəti ilə iki rük'ət ziyarət namazı qılınsın. Bunu da qeyd edək ki, ziyarət namazları yalnız mə'sum imamlar (ə) üçün qılınmalıdır.

6. QUR'AN TİLAVƏTİ

Ziyarət etdikdən sonra yaxşı olar ki, Qur'an oxunub övliyaların ruhuna hədiyyə edilsin.

⁴⁴⁹ Üsuli-kafi, 2-ci cild.

⁴⁵⁰ Nəhcül-bəlağə, 330-cu hikmət.

SƏFƏRDƏN MƏQSƏD VƏ ONUN QOYDUĞU MÜSBƏT NƏTİCƏLƏR

Səfər bir çox insanların həyatında müxtəlif məqsədlər üçün həyata keçirilir. Məqsədlər müxtəlif olduğu üçün onlardan bəziləri faydalı, bəziləri isə mənfəət xarakter daşıyır. Eyni zamanda bunu bir növ ünsiyyət və əlaqə forması da hesab edə bilərik.

Bu səbəbdən də İslam dini bu məsələyə iki yöndən nəzər salır:

1. Şər'i;
2. Əxlaqi.

İslam dini səfərlərin halal və haram olduğunu və bütün bunları nəzərə alaraq, namaz və oruca bağlı olan məsələlərdə müsəlmanların üzərinə düşən vəzifələri əvvəlcədən müəyyən etmişdir. Lakin əxlaqi nöqteyi-nəzərdən insanın başqaları ilə, xüsusilə yol yoldaşı olduğu şəxslərlə bərqərar etdiyi ictimai əlaqələr, dostluq münasibətləri və səfər boyu riayət edilməsi lazım olan əxlaq normaları haqda dəyərli tövsiyələr edir.

Bu dərslərdə məsum imamların kəlamlarından istifadə edərək, ilk növbədə edilən səfərlərdən məqsəd, daha sonra verdiyi müsbət nəticələr, növbəti dərslərdə isə səfər zamanı riayət olunması zəruri olan əxlaq qaydaları haqda söhbət açacağıq.

SƏFƏRDƏN MƏQSƏD

1 ELM VƏ TƏHSİL

Müsbət xarakterli səfərlərdən biri də elm və təhsil, xüsusilə ibrət alaraq ilahi nişaneləri seyr edib, dini maariflə tanışlıq xarakteri daşıyan səfərlərdir. Allah-taala Qur'ani-kərimdə buyurur:

«[Ya Məhəmməd!] De ki: Yer üzünü gəzib Allahın məxluqatı yaratmağa ilk əvvəldən nə cür başladığına baxın. Sonra da Allah axirət həyatını yaradacaqdır. [Birinci yaradılışdan sonra ikinci yaradılış gələcəkdir]. Allah hər şeyə qadirdir!»⁴⁵¹

Başqa bir ayədə buyurulur:

«Məgər onlar yer üzündə gəzib dolaşdıqlarını ki, düşünən qəlbləri [bəsirət gözləri], eşidən qulaqları olsun?...»⁴⁵²

Göründüyü kimi, Allah-taala keçmiş ümmətlərin itaətsizlik üzündən şəhər, kənd və qəsrlərinin viran olduğunu bəyan etdikdən sonra, Özünün müt'ə bəndələrini yer üzünü seyr edərək, özlərindən əvvəlkilərin aqibətindən ibrət almalarını əmr edir. Allah-taala Qur'ani-kərimin bir neçə ayəsində bu mətləbə işarə edərək buyurur:

«[Ey müsəlmanlar!] Sizdən əvvəl bir çox vaqilər [ibrətli əhvalatlar] olub keçmişdir. İndi yer üzünü dolaşib haqqı təkzib edənlərin aqibətinin necə olduğunu görün.»⁴⁵³

Nəhl surəsinin 36 və Ən'am surəsinin 11-ci ayəsi, eləcə də Gəfir-21, Yusif-109, Rum-9, Fətir-44 və Məhəmməd surəsinin 10-cu ayələri həmin mənanı daşıyır.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Elm və təhsil məqsədilə evindən xaric olan şəxslər qayıdanadək Allah yolunda olurlar».⁴⁵⁴

Başqa bir yerdə buyurur: «Allah elmə yiyələnmək ümidi ilə səfərə çıxan şəxsləri cənnətə aparacaq yollara yönəldər».⁴⁵⁵

2. DİNİN QORUNMASI

Tarix boyu mö'minlərdən bir çoxu yaşadıkları yerlərdə zalım və sitəmkarların zülmündən yaxa qurtarıb din və əqidələrini qorusunlar deyərək, öz vətənlərini tərk etmiş və müxtəlif məntəqələrdə sakin

⁴⁵¹ Ənkəbut-20.

⁴⁵² Həcc-46.

⁴⁵³ Ali-İmran-137.

⁴⁵⁴ Sünəni Termizi, 10-cu cild.

⁴⁵⁵ Sünəni Əbi Davud, 2-ci cild.

olmuşlar. İslam nöqtəyi-nəzərindən bu, səfər etməkdən ən gözəl məqsəd və «hicrətin» ən başlıca nümunəsi hesab olunur.

Allah-taala Qur'ani-kərimdə sitəmkarların zümləri nəticəsində din və əqidələrindən əl çəkmiş zəif iradəli insanları danlaq atəşinə tutaraq buyurur:

«Mələklər öz nəfslərinə zülm edənlərin canlarını alarkən [onlara] deyəcəklər: Siz [hicrət zamanı] nə vəziyyətdə idiniz? Onlar söyləyəcəklər: Biz yer üzündə zəif [aciz] kəslər idik! [Mələklər də onlara]: Allahın torpağı geniş deyilmidi ki, siz də hicrət edəydiniz? – deyəcəklər...»⁴⁵⁶

Bir çox ayələrdə isə Allah-taala Öz doğma yurd-yuvalarını tərk etmiş sadıq mö'minlərə böyük mükafatlar və'd edərək buyurur:

«Allah yolunda hicrət edən şəxs yer üzündə çoxlu sığınacaq və genişlik [bolluq] tapar. Kim evindən çıxıb Allaha və Onun Peyğəmbərinə tərəf hicrət etsə, sonra isə [mənzil başına çatmadan] ölüm onu haqlasa, həmin şəxsin mükafatını Allah Özü verir..»⁴⁵⁷

3. HƏCC VƏ ZİYARƏT

Səhhət və maddi vəziyyəti imkan verən şəxslər ömürlərində bir dəfə Kə'bə evinə gələrək Həcc ziyarətini yerinə yetirməlidir. Həmçinin maddi vəziyyəti imkan verdiyi təqdirdə, Peyğəmbəri (s) və mə'sum imamları (ə) ziyarət etməlidir. Həcc ziyarəti məqsədlə edilən səfərlər insan mə'nəviyyətinə olduqca böyük tə'sir bağışlayır.

4. QAZANC

İslam dininin tövsiyə etdiyi xoşməramlı səfərlərdən biri də ehtiyacların ödənilməsi üçün qazanc məqsədli edilən səfərlərdir.

İmam Sadıq (ə) buyurur: «Həzrət Davuda nazil olmuş hikmətlə dolu olan nidalardan birində deyilirdi: «İnsan öz yurd-yuvasını yalnız üç halda tərk etməlidir: 1. Axirət dünyası üçün Allah Rzası qazanmaq; 2. Maddi ehtiyacları tə'min etmək; 3. Haram olmayan dünyəvi ləzzətlərdən bəhrələnmək.»⁴⁵⁸

SƏFƏRİN VERDİYİ MÜSBƏT NƏTİCƏLƏR

Peyğəmbər (s) buyurur: «Səfərə çıxın ki, daim özünüzü yüksək əhval-ruhiyyəli hiss edəsiniz, səfərə çıxın ki, gördüyünüz yerlərdən bəhrələnəsiniz.»⁴⁵⁹

«Səfərə çıxın ki, var-dövlət əldə etməsəniz də, dünya görüşünüz artsın.»⁴⁶⁰

«Səfərə çıxın ki, bədəniniz sağlam, ruziniz də bol olsun.»⁴⁶¹

Əli (ə) səfərin beş müsbət nəticə verdiyini hesab edir:

1. Gəzinti, istirahət və mə'nəvi rahatlıq;
2. Maddi ehtiyacların tə'min olunması;
3. Elmə yiyələnmək;
4. Əxlaq və müxtəlif adət-ən'ənələrlə tanışlıq;
5. Böyüklərlə ünsiyyət.

Deməli, səfər insanların həm mə'nəvi, həm də maddi inkişafına səbəb olur. Belə ki, müxtəlif ölkə və şəhərləri seyr etməklə insan bir çox adət-ən'ənələrlə tanış olur, onlarla maddi mənafeyinə müsbət tə'sir göstərəcək ictimai, siyasi, mədəni, ticarət və s. əlaqələr qurur. Bunu da qeyd edək ki, tarix boyu müsəlmanlar öz yurd və yuvalarını məcburi olaraq tərk etməklə hicrət etdikləri məntəqələrin əhalisini islam din və mədəniyyəti ilə tanış etmiş və onların böyük bir hissəsini islama də'vət etməyə nail olmuşlar. Nəticədə böyük ölkə və şəhərlərin əhalisi islamı qəbul edərək islam ölkələrinin əsasını qoymuşlar.

⁴⁵⁶ Nisa -97.

⁴⁵⁷ Nisa-100.

⁴⁵⁸ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

⁴⁵⁹ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-45.

⁴⁶⁰ Məkarimul-əxlaq, Təbərsi.

⁴⁶¹ Kənzül-ümmal, 17469-cu xəbər.

SƏFƏR ZAMANI RİAYƏT OLUNAN QAYDA-QANUNLAR

Səfər tədarükü görə hər bir şəxs səfərə çıxmazdan əvvəl yol yoldaşı ilə əlaqəli olan bir neçə məsələyə diqqət yetirməlidir:

1. YOL YOLDAŞININ SEÇİLMƏSİ

Səfərə çıxan hər bir şəxs səfərin həm maraqlı, həm də təhlükəsiz olması üçün özünə yol yoldaşı seçməlidir. Beləliklə o, özünə həm köməkçi, həm də yeni yoldaş qazanmış olur. İmam Cəfər Sadiq (ə) buyurur: «Peyğəmbər (s) buyurardı: «İnsanların ən pisinin kim olduğunu bilmək istəyirsinizmi?» Dedilər: Bəli, ey Allahın peyğəmbəri. Buyurdu: «O kəsdir ki, yola tək çıxmış, yoldaşlarından öz köməyini əsirgəmiş və öz xidmətçiləri ilə kobud davranmış olsun».⁴⁶²

Başqa bir hədisdə buyurur: «Peyğəmbər (s) bu üç şəxsi lə'nətləyərdi: Yol azuqəsini tək yeyənləri, evdə tək yatanları və səhrada tək səfərə çıxanları».⁴⁶³

Peyğəmbər (s) buyurur: «Əvvəl yol yoldaşını seçin, sonra səfərə çıxın».⁴⁶⁴

Eyni zamanda yol yoldaşının kimliyinə diqqət yetirilməli, səfərə münasib şəxslər seçilməlidir. Çünki qarşılıqlı tə'sir qoyma hallarından biri də səfər zamanı yol yoldaşları ilə bərqərar olunan yoldaşlıq münasibətlərindən irəli gəlir. Bunun üçün də səfər zamanı xoş tə'sir bağışlayan şəxslərlə yol yoldaşı olmaq lazımdır.

Həzrət Əli (ə) buyurur:

«Hörmətlə yanaşdığınız, lakin sizə qarşı həmin münasibəti bəsləməyənlərlə yol yoldaşı olmayın».⁴⁶⁵

2. HAQLARIN ÖDƏNİLMƏSİ

Səfərə çıxmazdan əvvəl hər bir şəxs ailə üzvlərinin və ya himayəsində olan şəxslərin maddi tələbatını ödəməli, borclu olduğu şəxslərə öz borcunu qaytarmalı, buna imkanı olmadığı təqdirdə isə, bu işə öz yaxınlarını vəsiyyət etməlidir. Eyni zamanda bu işə ilahi hökmlərin icrasında da böyük diqqət yetirmək lazımdır.

3. YOL AZUQƏSİ

Yola çıxmazdan əvvəl səfər boyu istifadə olunacaq yemək-icmək azuqəsi tədarük görmək lazımdır. Əks təqdirdə, səfər olduqca məşəqqətli və başqalarının narahatçılığına səbəb olacaqdır. Peyğəmbər (s) buyurur: «İnsanın şərəf və böyüklüyünə dələlət edən şeylərdən biri də səfər zamanı yola azuqə götürməsidir».⁴⁶⁶

Başqa bir hədisdə buyurur: «Sünnəmdən biri də cəm halda səfərə çıxarkən müsafirlərin hər biri öz xərcini əvvəlcədən ayırmasıdır. Çünki bu, hər bir insana ucalıq və şərəf nəsib edir».⁴⁶⁷ Yə'ni, müsafirlərin hər biri bərabər olaraq yol xərclərini öz aralarında bölməli və beləliklə həm yol xərci az olan şəxslərin təhqir olmasına, həm də başqalarının onun xərcini ödəməsinə yol verməməlidir. Belə bir şəraitdə müsafirlər yüksək əxlaqə malik olacaqlar.

4. ZİKR VƏ DUA

Yaxşı olar ki, müsafirlər yola çıxmazdan əvvəl Allahın adını zikr edib öz səfərlərini Qur'an, ayətül-kürsi və ya mə'sum imamlardan (ə) nəql olunmuş dualarla başlasınlar. Nəql olunmuş rəvayətlərdən birində səfər zamanı imam Sadiq (ə)-in bu duanı oxuduğu göstərilir: «İlahi! Yolumuzu uğurlu və asan et və sağlamlığımızı daha da artır».⁴⁶⁸

⁴⁶² Mən la yəhzuruhul fəqih.

⁴⁶³ Yənə orada.

⁴⁶⁴ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-49.

⁴⁶⁵ Mən la yəhzuruhul fəqih.

⁴⁶⁶ Mən la yəhzuruhul fəqih.

⁴⁶⁷ Yənə orada.

⁴⁶⁸ Mən la yəhzuruhul fəqih.

Başqa bir rəvayətdə deyilir: İmam Sadiq (ə) hər hansı bir işə başlamazdan əvvəl bu ayəni oxuyardı: **«...Bunları bizə ram edən Allah pak və müqəddəsdir! [Əgər Allahın köməyi olmasaydı] bizim onlara gücümüz çatmazdı».**⁴⁶⁹

Daha sonra yeddi dəfə «subhanəllah», yeddi dəfə «əlhəmdü lillah», yeddi dəfə də «la ilahə illəllah» deyərdi.

İmam Rza (ə) buyurur:

«İstər səfər üçün, istərsə də adi hallarda evinizdən çıxmaq istərkən deyin: Allahın adı ilə! Allaha iman gətirib Ona arxalandım. Allah necə istəsə, elə də olacaqdır. Ondən böyük və əzəmətli qüdrət sahibi yoxdur».⁴⁷⁰

5. SƏDƏQƏ

İslam dininin tə'kidlə tövsiyə etdiyi məsələlərdən biri də səfərin uğurlu keçməsi üçün yola çıxmazdan əvvəl yoxsul və imkansızlara maddi yardımın olunmasıdır. Belə ki, nəql olunmuş bir çox rəvayətlərdə sədəqə verməklə səfər zamanı bir çox təhlükələrin qarşısının alındığı göstərilir.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Sədəqə bəlaları dəf edir».⁴⁷¹

«Sədəqə yetmiş növ şər və pisliklərin qapısını bağlayır».

«Sədəqə ən azı cüzam xəstəliyi kimi yetmiş növ dərd-bəlanı insandan dəf edir».⁴⁷²

«Sədəqə ağır ölümün qarşısını alır».⁴⁷³

6. ANLAŞIQLIQ

Səfər zamanı müsafirlər bir-biri ilə güləruz və mehribanlıqla davranmalıdırlar. Çünki kobud rəftar, anlaşılmazlıq və qaraqabaqlıq əxlaq normalarına zidd olmaqla yanaşı, səfərin olduqca ağır və dözülməz keçməsinə də səbəb olur.

Peyğəmbər (s) buyurur: «İki nəfər bir-biri ilə həmsöhbət olduğu zaman daha mülayim davranan şəxs daha çox savab qazanaraq Allahın nəzərində daha sevimli olar».⁴⁷⁴

Başqa bir hədisdə buyurur: «Müsafirlərə xas olan əxlaqi xüsusiyyətlərdən biri də yol azuqəsinin başqalarına verilməsi və yol yoldaşları ilə gözəl davranaraq günaha yol vermədən zarafat etmələridir.»⁴⁷⁵

Əli (ə) buyurur: «Ədəb və mərifət sahibi olan müsafirlərə xas olan xüsusiyyətlər bunlardan ibarətdir:

1. Yol azuqəsinə başqalarına təklif etmək;
2. Yol yoldaşları ilə az müxalifət etmək;
3. Harada olursa olsun, Allahı yad etmək».

İmam Cə'fər Sadiq (ə) buyurur:

«Mürüvvət sahibi olan müsafirlər bu xüsusiyyətlərə malik olurlar:

1. Yol azuqəsinə yol yoldaşlarına təklif etmək;
2. Allahın narazılığına səbəb olan zarafat etməmək;
3. Yol yoldaşları ilə müxalifət etməmək;
4. Ayrıldıqdan sonra yol yoldaşlarına xoşagəlməz sözlər deməmək».⁴⁷⁶

Başqa bir hədisdə buyurur: «Loğman oğluna tövsiyə edərək dedi: «Səfərə çıxdığınız zaman yoldaşlarınızla bütün işlərdə məsləhətləş və onlara bolluca sevinc bəxş et. Yol azuqəndən onlara da təklif et, onlar da səni öz süfrələrinə də'vət etdikdə də'vətlərini qəbul et və səndən kömək istədikdə köməyini onlardan əsirgəmə».⁴⁷⁷

⁴⁶⁹ Zuxruf-13.

⁴⁷⁰ Mən la yehzuruhul feqih.

⁴⁷¹ Biharül-ənvər, 96-cı cild, bab-14.

⁴⁷² Kənzül-ümmal, 15982-ci xəbər.

⁴⁷³ Biharül-ənvər, 96-cı cild, bab-14.

⁴⁷⁴ Vəsailüş-şie, 8-ci cild.

⁴⁷⁵ Biharül-ənvər, 76-cı cild, bab-49.

⁴⁷⁶ Vəsailüş-şie, 8-ci cild.

⁴⁷⁷ Yene orada.

7. HƏDİYYƏ GƏTİRMƏK

Nəql olunmuş rəvayətlərdə el-obasını tərk etmiş müsafirlərə cüzi də olsa, gözü yolda olan ailə üzvləri üçün hədiyyə və sovqatlar gətirmək tövsiyə edilmişdir.

Peyğəmbər (s) buyurur: «Sizlərdən hər hansı biriniz səfərə çıxdığınız zaman el-obanıza qayıtdıqda qırıq daş parçası olsa belə, ailəniz üçün hədiyyələr gətirin».⁴⁷⁸

Dediklərimizlə yanaşı, müsafirlərin üzərinə müəyyən vəzifələr də düşür. Məsələn, yola düşməzdən əvvəl iki rük'ət namaz qılıb Allah-taaladan səfərinin uğurlu olmasını diləməlidir. Sonra qohum-əqrəba və dost-tanışları ilə vidalaşib onlarla halallaşmalıdır. Peyğəmbər (s) bu haqda buyurur: «Üç nəfər səfərə çıxdıqda aralarından bir nəfər rəhbər və bələdçi tə'yin olunmalıdır.»⁴⁷⁹

Bunu da qeyd edək ki, karvana rəhbər tə'yin olunan şəxs üzərinə düşən vəzifənin öhdəsindən məs'uliyətlə gəlməli və ona tabe olan şəxslərin qayğısına qalaraq çətinliklərinin aradan qaldırılmasında əlindən gələni əsirgəməməlidir.

Peyğəmbər (ə) buyurur: «Hər bir qövm və dəstənin başçısı səfər zamanı onların xidmətçisi olmalıdır.»⁴⁸⁰

⁴⁷⁸ Biharül-ənvar, 76-cı cild, bab-52.

⁴⁷⁹ Kenzül-ümmal, 7549-cu xəbər.

⁴⁸⁰ Mən la yəhzuruhul fəqih.

SUAL VƏ TAPŞIRIQLAR

1. *Peyğəmbər (s) alimin hansı məqama layiq olduğunu buyurur?*
2. *Əli (ə) elmlə var-dövlət arasında hansı fərqləri görür?*
3. *Niyyəti necə saflaşdırmaq olar?*
4. *Qur'ani-Kərim əməlsiz alimləri nəyə bənzədir?*
5. *Müəllim dərs zamanı hansı qaydalara riayət etməlidir?*
6. *Tələbə müəllimə qarşı nə kimi əxlaqi xüsusiyyətlərə yiyələnəlidir?*
7. *Ailə qurmağın müsbət nəticələrini ixtisarla bəyan edin.*
8. *Qadının üzərinə düşən vəzifələri bəyan edin.*
9. *Kişinin üzərinə nə kimi vəzifələr düşür?*
10. *Satıcının üzərinə düşən vəzifələri ixtisarla bəyan edin.*
11. *İslam hansı paltarların geyinməsinə yasaq edir?*
12. *Dişlər nə zaman və necə yuyulmalıdır?*
13. *İslam nöqtəyi-nəzərindən süfrə arxasında necə oturulmalıdır?*
14. *Necə ibadət olunmalıdır?*
15. *Peyğəmbər (s) namazı nəyə bənzədir?*
16. *Oruc dedikdə, yalnız yemək və içməkdən pəhriz nəzərdə tutulurmu?*
17. *Qur'anı öyrənib tə'lim etmək nə kimi nəticələr verir?*
18. *Nəql olunmuş hədis və rəvayətlərdə dua nə üçün ibadətin cövhəri hesab olunur?*
19. *Qur'ani-kərim hansı səfərləri tövsiyə edir?*
20. *İmam Sadiq (ə)-dan nəql olunmuş hədisə istinad etməklə, hansı hallarda hicrət etməyin zəruri olmasını bəyan edin.*